

Г. І. Савонова

**УРОКИ ІСТОРІЇ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ:
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
8 КЛАС**

Методичний посібник

Харків
«Друкарня Мадрид»
2018

УДК: 373.3/.5.016
С13

*Рекомендовано до друку вченою радою
Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 4 від 27.08.2018 р.)*

Рецензенти:

О. В. Кондратенко – завідувач кафедри історії, суспільно-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук, доцент;

С. В. Саранов – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук.

Савонова Г. І.

С13 Уроки історії культурологічного спрямування : історія України, всесвітня історія. 8 клас : методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид. 2018. 152 с.

ISBN 978-617-7683-26-0

У посібнику надані методичні рекомендації щодо викладання тем культурологічного спрямування навчальних дисциплін «Історія України», «Всесвітня історія» (8 клас). Структурування поданих матеріалів відповідає логіці викладання історії України та всесвітньої історії в закладах загальної середньої освіти з урахуванням оновлених навчальних програм МОН України та Концепції «Нова українська школа».

Для зручності вчителя до видання включені список рекомендованої літератури та глосарій основних понять, що розглядатимуться в межах тем культурологічного спрямування.

Посібник адресований педагогам, які викладають історію України та всесвітню історію у 8 класах, як допоміжний засіб під час викладання тем культурологічного спрямування.

УДК: 373.3/.5.016

ISBN 978-617-7683-26-0

© Луганський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти, 2018
© Друкарня Мадрид, 2018

Зміст

ВСТУП	4
I. РОЗРОБКИ УРОКІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	7
1. Соціальна структура суспільства та економічне життя XVI ст.	7
2. Церковне життя в XVI ст.	13
3. Культура України в XVI ст. Розвиток мови, освіти, книговидання, літописання	19
4. Культура України в XVI ст. Розвиток архітектури, образотворчого мистецтва та декоративно-вжиткового мистецтва	26
5. Берестейська унія та її наслідки.	32
6. Церковне життя наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.	40
7. Культура України наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Розвиток освіти, літописання, літератури, книговидання.	45
8. Культура України наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Розвиток театру, музики, архітектури та образотворчого мистецтва.	54
9. Церковне життя. Культура України наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.	61
10. Культура України в другій половині XVIII ст.	75
II. РОЗРОБКИ УРОКІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ» КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	88
1. Матеріальний світ і капіталістичні відносини в Ранньомодерну добу	88
2. Повсякденне життя людей у XVI–XVII ст.	95
3. Реформація в Німеччині.	102
4. Реформація й Контрреформація в Європі	111
5. Відродження та гуманізм	118
6. Північне Відродження. Виникнення нової європейської культури	130
7. Початок промислового перевороту. Просвітництво	139
ГЛОСАРІЙ.....	147
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	150

ВСТУП

Англійський письменник та вчений Льюїс Керрол у творі «Аліса в Задзеркаллі» говорив про швидкоплинність часу: «Необхідно бігти з усіх ніг, тільки щоб залишатися на місці, а щоб кудись потрапити, необхідно бігти принаймні вдвоє швидше». І дійсно, сучасний світ змінюється дуже швидко, історичні періоди зменшуються та тривають уже не мільйони років, а всього кілька століть, охоплюючи два-три покоління. Діти змінюються, змінюються їхні життєві пріоритети, що допомагають реалізовуватися в житті.

Філософія освіти сьогодення шукає нові шляхи розвитку. Питання, що потребують вирішення: готувати дитину до іспитів чи до життя, формувати успішну чи щасливу особистість, задовольняти потреби сьогодення чи зосередитися на потребах майбутнього, поставити в центрі освіти дитину чи вимоги до неї з боку суспільства? А найголовніше, як знайти між усіма цими крайнощами золоту середину та зробити процес навчання цікавим, поєднати академічні знання із життєвим досвідом. Українські школярі акцентують увагу на тому, що сучасна система освіти направлена на запам'ятовування великої кількості інформації, основна частина якої не знадобиться в подальшому житті, тому освітній процес стає нудним та нецікавим. Отже, украї необхідні зміни в системі навчання, креативні вчителі-новатори, які зможуть змінити вектор освіти, спрямувавши його в напрямі вимог майбутнього.

В Україні розпочався процес перепідготовки вчителів початкової ланки до впровадження новацій у межах Концепції «Нова українська школа». На жаль, ці зміни відбуваються не стільки через бажання самих педагогів, скільки декларативно спускаються згори. Багато вчителів опираються, надають перевагу «старому, звичному». Причинами цього є недовіра до представників державної влади, низький рівень інформованості з питання реформування державного інституту освіти, відсутність можливості самостійно порівняти рівень освіти в Україні з рівнем освіти за кордоном, низький соціальний статус учителя. До того ж педагоги, що працюють у середній ланці освіти, здебільшого вважають, що процес реформування освіти в Україні їх не стосується, адже мова в переважній більшості йде про першокласників, навчання яких і буде здійснюватись у межах Концепції «Нова українська школа». Такий підхід до освітньої діяльності не може бути правильним. Попри те, що базова школа працює далі за старим Державним стандартом, сучасні учні 5–11 класів теж потребують нових підходів до освітнього процесу. Важливо, щоб учителі розуміли, що навчають та виховують молодь, яка буде жити в українському суспільстві та особисто відповідати за розвиток країни.

Знання історії допомагають у формуванні вільної особистості, здатної критично ставитись до інформаційних джерел, виявляти

головне, правильно користуватися інформацією, особистості, яка визнає загальнолюдські цінності, розуміє важливість внеску в розвиток людства кожного покоління та окремої людини, уміє толерантно ставитись до інших релігій, звичаїв, культур і будувати свої стосунки з людьми на засадах партнерства.

Основним компонентом шкільних історичних дисциплін є не лише політико-соціальний, але й культурологічний. Важливо, щоб учні навчилися усвідомлювати, що людство в процесі розвитку не тільки воювало й мирилось, розвивало економіку й переживало економічні кризи, але вчилось співіснувати, будувати стосунки різного формату, створювало культурні шедеври, прикрашало своє життя. Люди шукали засоби, щоб полегшити свою щоденну працю, закохувались і писали сповнені пристрасті твори, розмірковували над станом речей, досліджували навколишнє середовище, розробляли морально-етичні правила, урешті-решт жили, народжували дітей, передавали їм свої знання та намагались створити кращий світ. Саме такі моменти історії вивчає культурологія.

З огляду на вищезазначене в цьому посібнику представлено авторське бачення викладання уроків історії культурологічного спрямування за оновленою та рекомендованою Міністерством освіти і науки України програмою з історії для базової школи. Матеріал посібника систематизований у 17 тем (10 тем – з курсу «Історія України», 7 тем – з курсу «Всесвітня історія») для використання вчителями на уроках історії у 8 класі. Оскільки вчитель самостійно обирає тему уроку, методи та форми, матеріал посібника містить рекомендації, що можуть бути використані в процесі вивчення культурологічного аспекту історичної науки. Педагог на власний розсуд може обирати запропоновані в посібнику фрагменти уроку, коригувати час на їх використання в залежності від власного темпу ведення уроку та темпу засвоєння матеріалу учнями.

У посібнику значна увага приділяється роботі в групах, з ілюстративним матеріалом, схемами, таблицями, різними інформаційними джерелами. Учителеві запропоновані різні методи роботи: деякі з них є класичними, деякі – авторськими (у тексті виділені курсивом). Крім уже знайомих за посібниками для учнів 6 та 7 класів методів педагогіки можуть знайти нові, такі як: дидактична гра «Що було б, якби...», гра-розповідь «Музей живих скульптур», дидактична гра «Асоціативні малюнки», метод «Рибна кістка». Акцентована робота зі схемами різного рівня складності, деякі творчі завдання також вимагатимуть від учнів уміння складати схеми. Автор посібника рекомендує навчити учнів користуватись таблицями, графіками, схемами під час викладу інформації, підготовки творчих проєктів, презентацій та аргументації власної точки зору. Уміння працювати зі схемами стає поштовхом до розвитку критичного мислення, творчих здібностей, стимулює

інтелектуальні процеси, учить розподіляти час, працювати з великою кількістю інформації.

У посібнику наявні фрагменти групових завдань, під час виконання яких учні можуть вільно пересуватись кабінетом, тому, якщо вчитель обиратиме такі форми роботи, йому слід попідкуватись заздалегідь про створення секторів для командної роботи, застосування певного набору канцелярських засобів, а також карток із завданнями та додатковою інформацією. Запропоновані ілюстративні матеріали бажано виносити на мультимедійний екран, схеми відтворювати в зручному для вчителя форматі. Випереджальні домашні завдання вчитель не тільки задає учневі, але й допомагає в підготовці. Бажано, щоб репрезентаційний матеріал для учнів 6–8 класів розробляв учитель.

Слід також урахувати, що готові знання менш цінуються, ніж здобуті самостійно, тому вчителю потрібно поступово відходити від викладу готового матеріалу, а більше стимулювати самостійну пошукову діяльність учнів. Допомогою в цьому будуть ігрові методи, слова-підказки, творчі завдання, складання порівняльних таблиць, запитання від учителя, побудовані на методах дидактики. Посібник містить значну кількість матеріалу під заголовком «розповідь учителя», але це не означає, що педагогу треба саме переказати цей матеріал учням. Учитель може самостійно дібрати форми роботи з інформацією значних об'ємів.

Окрім методичних рекомендацій до викладання матеріалів культурологічного спрямування на уроках історії у 8-х класах, у посібнику міститься глосарій, а також перелік рекомендованої літератури.

І. РОЗРОБКИ УРОКІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Соціальна структура суспільства та економічне життя XVI ст.

Мета уроку: визначити соціальну структуру українського суспільства доби Ранняго модерну; розкрити взаємозв'язок між економічним становищем українських земель та політико-економічними факторами розвитку Великого князівства Литовського; розвивати ключові предметні компетентності, формувати навички роботи із джерелами та на їх основі; робити висновки про історичні факти й події; розвивати творчі здібності учнів; виховувати почуття поваги до історичного минулого Батьківщини.

Очікувані результати: наприкінці уроку учень (учениця) зможе визначати та показувати на історичній карті українські землі та їх підконтрольність сусіднім державам; розуміти взаємозв'язок між економічним становищем українських земель та їх підконтрольністю іншим державам; розуміти соціальну структуру суспільства й проводити її паралель з європейською структурою суспільства доби Ранняго модерну; визначати причини та наслідки поширення на теренах України фільваркового господарства.

План основної частини уроку.

1. *Соціальна структура населення українських земель.*
2. *Фільваркове господарство в Україні.*
3. *Розвиток ремесла й торгівлі.*

Основні поняття уроку: соціальні стани, шляхта, магнати, пани, бюргери, плебей, Литовські статuti.

1. *Соціальна структура населення українських земель.*

Вступне слово вчителя

У минулому році ми з'ясували з вами, на які соціальні прошарки поділялося населення України-Русі та із чим була пов'язана зміна соціального устрою держави в XIV ст. Отже, згадаємо, що ж відбувалось на теренах України в IX–XIV ст.?

Запитання

1. Пригадайте, до чого призвела ворожнеча удільних князів?
2. На яких територіях України після розпаду Київської Русі відбулась спроба відновити самостійне князівство? Які чинники цьому завадили?
3. У склад якої держави в другій половині XIV ст. потрапляє більша частина українських земель? Покажіть на карті ці землі?
4. Що сталося із південними землями України та Кримом?
5. Які ще держави зазіхали на територію України? Покажіть ці держави на карті.
6. На які три великі соціальні прошарки поділялись мешканці Західної Європи в період Середньовіччя? Чи були схожі стани в Україні?

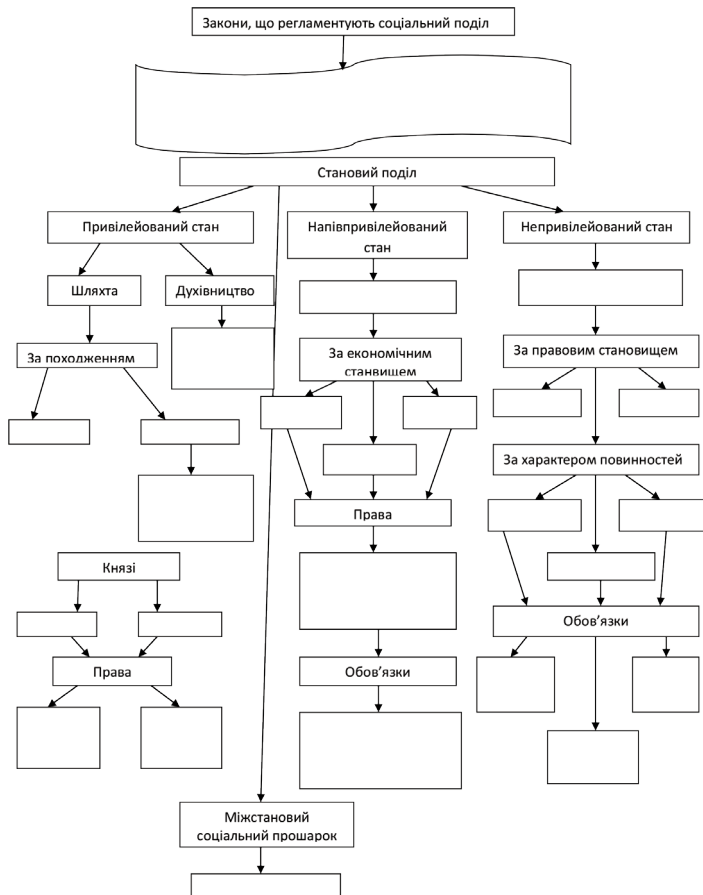
7. Як змінилась ситуація в Україні щодо соціальної структури населення після підпорядкування Великому князівству Литовському?

Самостійна робота за підручником

Пропонується використовувати такий підручник:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок. 2016. 272 с. : іл.

Учні, використовуючи відповідний матеріал підручника, складають або заповнюють уже готовий шаблон схеми «Становий поділ українського суспільства на початку XVI ст.». Важливо, щоб у схемі учні відобразили не тільки соціальні стани України, але й державні документи, які регулюють поділ людей на стани, а також права та обов'язки станів. Шаблон схеми для заповнення може бути таким:

2. Фільваркове господарство в Україні.

Розповідь учителя

На економічний розвиток України XVI ст. визначальний вплив справила зміна економічної ситуації в Європі. У XVI ст. виробничі можливості країн Центральної та Південної Європи були суттєво підірвані. Зникли великі масиви лісів, сільське господарство Іспанії – житниці Європи занепало.

Одночасно з відкриттям континентів Америки й нового морського шляху до Індії зростає попит на сільськогосподарську та промислову продукцію. Утягуючись у торгівлю із Західною Європою, шляхта проявляла щодалі більшу зацікавленість у родючих українських землях. Найбільші можливості для розвитку товарного господарства мали магнати. Щоб поширити фільваркову систему й збільшити продуктивність панських господарств, у 1557 р. була проведена аграрна реформа, відома під назвою «Устави на волоки». Спеціально призначені ревізори переміряли землі й поділили їх на так звані волоки, ділянки землі розміром 16–21 га. Під фільварок відводились кращі землі в одному місці. Селянам же виділяли три смуги на різних полях. Також передбачалось ведення трипільної системи господарювання. Володільник волоки мав зобов'язання відробляти два дні на тиждень у фільварку, платити щорічно грошовий чинш у розмірі 12 грошів, давати данину продуктами не менш як на 18 грошів. За селянами залишались також «мостова», «візницька», «сторожова» та інші повинності.

Математична задача

1. Що можна було купити за 1200 грошів на території України, якщо відомо, що 1 польський злотий дорівнював 30 грошів?

Таблиця для підрахунку:

Перелік товару	1580 р.	1640 р.
лікоть атласу	24 злотих	72 злотих
камінь перцю	300 грошів	1000 грошів
камінь цукру	180 грошів	600 грошів
горнець вина	45 злотих	150 злотих
горючий камінь	10 злотих	40 злотих
бочка щуки	8 злотих	10 злотих
бочка лінів	5 злотих	5 злотих
полотно просте від 1000 м	12 злотих	15 злотих
бик	6 злотих	20 злотих

2. Порівняйте ціни на товари у двох колонках?

3. Як називається процес, коли ціни на товари збільшуються? Чи вважається цей процес показником зменшення цінності грошової одиниці?

4. Чому ціни на товари починають збільшуватись наприкінці XVI – у I половині XVII ст.?

Робота з документом**Уривок з «Устави на волоки» (1 квітня 1557 р.)**

Робота підданим через війта має бути замовлена на тиждень із чим і на котрий день люди до роботи прийти мають, а війт того ж дня людям визначить роботу, і якщо котрийсь чоловік не вийде на роботу, то за перший день прогулу заплатить гріш, а за другий день – барана, а якщо й третій раз прогуляє або через п'янство не вийде, то бичем на лавці скарати, а дні пропущені відробити; однак, якби з якої причини підданий не міг вийти на роботу, він має через сусіда або через лавника оповістити про те уряд, а уряд, визначивши причину заслужену, не має його ніякою за ті провини карати, але іншого дня заставити відробити повинність, яку він пропустив, але не відкупитись від роботи нікому. Пустих волок підданим не орати; а якщо котрийсь, що не вписався в реєстр, посміє те вчинити, то збіжжя втратить до нашої стодоли (клуні), і за провину рубель (карбованець) грошей до казни нашої заплатити. А до роботи приступати підданим, як сонце сходить, а зійти (з роботи), як заходить (сонце), а відпочинку тим, що з худобою роблять, перед обідом година, у полудень – година, надвечір – година; а котрі пішо роблять, тим відпочинку в ті ж часи, але по півгодини має бути, а то літом на Великдень відпочивання; а хто рано на роботу не вийде через запізнення, такий другого дня стільки часу, на скільки спізнився, відробити має.

... Фільварки хочемо мати, щоб вони скрізь були заведені, причому якнайбільшого розміру, при кожних замках і дворах наших, крім тих, де б ґрунти погані або не родючі були, – такі (ґрунти) наказати людьми осаджувати, залишивши на уряд у кожному полі по одній волоці, а урядову волоку огорожник із своїм бидлом обробити має, а за це (йому) морг землі на огорож, з чого лічби чинити й платити (він) не повинен.

Запитання до документа

1. Хто був зобов'язаний працювати на панських волоках?
2. Які засоби покарання передбачались у документі, якщо працівник не вийде на роботу?
3. Як розподілялись землі? Чи можна такий засіб назвати демократичним?
4. Скільки часу повинен був робітник проводити на панських волоках?
5. Який історичний процес розпочинається завдяки цьому уставу?

Робота над поняттям

Кріпацтво – це система правових норм, які встановлювали залежність селянина від землевласника й право останнього володіти селянином-кріпаком як власністю.

Розповідь учителя

За своїми соціально-економічними наслідками «Устави на волоки» мало двоїсте значення. Документ остаточно ліквідував залишки

прав власності вільних селян на землю й перетворив їх на «володільників» панських наділів (неугідь). Запровадження панщини зв'язувало ініціативу та підприємливість працівника, вело до занепаду селянського господарства. Водночас використання праці залежного селянина, забезпеченого тягловою силою й сільськогосподарським реманентом, супроводжувалося піднесенням фільваркового господарства. Помірна панщина й фільварок перетворили Україну в другій половині XVI ст. на годувальницю всієї Європи. Якцо спочатку фільварки були переважно на Галичині, Волині та Поділлі, то після Люблінської унії поширились на Подніпров'я. Лани заколосились хлібами, у полях побільшало коней, волів, корів, у ставах та озерах – риби, а ліси сповнилися стуком сокир і голосами людей. Залежно від розміру фільварків окремі шляхтичі в різні роки збирали від 3 до 50 тис. пудів зерна. Успіхи в зерновому землеробстві сприяли розвитку тваринництва. Магнату Ружинському лише в с. Вкочайшому на Київщині в 1609 р. належало щонайменше 100 дійних корів, 60 ялів, 40 волів, 300 овець, 250 свиней, 500 вуликів. Приблизно таку саму структуру мало тваринництво й інших магнатів та шляхти.

Складову частину панського господарства становили промисли. Досить активно вівся видобуток поташу в магнатських і шляхетських лісах Волині, Житомирщини, Київщини та Чернігівщини. Протягом другої половини XVI – I половини XVII ст. у різний час діяло 140 поташних буд, які істотно знищили лісові масиви. Магнати й шляхта засновували чимало рудень, особливо в поліських районах Волині, Житомирщини, Київщини та Чернігівщини. Ручна праця в процесі виготовлення заліза почала витіснятись водяним колесом.

Поряд з промислами в сільській місцевості розвивалось і ремісництво. Дедалі більше сільських майстрів займались переважно ремеслом, не поєднуючи його з веденням сільського господарства. Окремі села (Дубечне на Волині, Високе на Перемишльщині та ін.) перетворювались на спеціалізовані ремісничі центри з виготовлення тих чи інших товарів.

Фільваркове господарство завдяки праці кріпосних та елементам мануфактурного виробництва прискорили економічний розвиток України. Частина одержаної продукції йшла як на внутрішній, так і на зовнішній ринок. Магнати й шляхта вивозили свої товари переважно до Західної Європи, бо тім їх можна було продати значно дорожче. Крім власної продукції, шляхта торгувала також товарами своїх підданих, скупленими в них за безцінь. Головну статтю українського експорту в Західну Європу становив хліб. Його кількість увесь час зростала. У середині XVI ст. вона становила 17, у II половині – 78, а в I половині XVII ст. – до 84 тис. лаштів (лашт – приблизно 2 т). Улітку шляхами до Гданська брели нескінченні стада волів і коней. Протягом червня-липня 1534 р. тільки через Городок пройшло 4 тис.

волів з найближчих українських земель. Найбільшими експортерами українського скоту стали магнати. Лише Олександр Конєцпольський у 1644 р. відправив до Ярославля 500 волів з Корсунщини, а Суходольський у 1646 р. – 220 голів із Житомирщини. Про загальне захоплення шляхти торгівлею на шкоду лицарству з жалем писав один з польських публіцистів того періоду: «Тепер у нас нема вояків, зате є корчмарі, гендлярі й посередники... Найбільшим подвигом у нас уважається знати дорогу, якою женуть биків з маєтку до Гданська, бо всі заможніші торгують...».

3. Розвиток ремесла й торгівлі.

Розповідь учителя

Основна маса ремісничої продукції вироблялась у містах. До кінця XV ст. ремесла розвивались повільно. Усього на той час налічувалось не більше 35 міських поселень, більшість з яких виникла ще в давньоруський період. У XVI – першій половині XVII ст. з'явилися Брусилів (1574), Чигирин (1589), Кременчук (1590), Крилів (1616) та десятки інших міст. Тільки в одному Волинському воєводстві їхня кількість зросла з 68 до 114. Найбільше міст і містечок стояло в Київському та Брацлавському воєводствах, однією з причин чого була гостра потреба в захисті регіонів системою міських укріплень. Найбільшими містами стали Львів (15–18 тис. жителів), Київ (15), Меджибіж (12), Біла Церква (10,7). У більшості ж міст і містечок проживало по 2–3 тис. осіб. За своїм юридичним статусом вони поділялись на королівські, приватновласницькі та церковні, але дедалі більше міст виборювали самоврядування на основі магдебурзького права й ставали незалежними від феодалів. Окремі квартали або угіддя королівських міст спеціальним указом короля передавались під юрисдикцію власників і в цьому випадку називались юридиками. Ремісники, купці та селяни «юридик» не підлягали компетенції міського самоврядування й сплачували податки й виконували різні повинності на користь їхніх власників.

Найбільшого поширення в містах набули ремісничі спеціальності пекарів, м'ясників, різьбярів, пивоварів, медоварів, ткачів, кравців, чинбарів тощо. Для утвердження монополії на виготовлення тих чи інших товарів, захисту корпоративних інтересів, регламентування виробництва й збуту продукції дедалі більше ремісників об'єднувалися в цехи. Наприкінці XV – на початку XVI ст. вони з'явилися у містах Волині та Київщини, а пізніше – на Лівобережжі. У Львові, Луцьку та Києві діяло по 15–30 цехів у кожному. З розвитком промислів і ремесла збільшувалася й кількість товарної продукції.

Найбільші вигоди від торгівлі природними багатствами України мали польські магнати й шляхта. Хижацька експлуатація природних надр виснажувала землі та робила їх малопродуктивними. Ліси значною мірою були вже винищені в Галичині та Волині, і шляхта

добиралася до лісових масивів Лівобережної України. Одержувані кошти йшли переважно на розкішне життя панства, частково вкладались в економіку Литви й Польщі, а Україна дедалі більше перетворювалася на сировинний придаток європейських країн. Завдяки українському народу зміцнювались іншонаціональні феодали, а національні поступово відсувалися від основних джерел збагачення.

Робота з контурною картою

На контурній карті позначте міста, що були в Україні в XVI ст., і позначте ті з них, які стали центрами міжнародної торгівлі.

Робота за підручником

Пропонується використовувати такий підручник:

Швидько Г. К. Історія України, XVI–XVIII ст. : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза. 2008. 336 с. : іл.

Використовуючи відповідний матеріал підручника, поясніть такі вислови: «напартачив», «сидіти на лаві підсудних», «гроші містами правлять».

Творче завдання в малих групах

Уявіть собі, що ви є великим польським паном, що мешкав на території Руського воєводства в XVI ст. Ваші землі дуже вдало розташовані для здійснення міжнародної торгівлі, проте вам треба побудувати містечко, у якому будуть постійно діяти базари та працювати ремісники. Зробіть план вашого міста на ватмані, ураховуючи всі необхідні потреби міста: будівлі, площі, крамниці, ремісничі цеха, товари споживання тощо. Визначте соціальний склад вашого міста, кількість населення, розміри податків. Представте план вашого міста та дайте відповіді на питання учасників інших команд.

Рефлексія «Три М»

Учням пропонується назвати три моменти, які в них вийшли добре в процесі уроку.

2. Церковне життя в XVI ст.

Мета уроку: розкрити особливості реформаційних і контрреформаційних процесів на українських землях; визначити становище православної церкви в XVI столітті, а також роль братств у підтримці православної віри серед українського населення; розвивати навички висловлення та обґрунтування власного судження щодо діяльності православних братств і вміння працювати зі схемами; розвивати творчі здібності учнів; виховувати почуття поваги до історичного минулого Батьківщини.

Очікувані результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде розуміти вплив Реформації й Контрреформації на суспільне життя українців у Речі Посполитій; визначати особливості становища

православної церкви; розкривати цілі та напрями діяльності православних братств; обґрунтовувати власні судження про діяльність братств.

План основної частини уроку.

1. Становище православної церкви.
2. Реформаційний та контрреформаційний рух в Україні.
3. Роль братств у розвитку України.

Основні поняття уроку: церковні братства, право патронату, реформація, протестантизм, єзуїти.

1. Становище православної церкви.

Вступне слово вчителя

Дослідники визначають XVI ст. як темні часи для української православної церкви. І причин цього декілька. Визначмо, що призвело до погіршення стану української православної церкви.

Робота за підручником

Пропонується використовувати такі підручники:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. *Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів.* Харків : Ранок. 2016. 272 с. : іл.

Швидько Г. К. *Історія України, XVI–XVIII ст. : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів.* Київ : Генеза. 2008. 336 с. : іл.

Прочитайте відповідний пункт параграфа та випишіть у два стовпчики внутрішні та зовнішні причини кризи православної церкви в Україні.

Схема може бути такою:

Дидактична гра «Що було б, якби...»

Пропонується для того, щоб учні змогли визначити, які з причин кризи церкви були більш вагомими, а які вразили не так сильно. Для цього вчитель заздалегідь готує квітку, на пелюстках якої

записує причини кризи православної церкви в XVI ст. Кожна пелюстка має легко відділятися та повертатись до всієї квітки. Кожен раз, прибираючи одну з пелюсток, учитель питає: «Що було б з православною церквою в Україні, якби...»

2. Реформаційний та контрреформаційний рух в Україні.

Запитання

1. Пригадайте, чи завжди представники церкви мирно уживались зі світською владою в Західній Європі?
2. Які вчинки представників церкви обурювали простих людей?
3. Хто такі єретики?
4. Як церква намагалась боротись з єретиками?
5. Який структурний підрозділ католицької церкви очолював боротьбу з усіма противниками церкви? Чого вони прагнули?
6. Чи вдалось Інквізиції повністю позбавитись противників церкви?

Розповідь учителя

У XVI ст. Європу охопили церковно-релігійні та суспільно-політичні рухи, що були спрямовані проти католицької церкви. Вони отримали назву «Реформація». У Реформації було багато напрямів, що відбивали інтереси різних класів і соціальних прошарків. Представники радикальних течій, виражаючи інтереси пригноблених сільських і міських низів, закликали до боротьби проти основ феодального ладу; середні міські верстви та міська верхівка виступали за обмеження свавілля феодалів, дешеву церкву й підпорядкування її своїм інтересам; частина світських феодалів також прагнула поставити церкву під свій контроль і збагатитися коштом її маєтків.

Найбільш яскравими Реформаційні події були у Священній Римській імперії, Швеції, Данії, Норвегії. Звідси вони потрапили до Польщі та України, проте в Україну реформаційні ідеї потрапили в той час, коли в Європі розпочався Контрреформаційний рух, що разом з національними причинами його поширення призвело до певних, не характерних для Європи особливостей.

В Україні першою чергою поширювались ідеї Жана Кальвіна. Його вчення про необхідність накопичувати багатства та визначення долі людини Богом заздалегідь, заклик працювати, займатися підприємництвом було до вподоби панам і багатим жителям міст. У другій половині XVI – на початку XVII ст. частина українських, білоруських, литовських, а також тих польських й угорських феодалів, що мали маєтки на Україні, прийняли кальвінізм. В останній чверті XVI ст. український феодал князь О. Пронський перетворив на значний центр кальвінізму м. Берестечко на Волині. Брацлавський воєвода

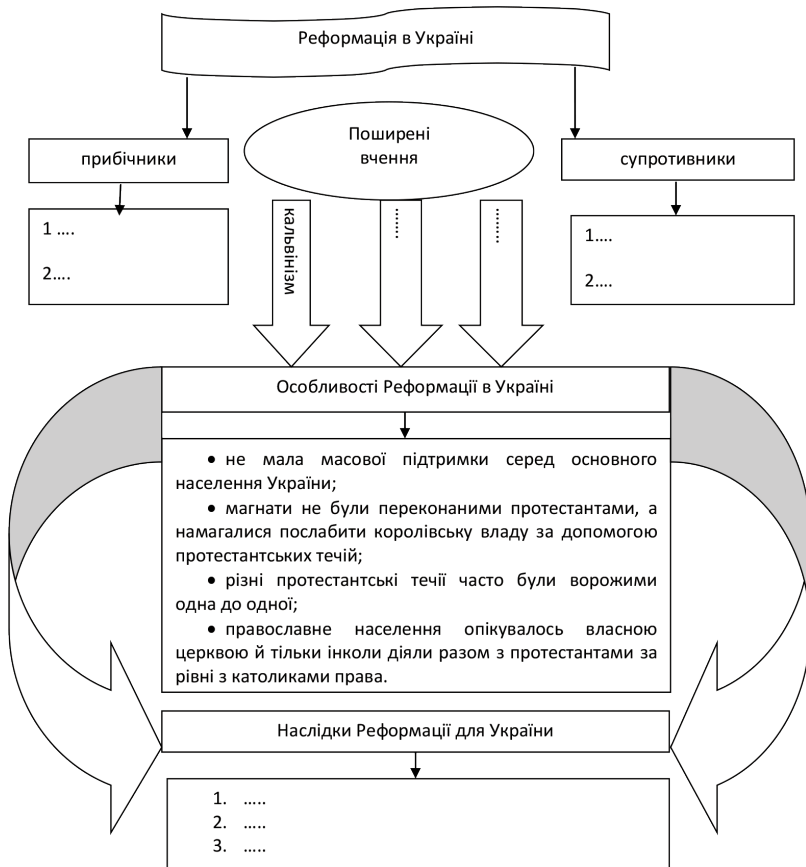
Ян Потоцький поширив кальвіністську релігію в містечку Панівцях на Поділлі, у м. Гвіздці на Галичині та інших своїх маєтках. Нерідко шляхта, зокрема на Закарпатті, пробувала силою повернути своїх кріпаків до «нової віри», але кальвінізм, чужий народним масам, не мав успіху серед селянства.

Феодалі, здебільшого великі й середні, підтримували кальвінізм, бо він виступав проти католицизму й давав релігійну санкцію на захоплення земельних володінь католицької церкви, водночас не порушуючи основ феодально-кріпосницького ладу; крім того, сам устрій кальвіністської церкви – виборність зі світських осіб старійшин та проповідників («міністрів»), що стояли на чолі кальвіністських громад, – відкривав перед феодальною аристократією широкі можливості для захоплення керівництва новою церквою з метою використання її в боротьбі проти посилення королівської влади. Реформація на Україні була також однією з форм опозиції політиці насильного покатоличення й колонізації населення. Серед православних поширювались протестантські переклади Біблії, кальвіністський «Катехізис» Симона Будного, опублікований у м. Несвіжі білоруською мовою, збірки протестантських проповідей. Серед освіченої частини православного духовництва знаходила відгук ідея перекладу Біблії зрозумілою народом мовою й критичного, раціоналістичного підходу до біблійних текстів. Протестантськими виданнями користувались, зокрема, під час перекладу на українську літературну мову Пересопницького Євангелія (1556–1561).

Уже наприкінці XVI – на початку XVII ст. більшість феодалів-кальвіністів повернулась до католицької віри, що пояснюється насамперед посиленням антифеодального руху. Відхід феодалів від кальвінізму супроводжувався посиленням наступу контрреформації й переслідуванням усіх, хто не є католиками. Особливо жорстокого переслідування зазнало ліве крило антитринітаріїв, що, відбиваючи інтереси міського плебсу й селян, висувало вимогу ліквідації кріпосництва. На початку XVII ст. в антитринітарському русі взяли гору більш помірковані соцініани – послідовники італійського гуманіста Фавста Соціна. Соцініани критикували церковні догми, виступали за свободу совісті як умову морального вдосконалення людини. Найбільшого поширення цей рух набув на Волині й частково в західній частині Київщини в другому – третьому десятиріччях XVII ст. У 30–40-х роках XVII ст. репресії проти соцініан посилились, а в 1658 р. соцініанство було остаточно заборонене сеймом Речі Посполитої.

Робота зі схемою

Заповніть пропуски в схемі «Реформація в Україні»

3. Роль братств у розвитку України.**Робота з текстом підручника**

Пропонується використовувати такі підручники:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. *Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок. 2016. 272 с. : іл.*Швидько Г. К. *Історія України, XVI–XVIII ст. : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза. 2008. 336 с. : іл.*

Прочитайте відповідний текст параграфа та дайте відповідь на запитання.

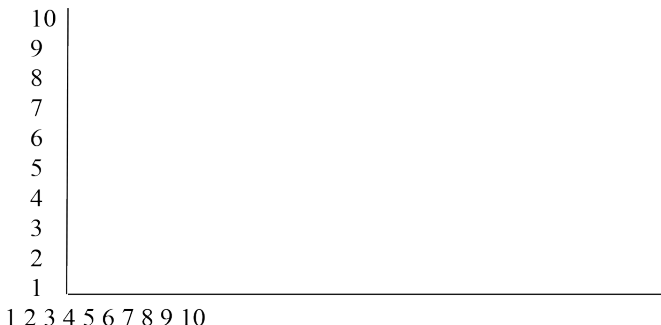
1. Хто засновував братства та з якою метою?
2. Які історичні події спонукали православних вірян засновувати братства?
3. Що було спільного між братствами та ченцями, братствами й прибічниками протестантських течій?
4. Що відрізняло братства від єзуїтів?
5. Якою діяльністю займались братства? Чому така мирна діяльність викликала занепокоєння в прибічників католицької церкви?

Творче завдання

Напишіть від імені одного з представників Львівського братства лист-прохання до польського короля щодо захисту православної церкви від зазіхань католицьких магнатів.

Рефлексія «Шкала знань та вмінь»

Учні самостійно оцінюють власні досягнення на уроці за 10-бальною системою. Свої досягнення вони відмічають на площі координат:

1. Розумію та даю визначення поняттю «Реформація».
2. Наводжу аргументи кризи православної церкви в XVI ст.
3. Умію розрізняти головний та другорядний матеріал у підручнику.
4. Умію використовувати матеріал підручника для аргументації власної думки.
5. Розумію роботу зі схемами на уроці.
6. Умію правильно заповнювати пропуски в схемі.
7. Розумію та даю визначення поняттю «Контрреформація».
8. Розкриваю цілі та напрями діяльності православних братств.
9. Висловлюю та пояснюю власну думку щодо діяльності братств.
10. Умію самостійно робити таблиці за матеріалом уроку.

3. Культура України в XVI ст.

Розвиток мови, освіти, книговидавництва, літописання

Мета уроку: визначити розвиток усної та писемної української мови в XVI столітті та встановити взаємозв'язок між розвитком мови й культурним піднесенням українського народу; розвивати вміння досліджувати, проводити аналіз, працювати з новим матеріалом; сприяти розвитку творчих здібностей учнів; виховувати почуття поваги до української мови як до скарбниці нації.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде характеризувати розвиток української мови в XVI ст.; розуміти історичне значення розвитку книговидавництва та шкільництва на теренах України; пояснювати важливість створення науково-освітніх центрів на теренах України; визначати основні досягнення в книговидавництві та літописанні.

План основної частини уроку.

1. *Розвиток української мови.*
2. *Шкільництво та Острозька академія.*
3. *Літописання та книговидавництва.*

Основні поняття уроку: «сім вільних наук», слов'яно-греко-латинська школа, колегія, академія.

1. *Розвиток української мови.*

Вступне слово вчителя

Основою існування будь-якого етносу є його мова. Немає мови – немає народу. Це вже буде населення без державницьких і прогресивних прагнень. Такою спільнотою легко керувати, її легко уярмити й позбавити найелементарніших прав. Першим показником гибелі народу стає старіння їхньої мови, адже мова розвивається разом з її носієм. Якщо народ відривається від власних коренів, забуває мову, то й мова «вмирає», а разом з нею щезає нація. Тож розвиток мови є головним показником існування нації.

Завдання

1. Прочитайте ці три тексти та оберіть той, який вам легше розуміти

1. Сия книга бытия человека, в оньже день сотвори бог Адама, по образу божію сотвори его, 2. Мужа и жену сотвори их и благослови их: и нарече имя ему Адам, в оньже день сотвори их. 3. Поживе же Адам лет двесте тридесять и роди сына по виду своему и по образу своему, и нарече имя ему Сиф.	1. Оце книга нащадків Адамових. Того дня, як створив Бог людину, Він її вчинив на подобу Божу. 2. Чоловіком і жінкою Він їх створив і поблагословив їх. І того дня, як були вони створені, назвав Він їхнє ймення: Людина. 3. І жив Адам сто літ і тридцять, та й сина породив за подобою своєю та за образом своїм, і назвав ім'я йому Сиф.
--	--

4. Быша же дние адамовы, яже поживе, по еже родити ему Сифа, лет седмь сот, и роди сыны и дщери. 5. И быша вси дние адамовы, яже поживе, летъ девять сот и тридцать: и умре.	4. І було Адамових днів по тому, як він Сифа породив, вісім сотень літ. І породив він синів і дочок. 5. А всіх Адамових днів було, які жив, дев'ять сотень літ і тридцять літ. Та й помер він.
---	---

2. Чому легше розуміти другий варіант тексту, ніж перший? Про які зміни в мові це говорить?

3. Визначте умови, за яких мова змінюється, розвивається.

4. Яка загроза є для мови, що не розвивається?

5. Як називаються мови, якими люди вже не користуються?

6. Як ви вважаєте, що допомогло українській мові не потрапити до цього переліку, хоча правителі Речі Посполитої й інших сусідніх держав чинили тиск на українську мову? Аргументуйте вашу думку, використовуючи матеріал з підручника.

Розповідь учителя

Рівень культури держави-завойовниці був нижчим, ніж на завоєваних нею землях, тому, попри велику військову могутність, Литовське князівство не змогло обійтись без руської мови, яку було визнано за державну. Про це свідчать пам'ятки ділового письменства, грамоти XIV–XVI ст., «Судебник» Казимира Ягайла 1468 р., «Литовський статут» 1566 р., 1588 р.

Люблінська унія 1569 р. проголосила утворення однієї федеративної держави. У цей період у мові українських грамот з'являється чимало полонізмів і запозичених через посередництво польської мови германізмів, однак кількість лексичних запозичень була незначною. Польська мова, яка з XIV–XV ст. користувалась латиницею, а мова діловодства була виключно латинською, не могла значно вплинути на мову українських пам'яток, як це може здаватись на перший погляд.

Боротьба православ'я з католицизмом певною мірою впливала на розвиток писемних пам'яток. Оборонці православ'я вважали, що треба писати старослов'янською, а католики ганьбили старослов'янську як непридатну для церковного письма. Оскільки старослов'янська мова вже в IX ст. не зазнавала змін, фактично була мертвою мовою та застосовувалась тільки в релігійній літературі, вона дедалі більше ставала незрозумілою народowi, тому з'являються словники, які подають переклад зі старослов'янської українською народною мовою. Так у XVI ст. був написаний «Лексисъ с толкованієм словенскихъ словъ просто» невідомого автора, у якому пояснені 776 слів. Це була вже лексикографічна спроба української мови.

Видатною пам'яткою староукраїнської мови є «Пересопницьке Євангеліє», написане в 1556–1561 рр. Його мова має виразний народний колорит, насичена фразеологізмами із живої народної мови,

мальовничими заставками, орнаментами в староукраїнському стилі. Переклали книгу Михайло Василевич та архімандрит Пересопницького монастиря Григорій.

Протестантські рухи XVI ст. сприяли тому, що до писемної мови все більше залучались слова з простонародної української мови. Узагалі епохи Ренесансу та бароко в Україні внесли живомовний струмінь у літературну мову. Загальнонародна розмовна лексика проникла й у книжно-церковну, і в актову, і в художню мову українського письменства.

І хоча література України періоду майже трьох століть була багатомовною, уже з'являлись твори, написані близькою до народної української мови.

3. Шкільництво та Острозька академія.

Метод «Мозкового штурму»

1. Перекладіть українською мовою цей вислів «Noli itaque erubescere discere adultum discere magis mori quam foedari». Що мав на увазі автор?

2. Чому ви не можете перекласти цей вислів? Що для цього не вистачає?

3. Що таке знання, а що таке досвід?

4. До чого людині доводиться прибігати частіше: до знань чи до досвіду?

5. Чи може бути досвід без знань?

6. Що допомагає отримати знання?

7. Чи може навчитися дитина говорити самостійно, якщо люди, що її оточують, будуть німими?

8. Чи може дитина навчитися читати без жодної сторонньої допомоги?

9. Уміння читати – це знання чи досвід?

Розповідь учителя

Отже, попередній вислів належить Езопу. Він означає: «Не соромся вчитися в зрілому віці: краще навчитися пізно, ніж ніколи». Сучасні технології, звісно, полегшують людині шлях до отримання знань, проте своєю чергою вони вимагають від людини достатньої кількості досвіду, який би дозволив користуватися цими технологіями, але досвіде без знань не буває. Тож для розвитку людині так чи інакше потрібна освіта. Освіта – це безцінний скарб, який дозволяє відчувати власну гідність. Освіта часто стає одним із засобів маніпуляції представників влади, особливо до того населення, чиї землі були перетворені на колонію держави-завойовника.

У зв'язку з наступом католицизму та активізацією національно-визвольного руху ідеологічна боротьба переноситься у сферу освіти. Вплив Реформації призвів до того, що протестанти заснували в Польщі та Литві низку шкіл, у яких училися й українці.

Це передусім гімназія та академія в Рахові. В Україні були протестантські школи в Дубні, Хмельнику. За їхнім прикладом розгортають свою діяльність і єзуїти. Для поширення католицизму вони протягом якихось 30–40 років відкривають цілу мережу своїх колегій у всіх визначних культурних центрах Речі Посполитої. Тут працювали досить високого рівня вчителі, головним завданням яких було поєднувати навчання з вихованням у католицькому дусі. Особлива увага приділялась дітям із заможних родин, які розглядалися як головні жертводавці на розвиток освітньої справи.

Українці, які не мали достатньої кількості рівноцінних шкіл, віддавали своїх дітей до цих колегій, де ті майже повністю втрачали всі ознаки національної ідентичності. Навчання було суворо регламентованим, за традиційною для Західної Європи схоластичною системою. Курс складався з двох груп: «тривіум» (граматика, поетика, риторика) і «квадривіум» (математика, астрономія, музика, діалектика). Мовою навчання була латинська. Навчали також основ історії, географії, космографії, природознавства. Уведення систематичного курсу теології (богослов'я) давало право на проголошення закладу академією.

До вторгнення єзуїтської системи освіти українська культура виявилась невідповідною. Здебільшого рівень освіти в Україні, якщо не враховувати протестантські заклади, був початковим. У школах при церквах, монастирях і маєтках магнатів учні вивчали азбуку, молитви, читали Часослов, Псалтир. Навчалися писати скорписом, який виникає в XV ст. і з XVI ст. уживається в актовому письмі та урядовому діловодстві, навчалися також рахувати. Учителями, як правило, були дяки. Рідше вчителями були «бакаляри», здебільшого молоді люди з незакінченою освітою, здобутою десь за кордоном, які в перспективі могли стати священиками.

Щоб протистояти поширенню католицизму та протестантизму прибічники православ'я також спрямували свої зусилля на підйом освіти серед українського населення Речі Посполитої. Велику роль у цьому питанні відігравали братства. Так, на протипагу єзуїтському колегіуму князем К. Острозьким у 1576 р. був започаткований Острозький греко-слов'яно-латинський колегіум. У 1585 р. Львівське братство організувало свою школу. Виховання мало церковний, але в порівнянні з Острозькою академією більш демократичний характер. Предмети викладались тогочасною українською мовою. Викладали слов'янську та грецьку мови, а також «вільні науки». Далі за аналогією почали відкриватися нові братські школи по території України. Учителі братських шкіл (дидакалі), студенти (спудеї) та учні початкових класів (бурсаки) подорожували по містах і селах України, поширюючи знання та ідеї боротьби проти уніатства й католицизму. Крім братських шкіл, в Україні діяли при церквах у селах та слободах численні початкові парафіяльні школи, у яких училися грамоті діти селян і козаків.

Творче завдання в групах

Використовуючи роздатковий матеріал, на ватманах підготуйте рекламу Острозького колегіуму.

Роздатковий матеріал

На зламі XVI і XVII століть провідним інтелектуальним центром України було волинське місто Острог. Цей науковий та ідеологічний осередок називали тоді «українськими Афінами». Саме тут за ініціативи князя Василя-Костянтина Острозького була заснована школа, що на той час мала найвищий освітній рівень з-поміж усіх східнослов'янських навчальних закладів. Згодом виник літературно-науковий гурток, до якого ввійшли відомі вітчизняні та іноземні перекладачі, а ще пізніше в Острозі під орудою Івана Федорова з'явилася друкарня, яка стала невіддільною частиною культурного центру. Найяскравіша згадка про Острозьку академію викладена в передмові до Острозького букваря 1578 року. Розповідається про те, що засновник академії та друкарні Василь-Костянтин Острозький зібрав у місті свого діда знавців грецької, латинської й руської мов.

В історії академії можна виразно окреслити три періоди. Перший з них – час становлення (1576–1586). Він характеризується різким інтелектуальним спалахом. Уже в перші роки свого існування академія стає унікальним культурно-освітнім центром зі створенням у ній видавництва. До праці в закладі залучались діячі різних конфесій: Герасим Смотрицький, Іван Федоров, греки Імануїл Мосхопулос, Діонісій Раллі та Євстахій Нафанаїл, Симон Пекалід, протестанти: білорус Андрій Римша та українець Мотовило.

Наступний період діяльності академії (1587–1620) характеризується найвищим її розквітом. До Острога прибували видатні особистості – українці та чужоземці з багатим європейським науковим та педагогічним досвідом. Українець Купріян навчався в Падуї та Венеції, Ісакій Борискович – в Александрії. Взаємовигідні культурні зв'язки з монастирями Афона були налагоджені ще в 70-х роках XVI століття. Туди мандрували Іван Вишенський, Ісакій Борискович. Водночас афонські ченці приходили до Острога по місцеві видання, постачаючи друкарні потрібні рукописи.

Протягом 60-річної діяльності Острозької академії (1576–1636 рр.) її випускниками стали, за найскромнішими підрахунками,

понад 500 осіб, з-поміж них відомі вчителі, літератори, друкарі, проповідники. Навіть на основі тих нечисленних даних, що збереглися, можна стверджувати, що більшість відомих українських і білоруських діячів кінця XVI початку XVII століть були пов'язані з Острогом.

Занепад академії, а згодом її ліквідація, виявилися результатом діяльності єзуїтів. Вони прагнули до посилення своєї ролі в цьому регіоні, а це стало неможливим без ліквідації видавничого літературно-наукового гуртка й усього культурно-ідеологічного осередку, адже острозька еліта своєю активною православною пропагандою стояла на заваді здійсненню далекосяжних намірів Ватикану та польської шляхти. Оскільки єзуїтам не вдалося схилити князя Острозького на свій бік, вони спрямували всю свою енергію на спадкоємців князя. Католиком став його старший син Януш, а в 1583 році змінив віру й другий син – Костянтин. Ще один син, Олександр, у 1592 році одружується з відомою покровителькою єзуїтів Ганною Костянкю. 1636 року над острожанами організовано шляхетський суд, і їх жорстоко катували та страчували. Суд ухвалив введення унії на Острожчині. Заснований у 1624 році єзуїтський колегіум активно сприяв польсько-католицькій експансії. Найбільшим виявом фанатизму Ганни-Алоїзи Острозької став у 1654 році її заповіт, за яким численні маєтності й великі суми грошей переходили у власність протегованого ордену єзуїтів, костельів, католицьких шпиталів.

3. Літописання та книговидання.

Розповідь учителя

Продовженням і розвитком давньоруської культури було літописання. До найзначніших літописів тієї доби слід віднести Короткий Київський літопис XIV–XVI ст. і так звані литовські або західноруські літописи. У Короткому Київському літописі, що висвітлює період з 862 р. по 1515 р., використано давньоруські літописи, містяться цікаві відомості з тогочасної історії, зокрема про боротьбу проти татар, діяльність князя К. Острозького. У Густинському літописі виклад подій доведено до 1597 р., описано виникнення козацтва, введення Брестської унії. Острозький літопис охоплює події від 1500 р. до 1636 р., але є не самостійним твором, а компіляцією з популярної в той час хроніки Мартина Бельського.

Літописи були досить поширеним видом літератури завдяки його певним особливостям: автори літописів поєднували здатності письменника та історика. Вони досить точно в хронологічній послідовності описували події, свідками яких були, водночас самостійно вирішували, які події гідні їхньої уваги, а які незначні, тож не має необхідності їх відбивати. Літописці обирали в який спосіб висвітлити певні події, фактично висловлюючи власну думку.

У XVI ст. успішно розвивалося книговидання. Заснування постійного книговидання в Україні пов'язують з іменем московського

першодрукаря Іваном Федоровича (Федорова). Зазнавши переслідувань у Московії, він на початку 70-х рр. XVI ст. прибув до Львова. У 1574 р. у Львові Іван Федорович видав «Апостол» і перший український друкований підручник для навчання грамоти – «Буквар». У 1581 р. в Острозі Федорович видав справжній шедевр серед стародруків – Острозьку Біблію.

Постать в історії. Матеріал для самостійного опрацювання учнями.

Іван Федорович (Федоров) був одним з перших східнослов'янських друкарів. Уважається засновником друкарства в Московському царстві. Разом з білорусом Петром Мстиславцем видрукував 1564 року в Москві свою першу книгу – «Апостол». Від 1566-го через переслідування з боку вищого російського духовництва та боярства, які доклали руки до знищення його друкарні покинув Москву та жив на еміграції у Великому князівстві Литовському. Покинувши Москву, Іван Федоров змінив своє московське прізвище на Федорович. Найменування Фе-

доров – за іменем батька свідчить про те, що він не належав до знатної родини. У Московії так називали людей не іменитих, бо лише знатним дозволялося вживати форми на «-ич». У Білорусі та Україні, таких обмежень не існувало, і друкар називав себе «Іваном Федоровичем», додаючи до цього пояснення «з Москви», або «москвитин». На території Литви мешкав та займався книговиданням у Заблудові, Львові, Дермані та Острозі. 1574 року уклав і надрукував у Львові перший східнослов'янський посібник – «Буквар» з граматикою та в цьому ж році здійснив друге видання «Апостола».

Запитання

1. Завдяки чому Іван Федорович увійшов в історію України?
2. Чому Іван Федорович був змушений покинути Москву?
3. Хто був головним книгодрукарем на території Великого князівства Литовського та Московського князівства до XVI ст.?
4. Які книжки були більш дешевими: рукописні чи друковані?
5. Чи могли скласти самостійні друкарні конкуренцію монастирським видавництвам?
6. Що таке конкуренція та конкурентна боротьба?
7. Які засоби конкурентної боротьби можна назвати етичними, а які – ні?
8. Чи вважаєте ви, що в конкурентній боротьбі всі засоби є моральними?
9. Чи може нечесна конкурентна боротьба вповільнювати прогрес на певній території?
10. Що важливіше: бути першим чи добре знати свою справу?

Рефлексія «Створення сенкану»

Учні складають п'ятирядковий неримований вірш на тему уроку.

1-ий рядок. Це назва явища, предмета, об'єкта.

2-ий рядок. Кілька прикметників, які характеризують перший рядок.

3-ий рядок. Дієслово/дієприкметник.

4-ий рядок. Висловлення необ'єктивного сприйняття теми, а суб'єктивного ставлення до неї.

5-ий рядок. Одне слово, яке є узагальненням, висновком та виражає суть теми.

4. Культура України в XVI ст.

Розвиток архітектури, образотворчого мистецтва та декоративно-вжиткового мистецтва

Мета уроку: визначити особливості розвитку мистецтва в Україні в XVI столітті; зазначити вплив європейського стилю ренесанс на архітектуру в Україні; ознайомити з українськими архітектурними пам'ятками ренесансу; розвинути вміння працювати з новою термінологією, навчити проводити порівняльний культурологічний аналіз на прикладі живопису; розвивати ключові предметні компетентності, виховувати естетичне почуття та гордість за культурну спадщину України.

Очікувані результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде мати уявлення про розвиток архітектури; розпізнавати пам'ятки архітектури, зведені на теренах України в стилі ренесанс; характеризувати основні здобутки й досягнення в образотворчому та декоративно-вжитковому мистецтві; розповідати про особливості містобудування в Україні в XVI ст.

План основної частини уроку.

1. *Архітектура України в стилі ренесанс.*
2. *Розвиток образотворчого мистецтва.*
3. *Декоративно-вжиткове мистецтво.*

Основні поняття уроку: стиль ренесанс, іконопис, різьбярство, книжкова мініатюра, гравюра, гаптування, ренесансні мотиви.

1. *Архітектура України в стилі ренесанс.*

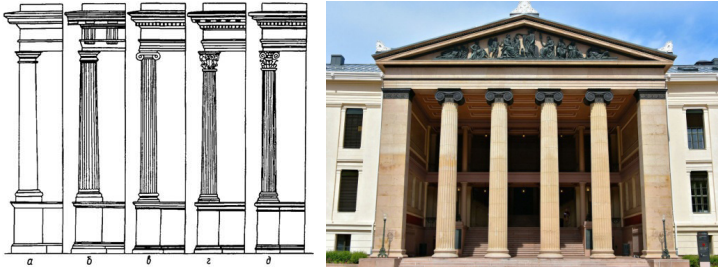
Вступне слово вчителя

Періоди лихоліть завжди перемежуються зі спокійним мирним життям. Після розгрому татаро-монгольської орди українські удільні князівства хоча й втрачають незалежність, підпадаючи під контроль сусідніх країн певний період часу ще мають можливість економічно розвиватися. Це впливає й на мистецтво. Розпочинається період відбудовування міст, поселень, монастирів, що зазнали руйнації раніше та заснування нових храмів, монастирів, оборонних споруд, князівських замків, розширення міст. Звісно, що будівельники використовують сучасні для них модні тенденції в будівнанні. На той час модним

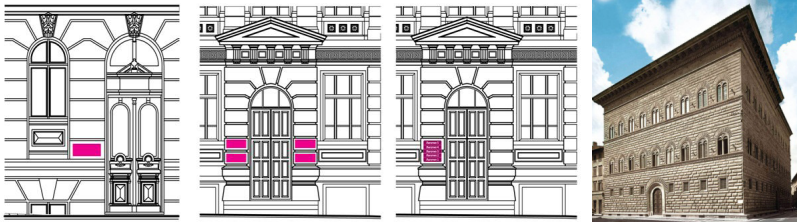
європейським стилем стає ренесанс, особливо це стосується світської архітектури: замків, міських ратуш, кам'яниць тощо.

Стиль ренесанс значно відрізняється від попередньої середньовічної готики. У ньому використовуються надбання античної архітектури, проте додаються й власні новаторські ідеї.

Робота над термінами

Ордер – вид архітектурної композиції, що складається з вертикальних колон і горизонтальних частин у відповідній стильовій обробці. У наш час класичними архітектурними ордерними системами вважаються грецькі й римські ордери. Є п'ять римських ордерів: тосканський, доричний, іонічний, корінфський і складний. Кожен із цих ордерів визначається характерними особливостями побудови конструкції, складністю її оздоблення, насиченістю архітектурних елементів тощо.

Рустовка – спосіб виконання поверхні стіни з кам'яних квадратів, облицювання стіни рустом. Є декілька видів рустування фасадів, серед яких найбільш поширеним є діамантове рустування, декоративне рустування, брускове рустування. Рустування залишається поширеною формою оздоблення архітектурних споруд і нині.

Розповідь учителя

Пам'ятки архітектури в стилі ренесанс збереглись у Луцьку, Кам'янець-Подільському, Жовкві, Бродах, Львові. Унікальною пам'яткою ренесансного зодчества вважається споруди на площі Ринок у центральній частині Львова – Чорна кам'яниця, будинок

Корнякта, вежа Корнякта, каплиця трьох Святителів, Успенська церква. Ознайомтесь із ними ближче.

Перелічені пам'ятки архітектури входять до переліку культурних цінностей, які учні повинні знати на ЗНО. На вибір учителя можна дати або готовий матеріал щодо цих пам'яток архітектури, або запропонувати учням розглянути їх фотозображення та відповісти на запитання вчителя.

Запитання.

1. Чим відрізняється будинок Корнякта від Чорної кам'яниці? Що є в них спільного?
2. Чи можна спільні елементи будинку Корнякта та Чорної кам'яниці назвати рисами ренесансу?
3. Як ви вважаєте, чому Чорна кам'яниця – чорного кольору, а ліпнина на фасаді – білого?
4. Що є спільним між Успенською церквою та каплицею Трьох Святителів?
5. Які елементи традиційного українського будівництва можна помітити в Успенській церкві та каплиці Трьох Святителів?

Додатковий матеріал

Вежа Корнякта (1572–1578 рр.)

Чотирярусна вежа Корнякта є невіддільною частиною комплексу Успенської церкви. Її високий, увінчаний хрестом шпиль підноситься над містом на шістдесят шість метрів, а квадратний периметр зменшує обсяг з кожним наступним ярусом. Глухий простір стін лише зрідка прикрашений вікнами – амбразурами виконано в червоно-білій гамі з акцентами у формі пілястр тосканського ордера глухих арочних прорізів увінчаних замковим каменем і потужних між'ярусних карнизів складного профілю. Більш пізній за часом виконання верхній ярус із цибулинним завершенням на високому барабані виконаний у бароковому стилі, вдало підкресленому чотирма пірамідальними обелісками по кутах, відтінений кованим парапетом огорожі та картушем на кожному боці.

Чорна кам'яниця у Львові (1577 р.)

Чорна кам'яниця збудована в стилі ренесансу за проектом архітектора Петра Красовського. На той час земельні ділянки на площі Ринок були шалено дорогими. Більшість будинків мають по три поверхи та по три вікна. Тільки дворяни й вище духівництво мали право будувати більші та ширші будинки. У XVII ст. її новий власник прикрасив скульптурами. «Чорною» почали називати кам'яницю в XIX столітті. Століттями на стіни будинку

наносились свинцеві білила, які використовували в якості ґрунту для поліхромії (багатоколірність). Із часом вони під дією повітря й світла окислювались, і згодом кам'яниця стала чорною.

Успенська церква у Львові (1591–1629 рр.)

Структура церкви витримана в стилі італійського ренесансу, але на основі традицій українського будівництва: на осі захід-схід – тридільна й триверха, як основний тип українських дерев'яних церков. Стіни розчленовані пілястрами, з арками вікон і плоскорізьбами на метопах, різьбленими одвірками північних і південних дверей, а на парусах угорі вирізьблені герби жертводавців; різьбарські роботи виконали львівські різьбари Костянтин і Яків Кульчицькі. У церкві збереглися пам'ятки мистецтва XVII–XVIII ст.

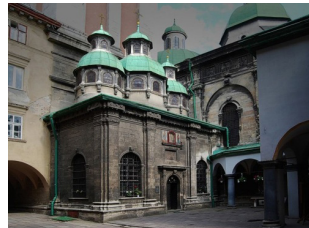
Будинок Корнякта

Палац являє собою п-образу в плані кам'яну триповерхову будівлю з великим внутрішнім двором, що розтягнулася на всю ширину кварталу й фасадними частинами утворює суцільну лицьову лінію забудови з тією лише відмінністю від сусідів, що його центральний фасад займає шість вікон по фасаді, а що виходить на вул. І. Федорова – чотири. Уявну простоту оформлення його центрального фасаду, характерними рисами якої є рустовка площині стін, трикутні портики верхніх ярусів, балкон на кронштейнах, колонний портал центрального входу коринфського ордера з маскаронами й гірляндами різко відтіняє атиковий ярус з каріатидами й атлантами, архітрів і фриз з консолями, а так само кам'яні фігурки лицарів на його верхині.

Каплиця Трьох Святителів (1578–1591 р.)

Частина комплексу Успенської церкви у Львові. У архітектурі каплиці переплелися традиції народної та ренесансної архітектури. Будівля притикає однією стороною до північної стіни Успенської церкви, довгою стороною – до вежі Корнякта. Після пожежі в 1671 році була знову відбудована. Будівля каплиці – невелика, прямокутна в плані, без колон та стовпів, завершується 3-ма баннями на тісно поставлених гранчастих барабанах, які увінчуються ренесансними ліхтариками. Пілястри ділять фасад на 3 частини, у центрі знаходиться кам'яний різьблений портал – один з найкращих зразків архітектурної пластики XVI–XVII століть. В інтер'єрі гладкі білі стіни контрастують з ліпленням XVII століття на мальовничому тлі, що імітує мозаїку, яка покриває внутрішню поверхню куполів.

2. Розвиток образотворчого мистецтва.

Самостійна робота за підручником

Пропонується використовувати такі підручники:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок. 2016. 272 с. : іл.

Швидько Г. К. Історія України, XVI–XVIII ст. : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза. 2008. 336 с. : іл.

Швидько Г. К., Чорнобай П. О. Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза. 2016. 352 с. : іл.

Прочитати відповідний фрагмент параграфа підручника та письмово дати відповіді на запитання:

1. Яка тематика переважала в живопису XVI ст.?
2. У чому позначився відхід іконописців від візантійського стилю? Чим це було обумовлено?
3. Для чого застосовувалося різьблення?
4. У яких друкованих книгах уперше використовуються гравюри?
5. Які факти свідчать про вплив ідей європейського ренесансу на українське образотворче мистецтво?

Робота з ілюстраціями

1. Порівняйте українські ікони «Різдво Христове» та «Архістратиг Михаїл» з роботами релігійного живописця Італії Джотто ді Бондоне «Мадонна Онїссанті» та «Втеча до Єгипту» за таким планом:

- ◆ хто зображений;
- ◆ розмір постатей;
- ◆ кольорова гама;
- ◆ розташування фігур у просторі;
- ◆ наявність пейзажного тла.

2. Порівняйте та віднайдіть характерні для доби Ренесансу риси в українському та італійському портретному живопису.

3. Доведіть, що портретисти кінця XVI століття у своїх роботах утілювали гуманістичні ідеали доби Ренесансу.

4. Декоративно-вжиткове мистецтво.

Робота з поняттями

Декоративно-вжиткове мистецтво – вид мистецтва, який обслуговує побутові проблеми людини й одночасно задовольняє її естетичні потреби, несучи в життя красу.

Гаптування – вишивка речей шовковими, укритими тонким шаром золота або срібла нитками.

Дидактична гра «Сорочинський ярмарок»

Учні готуються до ярмарку заздалегідь. Учасники ярмарку поділяються на продавців, покупців, купців-оптовиків, керівника ярмарку. Продавці рекламують свій товар, яким є вироби зі скла, металу, дерева, вишиті сорочки, ткані килими, гаптовані картини, вироби зі шкіри, ювелірні вироби тощо. Керівник ярмарку, яким може бути вчитель, оголошує початок та закінчення ярмарку та правила поведінки на ринку, а саме: у рекламній промові продавців має міститись інформація щодо міста виготовлення виробу, використаних матеріалів, історії цієї галузі декоративно-вжиткового виробництва, якості товару. Категорично забороняється зведення наклепу на товар конкурентів. Купці-оптовики, якими є 2–3 учні, мають право першими розпочати огляд товару. Той товар, що їм сподобався, вони скуповують увесь, тобто віддають продавцеві червону картку. Кожен купець-оптовик має тільки 1 червону картку. Дрібні покупці оглядають товар останніми, проте, на відмінну від оптовиків, можуть придбати різний товар, розплатившись жовтою карткою. Кожен дрібний покупець має не більше 3 жовтих карток.

Кількість продавців, покупців, купців учитель розраховує в залежності від кількості учнів в класі. Також учитель обирає форму проведення ярмарку в залежності від кількості вільного часу та можливостей кабінету. Можна або просити продавців по черзі рекламувати свій товар перед усім класом, або розбити покупців на групи та дозволити рухатися по колу від продавця до продавця, обираючи товар.

Картки, які отримують продавці наприкінці уроку, обмінюються на оцінку або, за бажанням учня, залишаються для накопичення балів. Учитель на початку гри зазначає, скільки балів коштуватиме червона та жовта картки.

Рефлексія «Перевірю самого себе»

Тестові завдання

1. В Україні перші гравюри з'являються в друкованих книгах:

А Пересопницьке Євангеліє, Остромиське Євангеліє

Б Абетка, Буквар

В Пересопницьке Євангеліє, Абетка

Г Апостол, Буквар

2. Гапування – це:

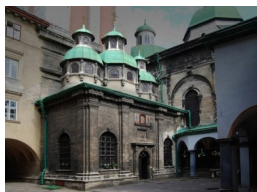
А вишивання речей червоними та чорними нитками

Б вишивання речей золотою та срібною нитками

В вишивання речей великою кількістю кольорових ниток

Г вишивання речей шовковими нитками одного кольору

3. Установіть відповідність між пам'яткою архітектури та її назвою:

1.

2.

3.

4.

А Будинок Корнякта

Б Успенський собор у Львові

В Чорна кам'яниця

Г Каплиця трьох Святителів

Відповіді: 1Г; 2Б; 3(1г, 2в, 3а, 4б).

5. Берестейська унія та її наслідки

Мета уроку: розкрити передумови, хід та наслідки Берестейської унії в історії України; розвинути вміння працювати з підручником, ілюстративним матеріалом, таблицям; сприяти розвитку критичного мислення, формувати навички роботи з джерелами та на їх основі робити висновки щодо особливостей християнських конфесій; виховувати повагу до історичного минулого Батьківщини.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде визначати причини й наслідки укладання Берестейської унії; називати дату укладання Берестейської унії; пояснювати причини спротиву деяких представників православної церкви та вірян створенню греко-католицької (уніатської) церкви; характеризувати полемічну літературу як інформаційний засіб протистояння представників православної церкви.

План основної частини уроку.

1. *Передумови укладання Берестейської унії.*

2. *Розвиток подій на соборах у Бересті та створення греко-католицької церкви.*

3. *Особливості жанру полемічної літератури.*

Основні поняття уроку: Берестейська унія, греко-католицька церква, полемічна література, церковні собори.

1. *Передумови укладення Берестейської унії.*

Вступне слово вчителя

З поширенням на території Русі-України православного віросповідання та підпорядкуванням більшої частини України європейським країнам, у яких панувало католицьке віросповідання, православні християни постійно відчували тиск з боку панівного населення, що сповідувало католицизм. Бажання підпорядкувати українське населення та отримувати певні статки з парафій приваблювало Римських пап ще за часів роздроблення Київської Русі та розквіту Галицько-Волинського князівства, проте спроби силоміць привести українців у лоно католицької церкви були марними.

Бесіда

1. Пригадайте, як склалися стосунки між католиками та православними на теренах України?

2. Кого підтримувала державна влада Речі Посполитої? Чому саме їх?

3. Чому можновладці прагнули покатоличити українців? Якими засобами вони це робили?

Завдання за підручником

1. Прочитайте відповідний текст підручника та складіть у парах діалог двох православних священиків, один з яких підтримує ідею об'єднання католицької та православної церков, та іншого, хто категорично проти. Репрезентуйте діалог перед класом.

2. Визначте, які сподівання на унію покладали його прибічники та чого могли боятися противники унії. Спрогнозуйте, чи могли виправдатись сподівання прибічників унії.

Розповідь учителя

Ватикан, який здавна намагався поширити свій вплив на східнослов'янські народи та активно підтримував політику польських феодалів щодо України та Білорусі, дав почин Унії. У підготовці унії чималу роль відігравали й єзуїти, яких у 60-х роках XVI століття для боротьби з протестантами покликали в Польщу польські католицькі єпископи. Саму ідею унії підтримувала ще й верхівка українського духовництва та світських феодалів, які прагнули добитися однакового політичного становища з польськими магнатами, зміцнити свою позицію в боротьбі проти антифеодалних народних рухів.

Безпосередніми приводами до унії були:

- ♦ невдоволення руських православних єпископів тим, що в церковні справи дедалі більше втручалось міщанство, організоване в братства;

- ♦ бажання єпископів звільнитися від підлеглості східним патріархам, які підтримували братства;

♦ намагання верхівки руського православного духовництва добитися рівності з католицькими єпископами, які засідали в сенаті та титулувались «князі церкви» – і залежали тільки від Папи та почасти від короля.

Після невдалої спроби здійснити унію церков у 1439 році представники папської влади діяли більш обережно. Спершу вони розпочали таємні переговори з представниками вищого православного духовництва, пообіцявши їм зберегти їхні посади та багатства. По-друге, представники королівського двору від імені короля пообіцяли урівняти в правах українську православну шляхту з католицькою, якщо вони підтримують об'єднання церков.

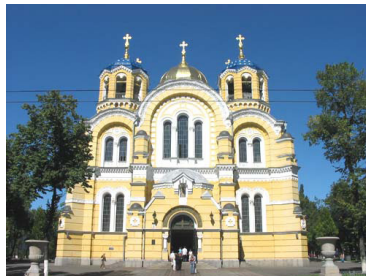
Першим думку про необхідність укладення церковної унії з Римом висловив у 1590 р. львівський православний єпископ Гедеон Балабан, який був розлучений безкінечними суперечками з братством, а ще більше – нетактовним втручанням константинопольського патріарха, що передав братчикам функції контролю за православною ієрархією. З нею погодилась решта єпископів і навіть сам митрополит Михайло Рогоза. Підготовку до реалізації своєї ідеї змовники проводили таємно з огляду на неприязнь до неї у суспільстві, насамперед з боку братств. Узгодивши до 1595 р. з представниками короля та католицької церкви основні питання про збереження традиційної православної літургії та обрядів, право священників брати шлюб тощо, вони погодились на об'єднання православної церкви з католицькою. Наприкінці 1595 р. папа Климент VIII проголосив офіційне визнання унії та Гарантовані права й привілеї української церкви.

Протягом 1595–1596 рр. провадилась інтенсивна робота з підготовки й проведення єднального собору. З католицької сторони активність проявили члени ордену єзуїтів, католицькі ієрархи та папський нунцій. Від православних до унії були готові перейти єпископи І. Потій, К. Терлецький і Київський митрополит М. Рогоза, котрий провів у 1590 р. таємні переговори з польським королем Сигізмундом III.

Провівши закриті з'їзди та конференції, узгодивши всі питання з католицьким духовництвом і польським урядом, Потій і Терлецький відправилися в Рим, де були врочисто зустрінуті папою Урбаном VIII. Папа прийняв заяву й затвердив «артикули» греко-католицької церкви, проте не все було так просто.

2. Розвиток подій на соборах у Бересті та створення греко-католицької церкви.

Робота з ілюстративним матеріалом

1. Що може об'єднувати ці дві фотографії?
2. Яким одним словом можна назвати те, що зображене на фотографіях?
3. Чи можна слово «собор» віднести до слів-омонімів?
4. Які слова називають омонімами? Наведіть приклад.
5. Дайте визначення слову «собор» так, щоб воно розкривало інформацію на кожній фотографії окремо.

Роздивіться картину Яна Матейка «Проповідь Петра Скарги» та спробуйте пояснити, що саме хотів зобразити художник, використовуючи допоміжні запитання:

- ♦ Хто зображений на картині: миряни чи представники церкви?
- ♦ Представники яких соціальних прошарків зображені на картині?
- ♦ Чи можна сказати, що там були присутні селяни та прості священники?
- ♦ Чи можна сказати, що всі дослухаються до промовця?
- ♦ Які жести властиві учасникам собору? Хто найбільш емоційний?
- ♦ Чи можна сказати, що мова промовця є новою та дивовижною для слухачів? Про що це свідчить? Чи може це свідчити про те, що слухачі вже знають, який буде результат зібрання?

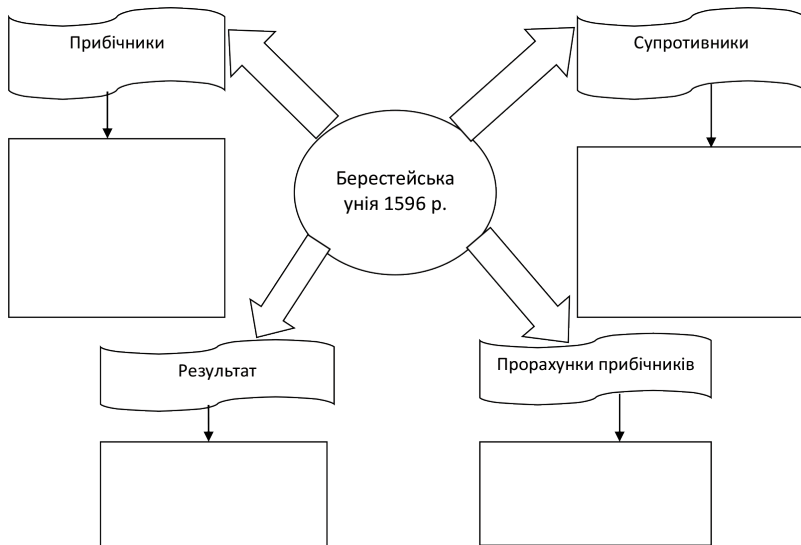
Робота за підручником

Пропонується використовувати такі підручники:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. *Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок. 2016. 272 с. : іл.*

Швидько Г. К., Чорнобай П. О. *Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза. 2016. 352 с. : іл.*

Прочитайте відповідну частину параграфа, у якій описуються безпосередні події 1596 року в місті Бересті, та заповніть пропуски в схемі:

Розповідь учителя

Прибічникам об'єднання церков не вдалось досягти 100 % результату. Так, унаслідок унії дійсно виникає об'єднана греко-католицька церква, проте створення однієї об'єднаної церкви не вирішує глобальні проблеми, що виникли як наслідок розпаду Римської імперії на східну й західну та офіційного розпаду християнської церкви на римо-католицьку й греко-православну в 1056 році. Хоча повного об'єднання не вдається досягти навіть на невеликій території українських земель, де православна церква ще переживає не найкращі часи існування. Водночас знаходить силу та підтримку в лиці князя К. Острозького, православної шляхти, козаків, братств, селян, деяких міщан, представників інтелігенції й витримує натиск католиків та уніатів.

Так у 1620 році, за сприяння гетьмана Петра Сагайдачного, єрусалимський патріарх Теофаном відновив вищу ієрархію православної Київської митрополії та висвятив митрополита Київського, Галицького та всієї Русі Іова Борецького. Унаслідок опору українського й білоруського народів уряд Речі Посполитої на початку 1630-х років змушений був видати «Статті для заспокоєння руського народу», які встановлювали легальне існування православної церкви. Українська революція 1648–1676 років призвела до цілковитої ліквідації унії на Лівобережжі.

Робота в парах

Прочитайте додатковий матеріал і складіть порівняльну таблицю «Особливості православної, католицької та греко-католицької церков».

Питання для порівняння	Українська православна церква	Римо-католицька церква	Греко-католицька (уніатська) церква
Підпорядкування			
Віросповідання			
Догмати			
Обряди			
Керування			
Оздоблення храмів			

Додатковий матеріал

Основною особливістю віровчення й культу католицизму, що відрізняють його від інших напрямів християнства, є визнання не лише текстів Святого Письма, а й включених до складу Священного Письма 11 книг старозавітної частини Біблії, які ними визнаються як «богонатхненні», та релігійних положень і приписів, що утворюють постанови 21-го Вселенських Соборів та змісту булл й енциклік глави католицької церкви – Папи Римського. Іншими особливостями Католицької Церкви є: вчення про верховенство Папи Римського над усіма християнами, догмат про непогрішимість Папи Римського, догмат про філіюкве – учення про сходження Святого Духа не тільки від Бога-Отця, а й від Бога-Сина, догмат про чистилище, положення про індульгенції, виокремлення особливої групи священників – кардиналів, яких довічно висвячує в цей сан Папа Римський, целібат, конфірмація – (таїнство миропомазання), яке здійснюється обов'язково єпископом і не зразу після хрещення, а тоді, коли дитині виповнюється 7–12 років, необхідність систематичної таємної сповіді вірян – кожен католик повинен мати свого духівника, якого ще за життя називають «святий Отець» і регулярно звітують йому про свої думки та вчинки, а таємниця сповіді проявляється через те, що під час сповіді вірянин знаходиться в окремій кабінці, щоб священник його не бачив, особливість католицьких храмів (костелів) – вони відзначаються пишністю ц довершеностю форм, у них домінує скульптурне зображення святих, нема вівтарів, проте в усіх храмах має бути дванадцять ікон із зображенням хресного шляху Ісуса Христа, католицькі богослужіння супроводжуються органом музикою, що було запроваджено в XVII ст. і хоровими й сольними співами латиною.

Подібно до інших християн, католики вважають головним засобом спілкування з Богом молитву, яка супроводжується хресним знаменням, що здійснюється правою рукою. Католики хрестяться долонею, що

символізує єдність Бога-Отця, Бога-Сина, Духа Святого і Діви Марії та з лівого плеча на праве, тоді як православні складають разом тільки три пальці: великий, указівний і середній, що символізують Трійцю та здійснюють хресне знамення з правого плеча на ліве. Католики визнають сім святих таїнств, проте вони виконуються трохи інакше, ніж у православ'ї. Наприклад, таїнство хрещення проводиться шляхом скроплювання або змочення голови охрещуваного Святою водою, тоді як у православ'ї обов'язковим є зануренням охрещуваного немовляту у воду.

На відміну від інших напрямів в християнстві, католицизм має єдину, суворо централізовану та ієрархічну церковну організацію. Він має міжнародний центр управління – місто-державу Ватикан і голову церкви – Папу Римського. Римський Папа є єдиним абсолютним монархом на планеті, який об'єднує у своїй особі вищу законодавчу, виконавчу та судову гілки влади. Головна установа римської курії – державний секретаріат. І якщо Римський Папа є верховним правителем Ватикану, то Генерального секретаря можна вважати головою уряду, оскільки його повноваження збігаються з повноваженнями прем'єр-міністра будь-якої світської держави. Католицька державна організація склалась в умовах феодалізму й прийняла форму, типову для адміністративного устрою феодальної держави. Первинним осередком католицької церкви є релігійна громада, що управляється священиком, який призначається єпископом і підпорядковується тільки йому. Особливу структуру в католицькій церкві складають чернечі ордени. Внутрішнє життя кожного ордену визначається його власними правилами, які передбачають високий ступінь централізації влади й вимагають безумовного виконання розпоряджень зверху.

Українська греко-католицька (уніатська) церква.

Найбільш компромісним було прийняття католицького догмату «філіокве» про сходження святого духу «й від Сина». Уніатами був вироблений компромісний варіант: святий дух походить не з двох начал і не сходить подвійним способом (від Бога-Отця і Бога-Сина), а з одного начала – від Бога-Отця через Бога-Сина. Повністю приймався католицький догмат про чистилище. Свята повинні були відзначатись незмінно за старим (Юліанським) календарем та зберігалися грецькі (православні) обряди. Католицький цілібат не приймався, і священики мали право, за давнім православним звичаєм, одружуватися. Митрополічі, єпископські та інші духовні звання надавалися особам тільки української національності. Зберігалася виборність церковної ієрархії з-поміж людей духовного сану. Висвячення єпископів мав робити митрополит Київський.

Дванадцять умов Берестейської унії були церковно-світськими. Вони обумовлювали входження уніатських митрополита та єпископів до членів Сенату Речі Посполитої. Їм гарантувались така гідність і сан, як і єпископам римської церкви, установлювались обов'язкова сенаторська

присяга королю й присяга папі, щоб єпископи не могли відступити від унії. Одна з вимог мала не допускати впливу Константинопольської патріархії. Не допускався перехід з грецького обряду (тобто православного) на римський. Гарантувалося збереження за уніатською вищою ієрархією всіх церковних земель з будівлями. Архімандрити, ігумени, диякони уніатського обряду мали користуватися тими самими правами й привілеями, що й особи римського обряду. Допускались подружжя змішаних обрядів (уніатського й римського). Дозволялось здійснювати святі таїнства біля хворих при свічках у повному облаченні, що раніше заборонялося польською владою. Гарантувалося збереження церковних братств, існування та створення нових церковних та монастирських шкіл і семінарій, з викладанням старослов'янською й грецькою мовами. Друкарні підпорядковувались митрополиту та єпископам, щоб не поширювалась єресь. Світські особи не повинні були втручатися в управління церковними справами та зобов'язувалися визнавати ухвали єпископських судів, беззастережно ухвалювати їхні рішення до виконання й не захищати священиків, які порушували церковний порядок.

3. Особливості жанру полемічної літератури.

Метод «Мозковий штурм»

1. Що таке полеміка?
2. Чим відрізняється полеміка від дискусії?
3. Яке головне завдання полеміки?
4. Чи може бути полемічна література сьогодні?
5. У яких напрямках людської діяльності може використовуватись полеміка як засіб інформаційного пригнічення супротивника?

Розповідь учителя

Полеміку розпочав визначний польський єзуїт, письменник Петро Скарга своїм твором «Про єдиність Церкви Божої під єдиним пастирем і про грецьке, від тієї єдності відступлення» (1577 р.). У книзі автор намагається обґрунтувати законність королівської влади в Польщі та її панування над українськими й білоруськими землями. Висновок Скарги простий: усі повинні об'єднатись під верховенством Римського Папи та польського короля, зректися руської віри, національних традицій.

Визначним полемістом був вихованець, а згодом ректор Острозької академії Герасим Смотрицький, автор книги «Ключ царства небесного», у якій він гостро критикував твір Скарги «Про єдиність Церкви Божої».

Сильним ударом по оборонцях унії був «Апокрисис» Христофора Філарета Бронського, написаний, мабуть, на замовлення Костянтина Острозького. Книга написана з великою літературною та публіцистичною майстерністю, пронизана сатирою й критикою тодішнього Папи Римського, гостро викривала й засуджувала політику польського уряду стосовно українського народу та вимагала демократичних прав для українців.

Найяскравішим українським письменником цього періоду був Іван Вишенський (між 1545–50–1620 рр.), який зарекомендував себе фанатичним оборонцем православних традицій. У своїх прозових творах, таких як: «Послання єпископам – відступникам від православ'я», «Короткослівна відповідь П. Скарзі» – він безжалісно таврує греко-католиків. Одночасно І. Вишенський критикує й православних, підкреслюючи егоїзм, любов до розкоші та розтлінність їхньої знаті, заможних міщан та духівництва, відповідальних за сумне становище церкви.

Оскільки більшість читачів – адресатів полемічної літератури – були не надто обізнані з богословських тонкощів міжконфесійних суперечок, то її автори в основному експлуатували теми обрядовості, персонального благочестя чи моралі опонентів.

Твори письменників-полемістів сприяли піднесенню рівнів національної свідомості українців, розуміння ними свого місця в навколишньому світі. Разом з тим культурна конфронтація з поляками дорого обійшлась українцям. Величезна більшість української шляхти прийняла католицизм і згодом полонізувалась. Унаслідок того українці втратили свою еліту – шляхту. Іншим побічним продуктом конфронтації між православними й католиками став поділ українців на православних та уніатів. Разом з тим релігійна полеміка спричинила культурне піднесення, сприяла чіткішому усвідомленню українцями своєї самобутності.

Рефлексія «Анкета»

Учні отримують анкету, у якій можуть підкреслити слово / словосполучення, яке відповідає їхньому настрою після уроку:

На уроці я працював	активно / пасивно
Своєю роботою на уроці я	задоволений / незадоволений
Урок мені здався	коротким / довгим
	цікавим / нудним
За урок я	утомився / не втомився
Мій настрій	став кращим / погіршився
Матеріал уроку мені був	зрозумілим / не зрозумілим
	корисним / марним

6. Церковне життя наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.

Мета уроку: розкрити особливості впливу Берестейської унії на церковне життя в Україні; визначити роль козацтва в зміцненні положення православної церкви; сформулювати уявлення про стан греко-католицької церкви в Україні та напрями її діяльності; сприяти розвитку творчої уяви учнів; розвивати критичне мислення; сформулювати уяву про діяльність та заслуги митрополита Петра Могили; виховувати почуття поваги до історичного минулого Батьківщини.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде визначати особливості впливу Берестейської унії на церковне життя в Україні; характеризувати зміни, які відбулись у православній церкві у 20–30-ті рр. XVII ст.; розповідати про становище греко-католицької церкви; на прикладі постаті митрополита Петра Могили визначати роль особи в історії.

План основної частини уроку.

1. *Церковне життя України після Берестейської унії.*
2. *Роль козацтва в зміцненні положення православної церкви в Україні.*

3. *Діяльність митрополита Петра Могили.*

Основні поняття уроку: єпархіяльний собор, митрополита кон-систорія, Катехізис.

1. *Церковне життя України після Берестейської унії.*

Вступне слово вчителя

Берестейська унія відбулась, проте католицькому духовництву так і не вдалось підпорядкувати українське населення владі Римсько-го папи. Представники новоствореної уніатської церкви не відчували себе зручно, адже переважна більшість українського населення сприй-мала їх як зрадників батьківської віри, а католицьке населення не вважало їх собі рівними. Утім Берестейська унія мала певні наслідки й для існування православної церкви.

Фронтальне опитування

1. Яким було становище православної церкви в XVI ст.?
2. У якому році відбулась Берестейська унія?
3. Яка була мета Берестейської унії?
4. На якому соборі були здійснені перші невдалі спроби об'єдна-ти церкви?
5. Яка церква виникла як наслідок Берестейської унії?
6. Чи можна вважати Берестейську унію повністю вдалою? Чому?

Гра-розповідь «Музей живих скульптур»

Яскравим буде фрагмент уроку, коли запропонувати учням відві-дати «Музей живих скульптур», не виходячи з кабінету. До цього уро-ку варто підготуватись заздалегідь – розподілити ролі, підготувати костюми, написати та вивчити промови. У музеї будуть знаходитись скульптури людей, що були сучасниками подій Берестейської унії та тих, хто бачив її наслідки для розвитку церкви, а також екскурсивод. Краще, якщо екскурсиводом буде учитель, а скульптури – учні, які будуть оживати та розповідати про історичні події. Важливо про-контролювати промови учнів, адже вони повинні будуть розповідати про події виключно з точки зору тієї людини, яку грають. Це дозво-лить зрозуміти слухачам, що одні й ті самі події різні люди вбача-ють по-різному. Пропонуємо виокремити такі головні ролі, як: князь К. Острозький, польський король Сигізмунд III, митрополит Іпатій

Потій, митрополит Йосиф Рутський та другорядні: український православний селянин, польський шляхтич, православний монах, киянин, що напав на Видубицький монастир, греко-католицький священник. Екскурсовод розпочинає гру.

Шановні відвідувачі, сьогодні ми завітали до зали під назвою «Церковне життя України наприкінці XVI – першій половині XVII ст.». У залі можна побачити скульптури очевидців тих бурхливих подій, які сталися відразу після підписання Берестейської унії. Як вам відомо, унія хоч і дійсно відбулась, проте стовідсоткового очікуваного результату не дала. Були не тільки прибічники унії, але й досить сильні супротивники, яких очолив князь **К. Острозький**. Чому він це зробив, нумо послухаймо... Укладення Берестейської унії загостило стосунки між прихильниками православної та греко-католицької церков. Одразу після укладання унії, 15 грудня 1596 р., король **Сигізмунд III** видав універсал, у якому зазначалось... Король роздав єпископські кафедри тим, хто визнав унію, тобто фактично ліквідував православну ієрархію. Українських селян змушували переходити до греко-католицької церкви, що їх дуже обурювало. Так один **український православний селянин** згадує... Водночас **польська шляхта**, будучи прихильницею католицької церкви не сприйняла уніатів, а намагалась продовжувати на своїх землях процес покатоличення населення, пояснюючи... На місцях у православних силою відбирали церкви й монастирі та передавали греко-католикам. Православні чинили опір цьому. У 1609 р. озброєні кияни напали на Видубицький монастир, у якому сховався намісник греко-католицького митрополита Антоній Грекович, та не дали йому можливості захопити Софійський собор і Києво-Печерську лавру. Один з **князів** так пояснює ці події... У 1618 р. козаки втопили Грековича в Дніпрі.

Ієрархи греко-католицької церкви намагались поліпшити становище своєї церкви. Другим митрополитом став **Іпатій Потій**, його навіть називали «батьком унії». Він уважав... Один з **православних монахів** так згадує його активну діяльність щодо захоплення православних монастирів... Після смерті Іпатія Потія новим митрополитом греко-католицької церкви став **Йосиф Рутський**, який обрав менш агресивну політику. Він зазначає, що... Один з греко-католицьких священників згадує його діяльність... Не припинили своєї діяльності князь К. Острозький та православна шляхта. Об'єднавши зусилля з протестантами, вони зірвали роботу сеймів 1601 та 1603 рр., а після участі в збройному виступі проти короля (1606–1607 рр.) спромоглись добитися рішення від сейму, щодо визнання прав та привілеїв православних на рівні з греко-католиками, а також добились від сейму заборони щодо примусу змінювати віру, проте деякі представники з **польської шляхти** нехтували цією заборонаю, вважаючи, що...

Після Берестейської унії ситуація склалась так: представники католицької знаті продовжували політику покатоличення, хоча

й зменшили тиск. Маючи більш привілейований стан, католики нехтували й православними й греко-католиками. Православні за підтримки української шляхти, а головне – козаків піднімалися на боротьбу за власні права, і певний час фактично повністю їх зберігали. У найгіршому стані були греко-католики, їхні єпископи так і не отримали обіцяних прав на рівні з католиками, проте вони відчували на собі ще й ненависть православних, які вважали уніатів зрадниками. Розпочиналась жорстке протистояння церков на українських землях, що вповільнювало процес формування української нації.

2. Роль козацтва в зміцненні положення православної церкви в Україні.

Робота за підручником

Пропонується використовувати такі підручники:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок. 2016. 272 с. : іл.

Швидько Г. К., Чорнобай П. О. Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза. 2016. 352 с. : іл.

Прочитати відповідний текст підручника та виписати в хронологічні послідовності події з відновлення ієрархії православної церкви.

Розповідь учителя

Важливим кроком у відродженні й зміцненні православної церкви стало відновлення православної ієрархії. Ініціатором цього кроку було Київське братство та Військо Запорозьке. Православна церковна ієрархія була відновлена завдяки підтримці запорожців, очолюваних гетьманом Яковом Бородавкою. Це дуже розлютило польську владу.

З 1620 по 1631 рр. київським православним митрополитом був Іов Борецький. Він був високоосвіченою людиною, з 1604 р. очолював Львівську братську школу, а в 1615 р. став першим ректором Київської братської школи. Перебуваючи на цій посаді, великі надії у справі відродження православної церкви він покладав на освіту й друкарство. Йому вдалося згуртувати навколо себе талановитих освічених учених, письменників, які прагнули не тільки до відродження, а й до реформування православної церкви.

Одночасно із цим Борецький визнавав необхідність рішучих заходів у боротьбі за православну віру. Разом з гетьманом Я. Бородавкою він таємно готував збройний виступ проти греко-католиків, однак їхні плани не здійснились, оскільки наступний гетьман П. Конашевич-Сагайдачний був за помірковані дії. Напередодні козацького повстання під проводом Т. Федоровича (1630 р.) саме митрополит звернувся до козаків із закликом захистити православних від поляків. За роки перебування Борецького на посаді митрополита православна церква, спираючись на підтримку козацтва, зміцнила свої позиції в українському суспільстві.

Дискусійний клуб

«Церква та влада. Чи має право одна інституція втручатись у справи іншої?»

3. Діяльність митрополита Петра Могили.

Розповідь учителя

Після 1632 р., коли новий король Владислав IV погодився легалізувати православну церкву, привілей на Київську митрополію він надав архімандриту Києво-Печерського монастиря Петру Могилі.

Петро Могила народився 21 грудня 1596 року та був третім сином молдавського господаря Симеона й угорської князівни Маргарети. Батько майбутнього Київського Митрополита спочатку був головою міста Хотина, потім гетьманом Сучавським, господарем Волощини, а згодом і самої Молдавії. У 1596 р. одержав від Польської держави право польського шляхетства.

Початкову та середню освіту Петро Могила здобув у Львівській братській школі. Після закінчення навчання у Львові Петро подорожує по Західній Європі, здобуваючи вищу освіту в кращих закордонних університетах. Він добре знав грецьку мову, яку вивчав у Львівському братському училищі та латинську, якій приділяли увагу в єзуїтських колегіях. У закордонних університетах Могила вивчав латинське богослов'я. Пізніше, розробляючи систему освіти в Києві, він запозичив усе позитивне, що було в навчальних закладах Західної Європи. Починаючи з 1622 року, Петро Могила часто навідувався в Київ до свого духовного наставника Іова Борецького, митрополита київського. У 1624 році, серйозно захворівши, він отримав у Крехівському монастирі чудесне зцілення від мощей старця Герасима. Згодом він приймає чернецтво від архімандрита Захарії Копистинського.

У 1627 р. після смерті архімандрита він був обраний архімандритом Києво-Печерського монастиря. Він розпочинає культурно-просвітницьку діяльність у церкві видавництвом книг у Печерській друкарні та заснуванням школи в Києво-Печерській лаврі. Для цього він зібрав талановитих молодих людей і відправив їх за кордон учитися за його кошти. Потім вони стали викладачами Могилянської школи. Також на власні кошти він поновив Успенський собор, побудував у Голосієві під Києвом монастир, а також притулок для старців. Велика заслуга Петра Могили в тому, що він спромігся врівняти в правах православної церкви з греко-католицькою, про що було записано в «Пунктах заспокоєння» 1632 р. Із цього часу православна ієрархія визнається польським урядом.

Ще до коронації нового польського короля в 1632 року на основі протоколу, підписаного 49-ма православними депутатами сейму, замість старого та хворого Ісаї Копинського, Петро Могила обирається новим київським митрополитом. Урочисту хіротонію, яка проходила

в Успенській церкві м. Львова, очолив тодішній екзарх Вселенського Патріарха Львівський Єпископ Єремія (Писаревський). Польський король Владислав IV, вступивши в права, негайно її затверджує. Через 2 дні до Константинополя відбула делегація Української Православної Церкви й Патріарх Кирило Лукаріс не тільки благословив нового ієрарха, а й призначив його екзархом Вселенського престолу. У 1996 р. за визначні заслуги перед Українською православною церквою Петро Могила був канонізований.

У чому ж були його заслуги перед церквою, послухаймо його самого.

Виступ учня «Голос з історії»

Один з учнів, виступаючи від імені Петра Могили, повідомляє про діяльність митрополита.

Бесіда

1. Як ви вважаєте, що робить людину відомою – її діяльність чи вдалі історичні обставини?
2. Чи міг би стати Петро Могила видатною людиною, якби жив у наші часи?
3. Чи може людина стати видатною без підтримки іншими людьми?
4. Що могло загрожувати Петру Могилі, якби він не мав підтримку українського козацтва?
5. Чи легко замінити одну людину іншою?
6. Наскільки може одна людина змінити долі інших?
7. Чи важливі при цьому моральні якості людини, що впливає на долі інших?
8. Які моральні якості повинні бути в людини, щоб не нашкодити іншим людям?

Рефлексія «Шкатулка побажань»

Учні записують на папірцях свої побажання щодо уроку: який матеріал їх зацікавив, приголомшив, надихнув, про що вони хотіли б дізнатися більше та кидають їх у шкатулку побажань.

7. Культура України наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Розвиток освіти, літописання, літератури, книговидавництва

Мета уроку: визначити особливості розвитку освіти, літератури, книговидавництва в Україні наприкінці XVI – у першій половині XVII століття; розвинути вміння працювати з контурною картою, працювати в командах, розвивати далі ключові предметні компетентності, сприяти розвитку учнівської фантазії, виховувати літературний смак.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде вміти характеризувати розвиток освіти в Україні в першій половині XVII ст.; розкриватиме особливості навчання та студентського життя

в Києво-Могилянському колегіумі; називати діячів літератури та їхні твори; розповідати про досягнення українського книговидання.

План основної частини уроку.

1. *Розвиток освіти в Україні на початку XVII ст.*
2. *Розвиток літератури.*
3. *Книговидання.*

Основні поняття уроку: Києво-Могилянський колегіум, полемічна література, мемуари, епіграма.

1. *Розвиток освіти в Україні на початку XVII ст.*

Розповідь учителя

Розвиток шкільної освіти в Україні наприкінці XVI – першій половині XVII ст. базувався на досягненнях шкільництва попередніх часів. Школи розташовувались здебільшого при церквах і монастирях. Спеціально підготовлені дяки навчали дітей письма старослов'янською мовою, початкам арифметики, молитвам, співу. Крім елементарних міських, церковних і монастирських, були ще й домові школи. Усі вони зробили внесок у розвиток і поширення освіти в Україні.

Певний вплив на формування освітньої справи мала епоха Відродження, яка породила гуманізм і реформацію. Так в Україні виникають протестантські школи. Найбільш відомими серед них були соцініанські та кальвіністські навчальні заклади, які діяли в Дубецьку (Руське воєводство), Хмільнику й Любарі (Брацлавське воєводство), Кисиліні, Гощі й Берестечку (Волинське воєводство) та ін. У них вивчалися грецька, латинська, польська, церковнослов'янська мови, математика, діалектика, риторика, основи християнської етики, а в Панівецькій школі, що мала характер вищого навчального закладу, – філософія та теологія. Основна увага приділялася вихованню молоді в дусі віровчення.

Найчисленнішими серед неправославних навчальних закладів були католицькі. Єзуїти розгорнули на українських землях широку освітню діяльність. Перший єзуїтський колегіум був відкритий у Ярославі в 1571 році. Єзуїтські навчальні заклади були створені також у Львові, Луцьку, Києві, Кам'янці-Подільському, Острозі, Ужгороді та інших українських містах. Навколо єзуїтських шкіл гуртувались учені богослови, які всіма силами захищали католицизм, виступали проти православ'я, а також проти вітчизняних традицій виховання.

Новий етап у розвитку шкільної освіти в Україні починається з відкриття в 1578 році Острозької школи-академії. Її фундатором був князь Василь-Константин Острозький – представник старовинного українського православного роду. В Острозькій школі старі слов'янські й греко-візантійські традиції поєднувались з надбанням тогочасної європейської освіти.

Нову сторінку в історії української національної освіти відкрили братські школи. Першою серед них була Львівська, яка виникла 1585 року. Пізніше братські школи виникли в Городку, Рогатині,

Луцьку, Перемишлі, Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському, Кременці, Києві та інших містах і деяких селах (загалом близько 30). Братські школи були народними, відрізняючись від усіх інших передусім демократичністю своїх внутрішніх засад: тут мали право вчитись діти всіх станів, а також сироти.

Робота з контурною картою

1. Використовуючи підручник, помітьте на контурній карті міста, у яких були засновані школи.

2. Проаналізуйте рівень розвитку шкільної мережі в Україні за таким принципом: де засновувалося шкіл більше, хто міг отримувати освіту в цих школах, складність здобування освіти в Україні для сільських та міських дітей.

Робота в командах

Дві групи дослідників отримують завдання прочитати, проаналізувати, схематично зобразити та представити усьому класу проект «шкільне життя учнів у XVII ст.». Для виконання цієї роботи знадобляться ватмани та маркери.

Матеріал для 1-шої групи дослідників

Вплив греко-візантійської культури на становлення української освіти був значний, а знання грецької мови сприяло засвоєнню античної спадщини та християнських богословських джерел. Нелегко приживалась в українських школах латинська мова, адже з нею асоціювалося все католицьке, польське, однак знання латини було велинням часу: без цього не можна було увійти в тогочасну європейську культуру й науку. Усе це й зумовило виникнення в Україні не слов'яно-грецьких, а слов'яно-греко-латинських шкіл, учні яких вивчали зазначені мови та оволодівали програмою «семи вільних наук».

Поряд з вивченням мов у братських школах вивчались діалектика, поетика, риторика. Викладання діалектики було спрямоване на те, щоб навчити вихованців шкіл вести дискусії та полемічні бої з єзуїтами та уніатами. Вивчали діалектику за рукописними підручниками. Як правило, діалектику й риторику викладав один учитель. Під час вивчення риторики навчали складати промови, повчання, проводили диспути, декламації та театралізовані вистави. Посібники з риторики, діалектики та філософії писалися латиною. У статуті Львівської братської школи також були вказівки щодо вивчення риторики, діалектики та інших наук за посібниками, написаними слов'янською мовою.

Багато уваги в братських школах приділялося музичному розвитку учнів. Заняття зі співів проводились, як правило, у суботу. З учнів складався церковний хор. Учень, що був співаком, діставав певну платню, харчі та одяг. У статуті Луцького братства передбачалось, що його керівники зобов'язані піклуватися однаково як про вчителів, так і про учнів, здібних до співу. Відомо, що в братських школах викладали малювання, однаке відомостей як про зміст, так і про методи

навчання немає. Важко також судити й про зміст історичних і географічних знань, що їх здобували учні братських шкіл, адже окремих навчальних предметів не було, історичні й географічні знання включалися в різноманітні повчання релігійного характеру. Викладанню арифметики, астрономії, геометрії в братських школах порівняно з іншими предметами приділялось менше уваги.

У кінці XVI – першій половині XVII ст. серед учителів та учнів набуло поширення віршування. Вірші писали з приводу найрізноманітніших подій: до свят, похорон, визначних подій, їх присвячували різним наукам та особам. Учні братських шкіл брали участь в інсценуванні, декламаціях, драматичних виставах. Поряд з народними діями (ігри, хороводи, ритуали й побутові обряди) у братських школах виникає й розвивається драматичне мистецтво. У братських школах, на відміну від єзуїтських, навчання відбувалось на близьких учням так званих «простій» і слов'янській мовах. Саме в цьому організатори братських шкіл бачили засіб збереження народності. Учителі шкіл України намагались не тільки впровадити в школах рідну мову як мову викладання, а й писали нею твори.

Статут Львівської братської школи, яка була зразком і для інших шкіл, дає уявлення про організацію навчального процесу. Навчання в школі розпочиналось о 9 годині ранку влітку, а взимку дещо пізніше. Після читання молитви кожний учень відповідав учорашній урок і показував учителям виконані вдома письмові роботи. Потім починалось вивчення нового матеріалу. Викладання в школі здійснювалось як читання уроку по записках, що вчителі видавали учням для переписування вдома. Рекомендувалось також проводити бесіди й диспути з різних питань. Шкільні порядки визначали поведінку учня не лише в школі, а й поза нею. За їх виконанням у школі спостерігали вчителі й чергові учні, а вдома – батьки або родичі. Установлювався тісний взаємозв'язок між виховними впливами школи й сім'ї.

Діяльність братських шкіл – перший досвід організації роботи школи на основі класно-урочної системи. Учнів об'єднували в три групи, з якими проводили різну за змістом роботу: одні вчилися розпізнавати букви й склади, інші – читати й учити напам'ять різні уроки, треті – пояснювати прочитане, міркувати. При братських школах були так звані «братства младенческіє», завданням яких було моральне виховання юнацтва. До складу таких молодіжних братств входили всі учні братської школи.

Матеріал для 2-ї групи дослідників.

Основними культурно-освітніми центрами Києва на початку XVII ст. стають Київське братство та осередок учених при Києво-Печерській лаврі на чолі з архімандритом лаври Єлисеєм Плетенецьким. У 1615 році братство заснувало школу, що стала родоначальницею майбутньої Києво-Могилянської академії. Завдяки

підтримці освітніх діячів, більшість з яких мала досвід наукової та педагогічної роботи, вона швидко досягла високого рівня. При створенні Київської братської школи був урахований досвід шкіл, що вже діяли. В основу навчання покладалися слов'янська, грецька, латинська, польська мови, а також «сім вільних наук». Першим ректором Київської братської школи був Іван Борецький. В основу діяльності школи він поклав статут Львівської братської школи.

У навчально-виховному процесі школи утверджувались демократичні принципи організації життя вихованців. Так, у статуті школи були чітко визначені права й обов'язки учнів, учителів і батьків, що сприяло об'єднанню зусиль школи й сім'ї, опікунів у вихованні дітей. Учні повинні були систематично відвідувати уроки, добре вчитися, слухатися старших і вчителів, бути скромними й стриманими; учителі – ставитися до всіх учнів однаково вимогливо та з повагою, добре знати свій предмет, бути прикладом у всьому. Батьки мусили стежити за навчанням учнів, їхньою поведінкою, не порушувати встановлених у школі вимог до вихованців. Щосуботи з учнями проводилися релігійно-етичні бесіди, які іноді мали гостро полемічний соціальний характер. Багато уваги приділяли національному вихованню учнів.

Восени 1631 року в Києві виникла ще одна школа – Лаврська. Її засновником був архімандрит Києво-Печерської лаври Петро Могила. Ректором став Ісайя Трохимович. Навколо шкіл почали гуртуватися різні верстви населення Києва. Зокрема, братська школа об'єднувала вчених і письменників, які обстоювали передусім інтереси ремісників, а лаврська – духівництва й багатої шляхти, однак лаврська школа не користувалася популярністю в киян через переважання в її плані латинської мови. Члени Київського братства разом із Запорозьким військом вимагали об'єднання братської та лаврської шкіл. Це відбулось 1632 р. і було в законено актом, підписаним Київським митрополитом Ісайєю Копинським, єпископом Луцьким і Острозьким Ісаакієм Борисковичем, єпископом Авраамієм.

Новоутворена школа функціонувати на Подолі в приміщенні братської школи. У зв'язку із цим братство визнало Петра Могилу старшим братчиком і фундатором школи. Останнє дало привід називати новоутворений навчальний заклад «Києво-Могилянським колегіумом». У 1633 р. Київська колегія була визнана польським урядом. Діяльність новоутвореного навчального закладу розвивалась на вищому рівні в порівнянні з попереднім періодом. У колегіумі зосередились кращі науково-педагогічні сили України, які намагались підняти рівень навчання й виховання учнів. Навчальний план колегіуму мав на меті, як і раніше, вивчення слов'янської, грецької, латинської й польської мов. Значна увага приділялась «семи вільним наукам». Навчання здійснювалось слов'янською мовою. Згодом частину навчальних курсів, зокрема філософію та її складові почали викладати

латинською. Навчальний рік розпочинався 1 вересня і тривав до початку липня.

Навчання загалом тривало дванадцять років, хоча класів було вісім. У чотирьох молодших (фара, інфіма, граматика й синтагма) навчання тривало по одному року. Учні навчалися читати й писати слов'янською, грецькою й латинською мовами, вивчали граматику, переклади. У програми цих же класів входило вивчення катехізису, арифметики, нотного співу. У двох середніх класах (піітика та риторика) багато уваги приділялося теорії та практиці складання віршів, промов, поглиблювалося знання мов. У двох старших класах студенти вивчали діалектику, геометрію, логіку, астрономію, частково філософію та богослов'я.

У класах учнів розміщували в певному порядку відповідно до їхньої успішності: ті, хто навчався добре, сідали за першими столами, хто погано – за останніми. Кращі учні називалися аудиторами. До приходу вчителя в клас вони перевіряли виконання домашніх завдань у решти учнів, виставляли в «нотати» оцінки. Після приходу вчителя аудитори доповідали йому про успіхи учнів. Оцінки вчитель перевіряв, опитуючи декого з учнів. Для нагляду за порядком у церкві обиралися «цензори». Вони суворо стежили за тим, щоб поведінка учнів була пристойною, «відповідною священному місцю». У час дозвілля молодші учні влаштовували ігри, старші – співали в хорі, малювали, займалися самостійною роботою, вивчали праці філософів, писали творчі роботи, вірші, промови.

Київський колегіум мав бурсу, де мешкали іногородні та сироти. В навчальному процесі вчителі застосовували спеціальні прийоми заохочення та покарання. Відомо, наприклад, що в граматичному класі під час вивчення латинської мови, використовували так звані калькули – довгі аркуші, які зберігались у дерев'яних футлярах. Учні, що припускався в класі під час відповіді найбільшої кількості помилок, вручали калькулу із зазначеними помилками. Калькула переходила до учня, який допустив ще більше помилок. Учня, у якого вона залишалась до наступного дня, соромили й ганьбили перед усім класом за несумлінне ставлення до навчання. Це сприймалось як серйозне покарання. І кожний намагався не потрапити в таку ситуацію.

Києво-Могилянський колегіум був демократичним, відкритим навчальним закладом. Училися в ньому діти різних верств населення: української шляхти, міщан, козацтва, духівництва, а також діти бідняків. Останніх, як правило, утримували на кошти братства. У колегіумі навчалася молодь з різних регіонів України, Білорусії, Валахії, Молдавії, Московії та інших країн. Києво-Могилянський колегіум був, по суті, академією, вищим навчальним закладом, оплотом боротьби українського народу проти католицької агресії, основним освітнім і культурним центром України.

2. Розвиток літератури.

Робота за таблицею

Користуючись матеріалом підручника, заповніть таблицю «Розвиток літератури кінця XVI – першої половини XVII ст.».

Жанри літератури	Визначення жанру	Представники	Основні здобутки

Робота парами над уривками з документів

Уривок з твору «Пересторога вельми потрібна на потонні часи православним християнам»

Православний християнин, є потреба того, аби кожен відав, звідкіля в цю землю прийшла християнська віра. Інакше не довідаєшся: тільки з Греції прийняли християнську віру передніше, аніж ляхи з німців римську за двадцять і п'ять років. Так з'явилися великі ревнителі, котрі багато, з великим коштом церков та монастирів намурували й маєностями наділили, золотом, сріблом, перлами та дорогими каменями церкви приоздобили, книг велике число словенською мовою нанесли, але того, що було найпотрібніше, посполитих шкіл, не фундавали. Від цього поганська грубість та природження, що тягли до марності цього світу, так їх уразили, що немало тих побожних благочестивих самодержців, князів руських, заведені красотою цього світу й наукам не навчених, упали у велику ласість, узяли велику хіть до панування й розділилися: одні тут залишилися, а інші в північних краях держави посіли, а ті й далі у своїй державі жили. А коли задля панування очі лупили, один одному видаючи та на поміч супроти себе довколишніх сусідів приводячи, тобто венгрів, поляків та литву, чинили так велике кровопролиття. Через це ті помічники, перемігши супостатів їхніх, потім і самі перемагали, і держава Руська в їхні руки переходила. Відтак церкви Божі з їхніми окрасами грабувалися: золото, срібло та інше коштовне каміння, та книги забрано, як це на око побачиш у самому коронному Кракові, повно того й у костелах римських. Книг словенських великими склепами знайдеш замкнених, яких на світ не випускають. Так само є у Львові в ченців-домініканів склеп великий книг наших словенських учительних, докупи знесених після зруйнування й осягнення Руської держави.

І так це вельми зашкодило Руській державі, що не могли шкіл та наук посполитих розширяти та їх не фундавано, бо коли б науку мали, тоді б через невідомість та глупство своє не прийшли б до такої погибелі. Читаючи польські хроніки, знайдеш щодо того достатньо, як поляки Руській держави пообсідали, поприятелювавши із ними й дочок своїх за русинів віддавши, через них свої оздобні звичаї й науку вкорінили. Так само й русь, з'єднавшись із ними, позаздрила їхнім звичаям,

їхній мові та наукам і, не маючи власних наук, до наук римських своїх дітей почали віддавати, котрі з науками й віру перейняли.

Уривок з твору «Тренос» («Плач») Мелетія Смотрицького

О церковні світочі! О філяри дому Божого! О пастирі овець Христових! О вчителі і майстри молодшої вашої братії! Як же ви отилили й розтовстіли, і забули Бога, Спасителя вашого?

Біда вам, пастирі, котрі розположили і розігнали стадо овець моїх і недбалства хворобою їх заразили! Бо суворішого суду і більшої кари зазнаєте. Бо як сіль вивітриться, то нічим солити — нінащо вже не годиться, хіба що на те, аби її геть викинути на потоптання людям.

Вивітрилась сіль, потемніла світлість, згасли світочі, здичавіли маїстри, осліпли проводирі і в діл недбалства впали, куди і довірених вам овечаток тягнете.

Що одповісте у той час, коли прийде отець ваш і пан, аби вислухати звіт ваш, синів і слуг своїх? Коли запита про довірених вам таланти?

О тяжко мені, матері, буде в день той, на загибель синів моїх дивлячись! Біда мені в ту годину буде, коли сини мої і сини Божі, котрі євангельської світлості ясність добровільно згасили, в пекельний огонь відсилатися будуть. Хто мене у той час потішить? Хто потоки сліз моїх погамує? Біда мені, нещасній, що синів породила на болі свої і дочок на рани собі! Ліпше мені воістину безпотомній було б жити, аніж на такі густі безбожних синів юрби дивитись. Ліпше воістину і тим було б не родитись, як, народившись, вічну погибель успадкувати, в котрій легше буде Содому і Гоморрі, аніж їм. Бо ж слуга, котрий знає волю пана свого, а не чинить згідно з нею, немалої кари зазнає.

О архіереї й ієреї, вчителі й пастирі овець вітця вашого! Доки німими бути хочете, доки неощадно овець глитати будете? Не досить вам молока і вовни — шкури лупите, кров п'єте, а м'ясо на з'їжу крукам і вовкам викидаєте.

Самі поніміли есте, а іншим мовити забороняєте. А чи ж стільки отар овечих у церковній вівчарні недавно ще було? Чи ж стільки Божого роду в уряд і під звіт було вам надано?

Спите, пастирі, а ворог не спить. Хропете, сторожі, а шайтан, наче лев, овець Божих хапає, тих на вічну пагубу одводить, а тих у ганебні пристрасті ввергає, аби чинили таке, що чинити непристойно. Ваші вівчарні знищили, а вівчарні ворогів Божих і ваших ширяться.

Завдання

1. Як ви вважаєте, чому саме таку назву дали автори своїм творам? На що вони хотіли звернути увагу читачів?

2. Що саме приваблювало українців до католицької церкви, на думку автора «Перестороги»?

3. Кого звинувачує Мелетій Смотрицький у процесі окатоличення українців?

4. У чому автор «Перестороги» звинувачує католицьку шляхту?

5. Кого Мелетій Смотрицький називає «шайтаном»? Поміркуйте, якщо це слово має тюркське походження, у яких галузях наук був обізнаний письменник?

Робота над поняттям

Користуючись визначенням поняття «мемуари» з підручника, установить різницю між такими видами літератури, як «мемуари», «біографічний роман», «літературний щоденник», «автобіографія» та наведіть приклади такої літератури.

Біографічний роман – це жанровий різновид роману, у центрі опису якого – життя певної історичної особи – ученого, полководця, письменника, митця, суспільного діяча тощо. Біографічний роман спирається на документи, водночас значна роль у ньому відводиться художньому вимислу, який белетризує твір, нерідко заповнює прогалини у біографічних даних.

Щоденник – це жанровий різновид документальної прози; форма оповіді, що ведеться від першої особи у формі щоденних записів: від вузько документальних, завдання яких – фіксація поточних справ, до таких, які наближаються до літературного змалювання подій. Домінантними жанровими рисами його є хронологічна послідовність авторських нотаток, певна дискретність записів, відсутність єдиного зв'язного сюжету, спільності авторського замислу.

Автобіографія – це прозаїчна оповідь реальної людини, яка розповідає про власне існування, роблячи основний акцент на історії своєї особистості.

3. Книговидання.

Розповідь учителя

Завдяки друкарству книга стала важливим чинником як суспільного, так і політичного життя й розвитку культури. Перші друкарні на землях України виникли у Львові – осередку політичної, економічної та культурної активності міщанства, і в Острозі – резиденції найбагатшого ц найвпливовішого тогочасного українського магната. У першій половині XVII ст. найбільшим центром книгодрукування в Україні стала друкарня Києво-Печерської лаври. Заснував її 1615 р. архімандрит лаври Єлисей Плетенецький. Лаврська друкарня видала першу книжку 1616 р.; протягом другої половини XVII ст. у ній було видруковано 120 найменувань книг – насамперед богословська та богослужбова література, а також букварі, словники, календарі, праці з історії тощо. Найвідоміше видання того часу – «Требник» Петра Могили. Друкарня Києво-Печерської лаври проіснувала понад 300 років. Видані в ній богослужбові книги мали свої особливості. Вони здебільшого містили передмови, післямови, присвяти, віршовані вставки, істотною рисою яких був національний характер, що позначився на мові видань та їхньому оформленні.

У Києві з'являються перші приватні друкарні, засновані міщанами Спиридоном Собоєм і Тимофієм Вербицьким. Діяли також мандрівні друкарні, які, надрукувавши книгу в одному місці, переїздили працювати до замовника в інше місто. Усього до середини XVII ст. на українських землях діяло 25 друкарень, 7 з них діяли в селах. При цьому їхня роль не обмежувалась книговидаванням. Вони ставали осередками освіти й культури, навколо яких об'єднувалися діячі культури, учені та обмінювалися власним досвідом, ідеями, проте в часи Руїни більшість друкарень занепадає. На всю Україну залишаються працювати тільки 4 друкарні, що належать церковним установам.

Запитання

1. Чому стали занепадати друкарні?
2. Хто був головним замовником друкарень?

Рефлексія «Створення сенкану»

Учні складають п'ятирядковий неримований вірш на тему уроку.

1-ий рядок. Це назва явища, предмета, об'єкта.

2-ий рядок. Кілька прикметників, які характеризують перший рядок.

3-ий рядок. Дієслово / дієприкметник.

4-ий рядок. Висловлення не об'єктивного сприйняття теми, а суб'єктивного ставлення до неї.

5-ий рядок. Одне слово, яке є узагальненням, висновком та виражає суть теми.

8. Культура України наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Розвиток театру, музики, архітектури та образотворчого мистецтва

Мета уроку: розкрити особливості розвитку культури України наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.; визначити специфіку архітектури та живопису українського бароко; розвинути вміння працювати з новою термінологією; ознайомити з культурними пам'ятками України доби бароко; навчити розрізняти різні архітектурні стилі; розвивати вміння працювати самостійно з новим матеріалом; виховувати художньо-естетичний смак та шанобливе ставлення до пам'яток культури.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде вміти характеризувати розвиток театрального мистецтва в Україні; розуміти особливості музичного мистецтва як зображення життя українського народу; називати та описувати видатні пам'ятки архітектури й образотворчого мистецтва; проводити паралель між європейським та козацьким бароко; називати імена діячів культури.

План основної частини уроку.

1. *Роль вертепів та шкільних драм у зародженні театру.*
2. *Особливості музичного мистецтва.*

3. *Архітектура козацького (українського) бароко.*

4. *Розвиток образотворчого мистецтва.*

Основні поняття уроку: декламація, шкільний театр, вертеп, інтермедія, козацьке бароко, бастіон, іконопис, портрет.

1. *Роль вертепів та шкільних драм у зародженні театру.*

Вступне слово учителя

Розвиток української культури першої половини XVII ст. був певним віддзеркаленням тогочасного політичного становища українських земель. Західноєвропейські культурні цінності через Річ Посполиту проникали в Україну, де під впливом уподобань місцевого населення змінювалися й осідали вже в новому вигляді. Як і в Європі, культурними осередками доби Модерну стають уже не монастирі, а навчальні заклади, у яких проголошується цінність людини, а навколишній світ – таким, що був створений для людини.

Бесіда

1. Ви коли-небудь були на театральних виставах?
2. Який народ створив театральне мистецтво як самостійний вид культури?
3. Пригадайте особливості давньогрецького театру: які п'єси ставили, хто їх вигадував, хто грав ролі?
4. Як називається театр, у якому ролі грають не люди, а ляльки? Чим він відрізняється від театральних постанов, у яких ролі грають актори?
5. Як ви вважаєте, який із цих видів театру з'явився першим? Чому?

Розповідь учителя

Наприкінці XVI ст. виникає шкільний театр, що спочатку функціонує як забавка студентів колегіумів. У вільний від навчання час студенти вигадували на одну з тем промови та вірші, а потім їх декламували перед глядачами. У 30-ті роки XVII ст. вистави студентів ускладнюються, з'являються драматичні твори, тема яких залежала від курсу поетики, що проходили студенти. Фактична шкільна драма стала практичною частиною курсу поетики. Викладачі теорії літератури поділяли драматичні твори на трагедію, комедію й трагікомедію. Трагедією називали твір, у якому зображувалось нещастя в знатній родині, у представників «знаменитих людей». Зміст комедії становили картини із життя народних мас. Трагікомедії поєднували у своєму складі сцени, характерні для трагедії та комедії. Отже, до класифікації жанрових видозмін підходили з класових позицій. Шкільна драма складалась із трьох частин: прологу, основної частини, що мала від 2 до 5 дій, та епілогу. Кожна дія містила кілька сцен. Найбільше їх могло бути десять. Кількість дійових осіб була обмежена, в одній сцені їх не повинно було виступати більше, ніж три; крім того, передбачались ще й хори. Драматичні твори рекомендувалося писати 13-складовим віршем старослов'янською мовою для трагедій і трагікомедій, а народна мова допускалась лише в комедіях.

Між актами вистави ставили інтермедії, що здебільшого були комедіями на злобу дня. Вимога до кількості акторів залишалася та ж сама – не більше трьох. Вплив інтермедії відчутний у творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя, М. Старицького, проте більшої популярності між народом набули різдвяні лялькові театри – вертепи.

Самостійна робота з матеріалом

Вертепні вистави з'явилися в Україні в I половині XVII століття та поширились по всій країні. Перша документальна згадка про вертеп належить до 1667 р. Це явище цілковито самобутнє, національне. Мандрівні дяки, студенти-бурсаки, мандруючи по Україні в XVII–XVIII століттях, заробляли гроші приватним навчанням. Саме вони розповсюджували рукописної літератури й влаштовували театральні вистави, ходили з вертепом.

Вертеп являв собою поєднання релігійної християнської різдвяної драми й світської гри, елементів усної народно-поетичної творчості. Вистави вертепу відбувались у спеціальній скриньці, яка зовнішнім виглядом була схожа на макет двоповерхового будиночка, на своєрідну двоюрисну сцену. Починалося дійство на верхній сцені біблійними легендами, потім переходило на нижню сцену, де розігрувалися комічні народно-побутові сцени з реального життя. Вертепник, пересуваючи на дротиках дерев'яні ляльки, змінюючи відповідно голос, говорив за кожну дійову особу. Вистави показували на ярмарках, міських площах, по хатах селян і міщан. Ляльки першої частини групуються навколо різдвяної дії, розгортаючи євангельський сюжет про народження Ісуса Христа, про поклоніння йому пастухів і царів-волхвів, про Іродів наказ вирізати віфлеємських немовлят, за що смерть стинала йому косою голову. Дійство мало український колорит: пастухи були в сіряках, із сопілками, по-народному віталися. Несамовитий Ірод-цар, постійно оточений воїнами, – «кращий друг» самого чорта, який, однак, з радістю тягнув безголове тіло царя до пекла.

Ляльки світської, побутової частини мають національне забарвлення. Тут виступали інші персонажі: дід і баба, солдат-москаль і красуня, циган з циганкою, угорець з угоркою, шляхтич з полькою та слугою, шинкар-єврей з жінкою, уніатський священник, селянин Клим з козою, дяк-бакаляр та його учень, а наприкінці – жебрак Савочка. Різноманітний склад цих персонажів по-своєму відтворював структуру тогочасного українського суспільства, його звичаї, симпатії та антипатії. У цій частині діяв запорожець (він навіть розміром більший від інших ляльок) – героїчна постать, сповнена почуття своєї соціальної сили й людської гідності, що перемагає всіх ворогів. У своєму монолозі він розгортав цілу історію народно-козацького визвольного руху, боротьби українців проти різних загарбників і гнобителів. Рядки із цього монологу виписано під численними картинами козака Мамаю.

Основна маса персонажів розмовляла українською мовою, солдат – переважно російською, мова цигана була пересипана вигаданими «циганськими» словами.

Запитання до тексту

1. Коли вперше документально згадується про вертеп?
2. Кого вважають засновниками вертепів?
3. Який вигляд мала вертепна скриня? Чому саме такий?
4. Чому вертепи називають саме різдяними ляльковими театрами?
5. Як у виставі вертепник демонстрував негативне ставлення до злих героїв?
6. Доведіть, використовуючи матеріал, що вертеп був зображенням української побутової дійсності та мав національне забарвлення.
7. Доведіть, що лялька козака у вертепі була символом національно-визвольної боротьби всього українського народу.

2. Особливості музичного мистецтва.

Робота з підручником

Пропонується використовувати такі підручники:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок. 2016. 272 с. : іл.

Швидько Г. К., Чорнобай П. О. Історія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза. 2016. 352 с. : іл.

1. Які напрями розвитку музичного мистецтва можна виокремити?
2. Які музичні інструменти були найбільш поширеними серед музикантів?
3. Поміркуйте, яка музика була більш поширена в Україні: весела чи сумна? Чому?

Цікаві відомості про кобзу

Кобза – це струнний, щипковий лютнеподібний інструмент, який має правильний овал корпусу та симетрично підставлену ручку. Вона складається із шести довгих струн – бунтів та такої ж кількості коротких струн – приструнків. Корпус інструмента називається спідняком або кузовом. Як правило, його вирізали із цільної колоди клена, верби, липи чи горіха. Верхню частину вирізали із сосни чи ялини. Також робився спеціальний струнотримач із металу. Струни натягувалися дерев'яними кілочками, 6 з них знаходяться в отворах головки, а інші 6 – в отворах на корпусах. Для того щоб грати на кобзі, потрібно тримати інструмент у похилому положенні, притискаючи струни лівою рукою на грифі (аналогічно гітарі), а правою захиплюючи їх трішки вище підструнника. Дуже часто кобзою називають бандуру. Тому відомостей про неї відносно мало. Кобза була в Україні ще в XV–XVI століттях. Великого поширення кобза набула серед українського козацтва. На ній грали мандрівні кобзарі (сліпці), які виконували народні пісні – історичні, ліричні, побутові, думи, псалми тощо. Джерела XVII–

XVIII століть свідчать про те, що в інструмента спочатку було три струни. Він широко використовувався при дворі Петра I, польсько-го короля Сигізмунда. Уперше слово кобза зустрічається в словнику «Куманський кодекс» 1303 року. Там вона записана як «собохсі» та перекладається як гравець. Найдавніша згадка про побутування кобзи в українському суспільстві датується 1584 роком. Особливою популярністю користувалися кобзарі в Польщі в часи правління короля Сигізмунда III (1566–1632). Їх тоді називали козачками.

Подорож до музичного мистецтва

*Учитель пропонує учням послухати, як звучить кобза та бандура. Режим доступу: www.youtube.com/watch?v=UYmUuPQhmZM;
www.youtube.com/watch?v=FWPKUotbBUQ*

Запитання

1. Які відчуття викликає ця музика?
2. Який із цих інструментів, на вашу думку, має більший діапазон гри?
3. З якими іншими музичними струнними інструментами можна порівняти їхнє звучання?

3. Архітектура козацького (українського) бароко.

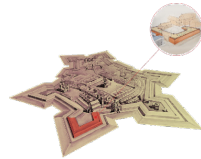
Розповідь учителя

Наприкінці XVI – початку XVII ст. в Україні триває далі будівництво замків та храмів. Значна кількість споруд цього часу зводилась досить повільно, часто змінювались архітектори, кожен з яких уже привносив у споруду свої вподобання. У цей час на українських землях, що були підпорядковані Речі Посполитій з'являється новий стиль європейського мистецтва – бароко. Багатьом архітекторам та замовникам він сподобався, тому виникають такі споруди, які поєднують у собі відразу два, а то й три стилі: ренесанс, маньєризм, бароко. Так, наприклад, церква святого Андрія Бернадинського монастиря у Львові, яку розпочинали будувати в стилі ренесансу, а завершували вже в стилі бароко, проте стиль бароко, привезений іноземними архітекторами, дуже швидко був підхоплений місцевими майстрами, які додали до нього український колорит. Дуже часто замовниками храмів у стилі бароко були гетьмани та козацькі старійшина, тож архітектурний стиль в Україні, у якому змішалися європейські елементи бароко з національним колоритом, отримав назву – козацьке або українське бароко. В Україні дуже чітко виділяється два стилі бароко – східне та західне. Західноукраїнські землі, де головним замовником будівництва була польська шляхта, що мала свої уявлення про красу та не бажала відклонитися від модних зразків італійського та німецького бароко. У гетьманщині панував вільний дух козацтва, тож зодчі намагались придати архітектурним спорудам величчю, збільшуючи саме горову частину храмів завдяки появі маківок та піднесення дзвіниць. У порівнянні з ренесансом у бароко класичні форми ніби перетворюються, вони набувають іншого характеру й іншого композиційного бачення. На зміну раці-

ональний тектонічності приходить атектонічність, мальовничість змінює ренесансну графічність, пластику, що стала основним засобом художньої виразності, створює неспокійну гру світлотіні, у планах і формах панують складні криволінійні обриси, статичність ренесансних композицій змінюється бурхливою динамікою форм, групуються колони й пілястри (прямокутні виступи в стіні у вигляді вправлених у них колон), фасади й інтер'єри будинків доповнюються скульптурами, в інтер'єрах будинків рясно використовуються позолота, ліплення, різьблення, мальовничі плафони, які ілюзорно зображують небо з ангелами, що летять по ньому, тощо. Переваги стилю проявились у винятково сильних за художньою виразністю принципах створення архітектурних ансамблів і дивному вмінні органічно вписувати архітектуру в навколишню природу. Головне в ньому – вразити уяву людини незвичайністю, багатством, розкішшю та вплинути на її почуття.

Робота над поняттям

Бастіон – п'ятикутна довгочасна (фортечна) або польова фортифікаційна споруда, що зводилась на кутах фортечної огорожі, призначалась для вогневого захисту фортечних мурів, ровів та обстрілу місцевості перед укріпленням.

Запитання

1. Які середньовічні споруди нагадує бастіон?
2. Чому в XVII ст. відмовились від будування донжонів?
3. Які особливості ведення війни в XVII ст. ураховуються під час будівництва бастіонів?
4. Що захищали бастіони?
5. Як ви вважаєте, чому саме в Україні будували велику кількість бастіонів?

4. Розвиток образотворчого мистецтва.

Робота з ілюстративним матеріалом

Запитання

1. Які види живопису розвивались далі в Україні?
2. Як ви вважаєте, чи вплинуло європейське мистецтво пізнього ренесансу на розвиток образотворчого мистецтва в Україні? У чому це проявляється?
3. Чому так мало збереглося пам'яток української культури XVII ст.?
4. Розробіть рекомендації нашим нащадкам, які б допомогли зберегти пам'ятки культури?

Метод «Мозковий шторм»

1. Вам подобаються книжки без картинок?
2. Які книжки цікавіше гортати: ті що мають картинки, чи ті, що їх не мають?
3. Навіщо потрібні картинки в книжках?
4. Як називаються картинки в книжках?
5. Як ви вважаєте, як у перших друкованих книжках робили ілюстрації? А що могло прискорити цей процес та зробити книгу більш дешевою?
6. Як називається трафарет заготовки ілюстративного матеріалу для книги?
7. Чи мають ці трафарети авторів? Чи можна їх назвати своєрідним мистецтвом?
8. Що вважається авторським: зображення на трафареті чи його відбиток у книзі?

Розповідь учителя

Досконалим видом тогочасного мистецтва була саме книжкова мініатюра та графіка. Яскравим взірцем використання українськими майстрами мотивів європейського Відродження можуть слугувати мініатюри Пересопницького Євангелія. Гравюра набула особливої популярності з появою друкарства. Високою майстерністю відзначались графічні зображення львівського «Апостола» (1574 р.) та «Острозької Біблії» (1581 р.) Івана Федоровича. З-поміж тогочасних українських

гравюр чимало присвячено світським сюжетам. Перші такі гравюри були вміщені як ілюстрації до книжки «Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича-Сагайдачного», написаних К. Саковичем. З-поміж них зображення гетьмана на коні та гравюра «Здобуття Кафи». Видатним гравером був майстер Ілія, який з 1636 р. працював у Києві. Його найкращими роботами вважаються гравюри до «Требника» Петра Могили й «Печерського патерика».

Рефлексія «Перевір знання вчителя».

Учні ставлять запитання вчителю в межах пройденної теми. Якщо вчитель відповідає неправильно, то це приносить додаткові бали учневі. Кожен учень може поставити не більше двох запитань учителю та не повторювати ті запитання, що вже прозвучали від інших учнів. Питання мають бути зрозумілими.

9. Церковне життя.

Культура України наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.

Мета уроку: розкрити особливості розвитку культури України наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.; ознайомити учнів з жанровими особливостями літератури стилю бароко, архітектурними та образотворчими пам'ятками України зазначеного періоду; розвинути навички критичного мислення; сприяти розвитку вміння працювати в командах; розвивати творчі здібності; виховувати художньо-естетичний смак та шанобливе ставлення до пам'яток культури.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде вміти обґрунтувати власні судження про діяльність діячів культури; усвідомлювати історичну закономірність процесу підпорядкування Української православної церкви московському патріархату; визначати особливості розвитку української культури наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.; розповідати про основні здобутки української культури цієї доби; називати імена діячів культури та їхні витоки; описувати архітектурні пам'ятки стилю бароко.

План основної частини уроку.

1. *Утрата самостійності Українською православною церквою.*
2. *Розвиток освіти та науки в Україні.*
3. *Види та жанри літератури стилю бароко.*
4. *Архітектурні та образотворчі пам'ятки України стилю бароко.*

Основні поняття уроку: московський патріархат, колегіум, богословська література, езопівські байки, монументальна архітектура.

1. *Утрата самостійності Українською православною церквою.*

Розповідь учителя із частковим диктуванням

Входження Київської митрополії до складу Московського патріархату після Переяславської Ради було неминучим. Цю невблаганну

логіку історичного процесу чудово розуміли як російські, так і українські історики. Після перемоги над гетьманом П. Дорошенком та остаточним зайняттям лівобережної України й Києва московська влада почала робити рішучі дії, щодо повного переведення Київської митрополії до Московського патріархату.

Приєднання православної Київської митрополії Константинопольського патріархату до Московського патріархату відбулось 1686 року, коли Вселенський патріарх Діонісій IV та Священний Синод Константинопольської Церкви під тиском складних історичних обставин видали суперечливий томос про передачу Київської митрополії в канонічну юрисдикцію Московського патріархату. Церковно-історична й канонічна оцінка цієї події дуже варіювалась у різний час.

Унаслідок підпорядкування Київської митрополії відбулось звуження юрисдикції Київського митрополита. Це дало змогу на території Речі Посполитої посилити тиск на православну церкву як представника ворожої держави. У результаті до початку XVIII століття Львівська, Луцька і Перемишльська єпархії остаточно стали уніатськими. Так що вже через двадцять п'ять років після входження до складу Московського патріархату митрополит Київський з глави великого автономного церковного округу перетворився на панівного архієрея однієї лише Київської єпархії. Крім того, був утрачений статус митрополії. У 1722 році київський архіпастир був «обраний» за новою схемою. Синод запропонував імператору чотири кандидатури, з яких Петро I обрав Варлаама, що посідав на Київському престолі до 1730 року. Характерно, що владика Варлаам отримав уже не сан митрополита, а лише архієпископа. Із цього часу Київська митрополія фактично перетворюється на одну з рядових єпархій Російської Церкви.

Поступово значною мірою були нівельовані особливості українського церковного співу, української вимови богослужбових текстів, українського друку церковних книг. Тому побоювання, висловлені українським духовництвом в 1685 році, виявилися цілком справедливими. До того ж повністю підпорядкована світській владі православна церква Московського патріархату не викликала довіри серед населення. Фактично вона стала примусом, ще одним засобом контролю над населенням, ніж утіхою та духовною розрадою для вірян.

Запитання

1. З якою метою Київська митрополія була підпорядкована Московському патріарху?
2. До чого це призвело на підконтрольній Речі Посполитій території України?
3. Чи можна вважати дії Священного Синоду Константинопольської Церкви стосовно Київської митрополії законними?

4. Хто насправді керував російською православною церквою наприкінці XVII – першій половині XVIII століття? У чому це проявлялось?

2. *Розвиток освіти та науки в Україні.*

Метод «Мозкового штурму»

1. Людям яких професій освіта була обов'язковою для виконання своєї роботи?

2. Кому освіта була бажана, але не обов'язковою?

3. Як таке чітке усвідомлення необхідності освіти іншим та неважливості решті могло впливати на розвиток навчальних закладів в Україні?

4. Для яких професій наразі в Україні вища освіта є головною вимогою для працевлаштування, а для яких – достатньо отримати освіту в професійних ліцеях?

5. Чи треба приділяти увагу якості своєї освіти перед вибором майбутньої професії? Поясніть свою думку?

6. Знання в яких галузях наук наразі вважаються дуже важливими для того, щоб реалізуватися на робочому місці та зробити кар'єру?

7. Що таке кар'єра? Як ви гадаєте, чи були якісь уявлення про кар'єрне зростання в Україні в кінці XVII ст.?

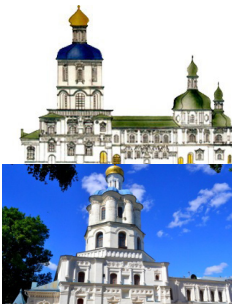
8. Чи збігаються уявлення про важливість знань у певних галузях наук сучасних українців з мешканцями України XVII ст.? Перевірте своє бачення з інформацією з підручника.

Робота в групах

Кожна з груп отримує завдання протягом 10 хв підготувати презентацію на ватманах щодо розвитку в Україні середньої та вищої освіти. Презентація робиться у формі реклами певного навчального закладу студентами, що в цьому закладі навчалися.

Якщо вчитель має таку можливість, то матеріал учні підшуковують самотужки на уроці, а вчитель може тільки роздати надруковані зображення будівель навчальних закладів, які будуть репрезентувати команди. Якщо такою можливості немає, учитель роздає ще й інформаційний матеріал.

Матеріал для групи студентів Чернігівського колегіуму

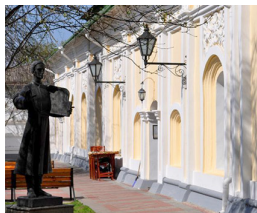
Колегіум заснований у 1700 році під назвою Малоросійського колегіуму, на базі слов'яно-математичної школи, переведеної з Новгород-Сіверського. Серед учнів були переважно діти козацької старшини та заможних міщан Лівобережжя. Чернігівський колегіум поряд з Києво-Могилянською академією та Харківським колегіумом був одним з визначних осередків просвіти й культури XVIII ст. в Україні.

Принципи організації, обсяг та зміст навчальних програм у Чернігівському колегіумі були подібні до польських, західноєвропейських колегіумів (академій). Викладання предметів велося латинською мовою, яка вивчалась у нижчих 4-х граматичних класах. У Чернігівському колегіумі удвох нижчих граматичних класах – аналогії (фарі) та інфімі – один учитель навчав читання, письма та основ латинської граматики, так само як удвох вищих граматичних класах – граматики та синтаксису – один учитель викладав правила латинської граматики, синтаксису, тренував учнів у перекладах з польської та рідної мов на латинську та навпаки. Латинську мову вивчали за тим же самим підручником, що й у Київській академії, який був дуже популярний в Європі. Вивчення латинської мови вимагало певної підготовки, тому до колегіуму приймали учнів, котрі вміли вже читати та писати рідною мовою.

У граматичних класах вивчали також церковнослов'янську (пізніше – російську) та польську мови. Викладання польської мови в Чернігівському колегіумі було зумовлене традицією, яка склалась, коли Україна входила до Речі Посполитої. Основна увага в колегіумі приділялася опануванню латинської мови. Курси поетики, риторики та філософії, які були наступними після граматичних класів, викладалися латинською мовою.

Уже на початку існування Чернігівського колегіуму в ньому, як і в Києво-Могилянській академії, складались та ставились п'єси. Автором драматичних творів, як правило, був учитель курсу поетики. На літніх канікулах студенти старших курсів, об'єднавшись у своєрідні театральні трупи, мандрували по Україні, розігруючи діалоги, сцени, п'єси в містах, селах, садибах, заробляючи такна прожиття та на продовження навчання в колегіумі.

Матеріал для групи студентів Переяславського колегіуму

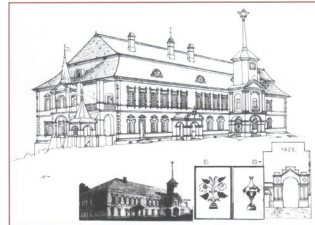
Він був заснований 1738 року в Переяславі на території Вознесенського монастиря. Під навчальний заклад віддали дерев'яний корпус. Переяславський колегіум копіював Києво-Могилянську колегію. Мета чотирьох колегіумів у Києві, Харкові, Чернігові та Переяславі – підняти освіченість православного священства та діяльно протистоя-

ти покатоличенню й полонізації, що набуло загрозливих розмірів на територіях, підпорядкованих Речі Посполитій.

Викладачів у колегіум запрошували з Києва та залучали до цієї роботи священиків, які свого часу вивчали богослов'я. Переяславський колегіум мав також бурсу, у якій мешкали студенти з інших містечок. Навчання тривало шість років. У колегіумі викладали латину, руську, грецьку та польську мови, математику, риторику, поетику, геометрію, історію, діалектику та церковний спів. У класі синтаксими учні вчилися писати твори на морально-виховні теми, а в наступних – оволодівали теорією та практикою складання віршів, написання й виголошення промов.

1748 року пожежа знищила всі дерев'яні споруди Вознесенського монастиря. У період 1753–1757 років споруди Переяславського колегіуму було відбудовано наново в цеглі. Про це подбав Переяславський єпископ Йоанн (Козлович).

Матеріал для групи студентів Харківського колегіуму

Заснований 1722 року в Белгороді і який 1726 року перенесений до Харкова під назвою Слов'яно-греко-латинської школи, а 1734 перетворений на Харківську колегію для дітей усіх соціальних станів за зразком Києво-Могилянського колегіуму, що обумовило схожість основних принципів управління, навчально-виховного процесу. Основоположники Харківського колегіуму — білгородський єпископ Є. Тихорський та князь М. Голіцин. Харківський колегіум був другим за значенням після Києво-Могилянської академії навчальним та науковим центром в Україні, одним з провідних осередків формування української інтелігенції. Становленню Харківського колегіуму сприяла широка благодійна підтримка різних верств населення Слобідської України, завдяки якій склалися його значні земельні та господарські володіння. До колегіуму приймали дітей усіх соціальних верств: козацтва, духовенства, містян. Наявність великого господарства давала можливість навчати й утримувати значну кількість учнів. Зміст навчальних програм був близьким до програм Києво-Могилянської академії та Московського університету. У Харківському колегіумі викладали піїтику, риторику, філософію, богословіє, грецьку, латинську й російську мови.

У 1769 при Колегіумі були відкриті «додаткові класи» з викладанням прикладних наук (геодезія, інженерна справа, артилерію, музика, танці, малюнок, живопис та архітектура) та гуманітарно-природничих наук (математики, історії, географії, французької, німецької та італійської мов) з метою підготовки дворянських дітей до державної служби, які розташовувались за межами монастиря. Колегіум мав велику бібліотеку. У колегіумі був створений перший у Харкові церковний хор.

Матеріал для групи студентів Львівського університету

Польський король Ян II Казимир 20 січня 1661 р. підписав диплом, який надавав єзуїтській колегії у Львові «гідність академії й титул університету» з правом викладання всіх тодішніх університетських дисциплін, присудження вчених ступенів бакалавра, ліценціата, магістра й доктора. Водночас відразу ж після підписання диплому створення академії зустріло рішучу опозицію Краківського університету та окремих впливових осіб держави, що його підтримували. Попри перешкоди, у Львівському університеті навчання велося за зразком інших європейських академій, а згодом польський король Август III у 1758 р. затвердив диплом від 20 січня 1661 р., виданий Яном II Казимиром. Від часу заснування й до 1773 р. Львівський університет повністю перебував під контролем єзуїтського ордену та підпорядковувався генералові єзуїтів у Римі. На чолі університету стояв ректор. Приміщення університету було поблизу Краківської вулиці в центрі Львова. Навчальний заклад будовав і купував нові приміщення, мав свою бібліотеку, найбільшу у Львові друкарню. Університет складався з двох відділів (факультетів) – філософського й богословського (теологічного). Роль середнього навчального закладу при Львівському університеті відігравала колегія, яка була підготовчим етапом для охочих продовжувати навчання.

У 1667 р. на філософському й теологічному відділах навчалось близько 500 студентів, а навчальний процес забезпечували вісім викладачів. У середині XVIII ст. кількість студентів збільшилось до 700 осіб, викладачів – до 15–17. Поляки становили 75 % студентів, решту були українці та представники інших етнічних груп.

Навчальний процес у Львівському університеті проводився за програмою єзуїтських шкіл, розробленою ще наприкінці XVI ст.; помітні зміни в цю програму стали вноситись лише в середині XVIII ст. На відділі філософії, головню вивчали філософську систему Арістоте-

ля, яка була сукупністю логіки, фізики й метафізики; у складі фізики розглядали також елементи математики, астрономії, біології, метеорології, у складі метафізики – питання психології та етики. Вивчали, крім цього, історію, географію, грецьку мову та ін. На відділі філософії навчання тривало два-три роки. Після закінчення цього відділу можна було здобувати богословську освіту. Усі університетські дисципліни викладали професори.

Розповідь учителя

Протягом XVIII ст. в Україні накопичувались історичні знання – триває далі традиція козацького літописання, створюються перші історичні праці. Найважливіше місце серед історичних творів XVIII ст. займає «Хроніка» Феодосія Сафоновича, який був викладачем і ректором Києво-Могилянської Академії. У цьому творі (1672 р.) Сафонович використовує широку джерельну базу – літописи Київської Русі, історичні праці Копистинського й Косова, польські хроніки, народну творчість, власні спогади.

У 1674 р. Києво-Печерською лаврою був виданий «Синописис», що став першим друкованим систематизованим посібником з вітчизняної історії. За півтора століття він перевидавався 30 разів, зокрема грецькою й латинською мовами.

Розвиток природничих і математичних наук у XVII-XVIII ст. дослідники також пов'язують з діяльністю Києво-Могилянської академії. Першим відомим теоретичним курсом математики був курс лекцій Феофана Прокоповича «Дві перші й найголовніші основи математики, арифметика й геометрія на користь української студентської молоді, викладені в Києво-Могилянській академії в роках божих 1707 і 1708».

Медичні установи в Україні з'явилися на початку XVIII ст. У Лубнах у 1707 р. відкрилась польова аптека. Перша на Україні спеціальна медична школа постала в 1787 р. в Єлисаветграді. У філософському класі Києво-Могилянської академії вивчались твори представників старогрецької та римської медицини – Гіппократа, Демокріта, Епікура, Клавдія, Галена, а також Авіценни, Везалія, Бекона. Чимало слухачів Академії навчались далі в медичних закладах Росії й за кордоном, ставали відомими медиками, викладачами медичних установ. Нестор Максимович Амбодик першим з українців отримав за кордоном у Лейдені звання доктора медицини, став автором першого вітчизняного спеціалізованого медичного посібника та книги «Врачебное вещесловие, или описание целительных растений».

У розвитку освіти й науки в Україні велику роль відігравало книгодрукування. Воно зосереджувалось у друкарнях Києво-Печерської лаври, Чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря, Львівського Ставропігійського братства, з 30-х рр. XVIII ст. діяла Почаївська друкарня.

Загалом протягом XVII–XVIII ст. у розвитку освіти й науки на Україні відбулись помітні зрушення. Розширення мережі початко-

вих шкіл, колегіумів, діяльність Києво-Могилянської академії сприяли нагромадженню знань з історії, мовознавства, філософії, математики, фізики та інших наук, проте вже в цей період відчутною стає експлуатація російським царизмом українського наукового потенціалу. Десятки викладачів, сотні студіозів українських навчальних закладів вимушено перебираються в цьому плані до Санкт-Петербурга та Москви, а лєвова частка випускників поповнює лави російськомовного імперського чиновництва. Українська національна школа, особливо вища, працює на зміцнення великоросійського наукового потенціалу.

3. Види та жанри літератури стилю бароко.

Розповідь учителя

Стиль бароко вплинув на розвиток літератури в Україні. При збереженні зв'язку літератури з релігійним світоглядом, існування далі полемічної літератури, створення літописів, автори все більш уваги приділяли самій людині, прагнули схвилювати читача та викликати емоційну напругу в нього, для чого дуже часто використовували гіперболи, дива, опис емоцій. Найбільш яскраво барокові риси проявляються в поезії. Найвідомішими поетами були І. Величковський, Л. Баранович, Климентій Зиновій. Поширеними стають епіграми, курйозні вірші, акровірші, протеус, вірші-лабіринти, вірші паліндром.

Робота над поняттями

Епіграми – це короткй (часто на два-чотири рядки) сатиричний вірш глузливого змісту, спрямований проти якоїсь особи чи негативного суспільного явища.

Курйозні (фігурні) вірші – це вишуканий поетичний твір, незвичайний за формою, для якого характерне поєднання зорових і слухових елементів, узгоджених зі змістом. Твір, у якому домінує зоровий ефект, називають фігурним, такий вірш може мати різну графічну форму: трикутник, хрест, зірка, дерево, сокира тощо.

Акровірші – твір комбінаторної поезії, вірш, у якому перші літери кожного рядка, прочитувані згори вниз, утворюють слово або речення, найчастіше – ім'я того, кому присвячується акровірш.

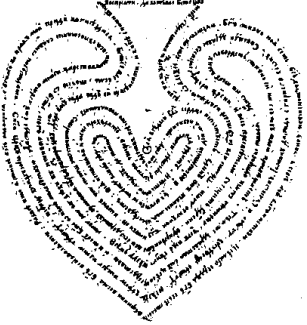
Мінливий (протеус) – це вірш, який кілька десятків разів змінюватися може. Порядок слів змінюється, а зміст залишається тим самим.

Вірші-лабіринти – вірш, що може починатися від середньої літери, а закінчитися в кутах; може починатися з 4-х кутів, а закінчитися посередині; початися зверху й знизу, а закінчитися по боках; починатися по боках, а закінчитися вгорі й внизу.

Паліндром (вірші-рак) – слово, число, набір символів, словосполучення або віршований рядок, що однаково читається в обох напрямках (зліва направо та справа наліво).

Дидактична гра «Впізнай вид вірша»

Учні отримують табличку, в одному стовпчику написаний вірш, а в інший стовпчик необхідно вписати до якого виду віршів він належить.

Яко ниву рясно плоди прикрашають, Таку діву красно роди утішають. Ниву рясно плоди прикрашають яко, Діву красно роди утішають тако. Рясно плоди прикрашають яко ниву. Красно роди утішають тако діву. Плоди прикрашають яко ниву рясно, Роди утішають таку діву красно.	
Анна во дар бо імя мі обдарованна, Анна дар і мні сін міра данна, Анна мі мати і та мі манна Анна пита мя я мати панна...	
Не всі суть святі, не всі в святость многі, що церковній збит допчуть пороги, Не всі за святих у бога уходять, хоч которії і до церкви ходять.	
ЩО ПІЗНАТИ СЯ З АКТІВ СІМ. АЗ. ПІ. 6. 	
Мисліте, мисль імійте, но не мощно знати, Аз, діва, како могох господа зачати. Рци токмо со вірою, всяк християнине, Іже вся свідий, боже, ти віси єдине, Аз, чиста єдина, діва ношу сина.	

Запропонуйте власні приклади акровіршів та паліндромів.

4. Архітектурні та образотворчі пам'ятки України стилю бароко.
Розповідь учителя

З II пол. XVII ст. в українському мистецтві посилюється демократична течія, вона набирає людяного, життєстверджувального характеру. Хоча архітектура та будівництво далі розвивались на місцевій самобутній народній основі, водночас вони зазнавали впливу російської та західноєвропейської архітектури. Українські архітектори запозичували й творчо застосовували прийоми стилю бароко, для якого характерним були декоративна пишність, вигадливість, мальовничість. У більшій чи меншій мірі пам'ятки українського бароко створювались на ґрунті народної естетики, що й визначило їхню своєрідність.

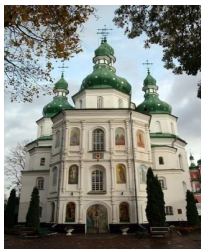
На селі та значною мірою в містах як будівельний матеріал використовувалось переважно дерево. На ґрунті традицій дерев'яного будівництва виробився особливий тип храмів-монументів. Вони, хрещаті в плані, мають центричну композицію мас і кристалоподібні об'єми. Їх особливістю є відсутність чітко визначеного головного фасаду.

У містах частіше будували споруджували із цегли й каменю – гетьманські палаци, будинки старшини, магістратів, споруди монастирів, церков. Якщо на Правобережжі міста майже не розвивались, то міста Лівобережжя й Слобожанщини, насамперед Київ, Чернігів, Переяслав, Батурин та інші інтенсивно розбудовувались. За зразком Ніжинського собору (1668–1670) коштом гетьмана І. Самойловича за планом архітектора Йоганна Баптіста був споруджений Троїцький собор у Чернігові (1679–1695). У порівнянні з Ніжинським, він стрункіший за пропорціями, динамічніший за грою мас, вертикальних і горизонтальних архітектурних ліній. Три яруси хорів у ньому своїми балюстрадами висувалися як балкони у внутрішній простір. Цей самий архітектор разом з Мартином Томашевським спорудили Преображенський собор Мгарського монастиря біля Лубен (1684–1692), Покровський собор у Харкові (1689) та ін.

Загальною тенденцією в розвитку образотворчого мистецтва в Україні з II пол. XVII ст. стає дедалі ширший відхід художників від релігійних тем і підвищення інтересу до світських сюжетів, реального життя, образів та переживань людей. Під впливом стилю бароко багато творів живопису відзначались пишністю, декоративністю, яскравим колоритом, грою кольорів. Найважливішими пам'ятками монументального живопису II пол. XVII ст. є іконостаси, зокрема іконостас Єлецького монастиря в Чернігові (1669–1676), Богородчанський іконостас, створений для Манявського скиту майстром Іовом Кондзелевичем з Волині, іконостаси, виготовив у 1667–1700 рр. Іван Руткович із Жовкви.

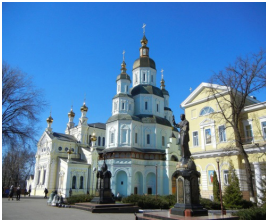
Додатковий матеріал **Троїцький собор Густинського монастиря** **(1672–1676 рр.)**

Композиційним центром та архітектурною домінантою ансамблю Гус-

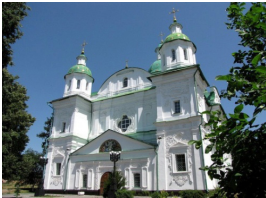
тинського монастиря є Троїцький собор, збудований у стилі українського бароко. Храм мурований, хрестовий у плані, п'ятиверхий (центральна та чотири кутові грушоподібні бані на гранених барабанах). Оздоблення фасадів, вирішене в найкращих барокових традиціях, у поєднанні з динамікою й легкістю архітектурних форм ніби піднімають храм над землею. Хрестоподібні обсяги будівлі по зовнішніх кутах закріплені прибудовою додаткових об'ємів, які скомпоновані з урахуванням загальної пірамідальної композиції. У вирішенні композиційного завдання велику роль відіграє форма віконних прорізів. Тут застосовано вісім типів вікон: від найбільших у виступаючих хрестоподібних об'ємах, до найменших у верхньому ярусі кутових об'ємів.

Покровський собор у Харкові (1689 р.)

Це барочна трикупольна церква, установлена на характерному для російської церковної архітектури теплому зимовому храмі. Верхня, холодна церква оточена галереєю – «опасання» й об'єднувалась «гульня» з шатровою дзвіницею. На верхньому поверсі підноситься однопрестольна церква в ім'я Покрова Пресвятої Богородиці. У підвалі під храмом надалі влаштували усипальницю, у якій ховали представників місцевої знаті. Загальна висота храму в його центральній частині 48 метрів.

Преображенський собор Мгарського монастиря поблизу Лубен (1692 р.)

Збудований на місці дерев'яної церкви, коштами гетьманів І. Самойловича та І. Мазепи споруджений кам'яний Спасо-Преображенський собор, зведений за проектом відомого архітектора Іогана Баптиста. Храм прямокутний у плані, з двома баштами обабіч головного фасаду, тринефний, шестистовпний, семибанний. Під час відбудови

в середині XVIII ст. одержав п'ятибанне завершення й ліпне барельєфне оздоблення фасадів та інтер'єру. Ліпнина має підкреслено рослинний характер. Куполи прикрашені золотими зірочками, що було характерно для українського бароко.

Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві (1696–1701 рр.)

Собор посів чільне місце в ансамблі Видубицького монастиря. Збудований на кошт стародубського полковника Михайла Миклашевського. Це один з найвиразніших зразків храмового будівництва епохи архітектури українського бароко. За типологічними

ознаками – хрещатий у плані, дев'ятидільний, п'ятиверхий храм. Об'ємно-просторова структура собору позначена вишуканими пропорціями й асоціюється з формами дерев'яної храмової архітектури. За архітектурно-пластичним вирішенням храм дуже близький до церков Всіх Святих Києво-Печерської лаври й Катерининської в Чернігові.

Будинок Якова Лизогуба в Чернігові (1690-ті)

З ім'ям полковника Якова Лизогуба-старшого пов'язана ще одна пам'ятка української барокової архітектури – його будинок, що був зведений у кінці XVII століття. Після смерті першого господаря цю будівлю придбав гетьман Іван Мазепа, а в XVIII столітті будинок правив за канцелярію Чернігівського полку. Споруда є чудовим зразком цивільного барокового будівництва. За планом вона являє собою звичайну селянську хату на дві половини, але фасади будинку оздоблені численними деталями. То були неспокійні часи, тому стіни будинку були зроблені товстими, а вікна вузькими.

Хрестовоздвиженський собор у Полтаві (XVIII ст.)

Семибанний Хрестовоздвиженський собор вважається одним з кращих зразків українського бароко. Зведений він був на початку XVIII століття. За принципом побудови форма собору дещо витягнута, хрестоподібна. У різних джерелах можна зустріти інформацію, що собор не має головного фасаду, і боки його в архітектурному плані однакові, але все ж таки відмінності проглядаються досить чітко. Загальна площа споруди 366 квадратних метрів. Роботи з внутрішнього оформлення проводились у другій половині XVIII століття. У монастирі бували Тарас Шевченко, який навіть замальовував монастирські споруди, та відомий російський художник Григорій Мясоедов. Останній у 1901 році подарував полтавському театру картину-завіс «Чудотворна ікона Божої Матері Каплуновська» розміром 6 на 12, із зображеною дорогою на монастир, біля якої сидить кобзар з особою Тараса Шевченка граючий для подорожнього з особою Миколи Гоголя.

Велика лаврська дзвіниця Києво-Печерської лаври (1731–1745 рр.)

Найвища дзвіниця Києво-Печерської лаври, одна з найвищих будівель Києва. Дзвіниця являє собою восьмигранну чотирьохярусну башту з позолоченим куполом. Перший ярус Великої дзвіниці оброблено під руст, другий оздоблений 32 дорічними колонами, які стоять групами між

вісьмома вікнами. Третій ярус оточений 16 іонічними колонами, по дві між
 вісьмома арками.
 Четвертий ярус (висота 22,42 м) оформлений групами легких римсько-коринфських напівколон. Для будівництва дзвіниці була використана класична схема ордерної архітекτονіки, відома ще зі споруди римського Колізею. У будівлі спостерігаються лише деякі елементи барокового стилю: спарені колони, розкріплені карнизи, обриси завершення глави. У будівництві дзвіниці застосована нова для того часу техніка.

**Ікона Архангел Михаїл із церкви Різдва Христового
 в м. Жовква
 Івана Рутковича (XVII ст.)**

У середині XVII століття при церковному братстві була заснована Жовківська іконописна школа на чолі з художником Іваном Рутковичем. Руткович та його учні творили в дусі українського бароко, вдало поєднуючи традиції давньоруського іконопису з філософськими ідеями та мистецькими тенденціями Відродження та раннього бароко. Ікона «Архангел Михаїл» відрізняється від традиційного візантійського іконопису. У ній значна увага звертається на дрібні деталі, які ретельно промальовує митець. Архангел зображений не у 2-вимірній, а в 3-вимірній площині. Відчуття міцності архангела досягнута завдяки скованості його рухів у займаному просторі. Архангел виступає одночасно й воїном-захисником, і справедливим суддею над людськими душами.

**Ікона «Вознесіння Богородиці»
 Йов Кондзелевич із церкви Воздвиження
 Чесного Хреста монастиря Скит Манявський (1698–1705 рр.)**

Йов (Іван) Кондзелевич (1667 – бл. 1740) живописець та ієромонах, був провідним діячем Луцького братства. На чолі групи іконописців працював над Богородчанським іконостасом у Манявському скиту. Іконостас був наслідком колективної праці, проте Кондзелевичу належить все найцінніше Це, зокрема й ікона «Вознесіння». Попри те, що Кондзелевич зовсім не торкався святочного ряду, іконостас загалом відбиває його творчу індивідуальність не лише в мальовничій частині, а й у різьбярській. Поєднує два стилі – маньєристичний та бароковий, які прийшли в Україну через Польщу. В іконі

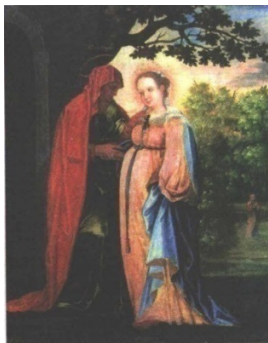

майже відсутній пустий простір, що притаманне маньєризму. **Портрет Григорія Гамалії (кін. XVII ст.)**

Гамалія Григорій Михайлович (?–1702 рр.) – український військовий діяч другої половини XVII ст. До останнього часу цю роботу називали «Портрет військового товариша Войска Запорозького Василя Гамалії» і датували 1760-ми роками, але форма й різкі переходи світла та тіні не характерні для епохи рококо. Було встановлено, що на полотні зображений не Василь Гамалія, а Григорій

Гамалія. Ця нова дата цілком відповідає героїчному стилю цього портрета. Є думка, що це робота Інокентія (Івана) Щирського.

Ікона «Зустріч Марії з Єлизаветою» із церкви Покрову Богородиці в Сулимівці на Київщині (XVIII ст.)

Покровську церкву в селі Сулимівка було збудовано стараннями Івана Сулими, гетьмана Запорозького козацтва. 1740 року полковник Семен Іванович Сулима (правнук гетьмана) найняв талановитих художників, які створили іконостас церкви. Від цього іконостаса й збереглася ікона «Зустріч Марії з Єлизаветою». Ця ікона є одним із шедеврів українського живопису доби козацького бароко. Її творцями вважають західних художників, які привнесли в українське іконописання елементи жанровості, динаміки, а головне – гарно виписаний задній план. На відміну від

канонічних зображень попередніх часів, барокова ікона завжди мала актуальний земний задній план, що наближало її до реальності.

Рефлексія «Перевірю самого себе»

Тестові завдання

1. Установить, яка з архітектурних пам'яток не відноситься до стилю бароко

А

Б

В

Г

2. Установить відповідність між архітектурними спорудами та їхньою назвою

- А Преображенський собор Мгарського монастиря поблизу Лубен
 Б Покровський собор у Харкові
 В Хрестовоздвиженський собор у Полтаві
 Г Троїцький собор Густинського монастиря

2. Установить відповідність між поняттям та визначенням

1. Акрівірш	А слово, число, набір символів, словосполучення або віршований рядок, що однаково читається в обох напрямках
2. Епіграма	Б твір комбінаторної поезії, вірш, у якому перші літери кожного рядка, прочитувані згори вниз, утворюють слово або речення
3. Куриозний вірш	В це вишуканий поетичний твір, незвичайний за формою, для якого характерне поєднання зорових і слухових елементів, узгоджених зі змістом
4. Паліндром	Г це короткий сатиричний вірш глузливого змісту, спрямований проти якоїсь особи чи негативного суспільного явища

Відповіді: 1в; 2(1в, 2а, 3б, 4г); 3(1б, 2г, 3в, 4а).

10. Культура України в другій половині XVIII ст.

Мета уроку: розкрити особливості розвитку культури України в другій половині XVIII ст.; ознайомити з філософськими поглядами Г. Сковороди, пам'ятками культури України; розвинути вміння працювати з контурною картою, новим матеріалом, обґрунтовувати власну думку; сприяти розвитку вміння проводити дослідження, працювати самостійно та в команді; виховувати інтерес до музичної культури України зазначеного періоду.

Очікувані результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде вміти характеризувати особливості розвитку культури в Україні в другій половині XVIII ст.; визначати видатних представників української культури та їхню роль у становленні самобутності українського народу; називати пам'ятки культури цієї доби; розкривати особливості філософських поглядів Г. Сковороди.

План основної частини уроку.

1. *Освіта й книгодрукування в Україні.*
2. *Філософські ідеї Г. Сковороди.*
3. *Розвиток музики в Україні.*
4. *Особливості архітектури, скульптури та образотворчого мистецтва другої половини XVIII ст.*

Основні поняття уроку: колегіум, хорова музика, рококо, класицизм.

1. *Освіта й книгодрукування в Україні.*

Вступне слово вчителя

Освіта – це процес отримання інформації та навичок, необхідних для створення фундаменту, який знадобиться в житті. Через високий рівень розвитку науки й техніки, збільшення обсягу інформації, людина змушена постійно навчатися. Тільки завдяки знанням ми можемо отримати можливість стати професіоналами своєї справи, свого ремесла. А як ви вважаєте...

Бесіда

1. Навіщо людині потрібна освіта?
2. Сьогодні незалежні держави витрачають велику кількість бюджетних коштів для розвитку освіти. З якою метою вони це роблять?
3. Що, окрім наукових знань, здобуває людина в школі?
4. Як через освітні заклади держава-завойовник може стримувати національно-визвольні ідеї серед завойованого населення?
5. Які з цих методів могли використовувати представники керівних династій Австрійської та Російської імперії стосовно України? Свою думку підтвердить цитатою з підручника.

Робота з контурною картою

1. Використовуючи додатковий матеріал, позначте на контурній карті міста, де були засновані школи.
2. Порівняйте зміни, що відбулись у питанні розвитку освіти в Україні з попереднім періодом за планом:
 - ◆ кількість навчальних закладів;
 - ◆ міста розташування;
 - ◆ підпорядкування українських земель.
3. Зробіть висновок з міні-дослідження.

Додатковий матеріал

В Україні спостерігається відносно високий у порівнянні з Росією рівень письменності. У багатьох селах функціонують школи, де навчаються діти старшини, козаків і селян. Так, на Слобожанщині була 131 трирічна церковнопарафіяльна школа.

На другу половину XVIII ст. припадають спроби українського громадянства заснувати на території України університет. У 1764 р. представники дворянства передали імператриці Катерині II меморіал із цього приводу, проте російський уряд відкидав усі спроби розбудови вищого шкільництва в Україні. Згодом і Київську академію він

привів до упаду: у ній та в колегіумах було запроваджене навчання російською мовою, із часом академію перетворено на духовну, колегіуми – на духовні семінарії. Своєрідними філіями Київської академії були колегіуми, засновані в містах Ніжині, Білгороді, Переяславі. У 1779 р. у Полтаві була відкрита слов'янська семінарія, згодом її перенесено до Катеринослава, на землі тодішнього Запоріжжя.

Лише в 1805 р. Слобідська Україна домоглася відкриття університету в Харкові. У районах центральної України науковими осередками стали Київ, Харків, пізніше Одеса. Протягом першої половини XVIII ст. на Лівобережжі й Слобожанщині була значна кількість сільських шкіл, але згодом число цих шкіл зменшується, у зв'язку з остаточним закріпаченням селянства, а також козаків та подальшим їхнім зубожінням і посиленням експлуатації. Для дітей панівного класу – старшини – створюються закриті навчальні заклади – пансіони, інтернати.

Унаслідок постійних обмежень і переслідувань з боку російського самодержавства занепадали братські школи. Перестала існувати більшість українських шкіл у Лівобережній та Слобідській Україні. У 1786 р. прийнято «Статут народних училищ», згідно з яким у повітових містах України відкривали малі народні училища з дворічним терміном навчання, а з 1788 р. у губернських центрах – головні народні училища, у яких навчалися п'ять років. Такі училища вперше були відкриті в Києві, Чернігові, Харкові, Катеринославі. Навчали в школах та училищах російською мовою.

На Правобережній Україні та в західнослов'янських землях розвитку освіти й науки заважало іноземне панування. Польські реакційні кола всіляко перешкоджали українському спрямуванню Львівського університету, єдиного вищого навчального закладу в Галичині, але активно підтримувались єзуїтські колегії та уніатські школи у Львові, Луцьку, Вінниці, Барі та інших містах, які мали яскраво виражений польсько-католицький характер. На Буковині стан був ще гірший. За турецького панування тут не було майже жодної школи, а з приходом австрійців відкрито лише кілька, але викладання велося переважно румунською та німецькою мовами. У Закарпатті при активній політиці мадяризації працювала невелика кількість церковно-уніатських шкіл, у яких викладання велося мовою «руською». І тільки наприкінці XVIII ст. у Мукачевому була відкрита семінарія. У Галичині освіта теж зазнавала всіляких утисків з боку австрійського уряду. У розвитку початкового й середнього шкільництва певну роль відіграли реформи цесаря Йосифа II, який у 1781 р. наказав заснувати й утримувати народні школи скрізь, де було близько сотні дітей.

Розповідь учителя

З 1720-х рр. починається новий період в історії українського книговидання. Українським друкарням російський уряд заборонив видавати будь-що, крім передруків давніх видань, які – і це головне – не

мали відрізнятись мовою та навіть наголосами від російських. Приблизно з того часу, коли українське друкарство опинилися під згубним і принизливим контролем російського уряду та церкви, друкарню Львівського братства поставили під контроль папських нунцій і призначених ними комісарів. Утім, цей нагляд не був таким тотальним, як драконівські заходи щодо друкарень Гетьманщини.

На Правобережжі поступово зростає кількість католицьких друкарських закладів – монастирських і приватних. Частка наукових та інформаційних видань у продукції більшості друкарень зростала, причому найпопулярнішими між ними стали «польсько-руські» календарі.

Для українського культурного життя велике значення мало відновлення з 1732 р. друкування в Унівському василіянському монастирі, та особливо, заснування в 1733 р. Почаївської василіянської друкарні. Перша з них діяла до 60-х років XVIII ст., друга була в 1831 р. передана російській православної церкві й працювати до початку Першої світової війни. Значення Почаєва як видавничого осередку зумовлювалось тісним зв'язком друкарні з василіянськими монастирями й навчальними закладами – колегіумами та монастирськими школами для ченців. Поряд із церковнослов'янськими, Почаївська друкарня видавала книжки українські, польські, латинські, а з кінця XVIII ст. – також російські. Друкарня Львівського братства, яка в другій половині XVII – перших десятиріччях XVIII ст. обмежувалась передруками своїх давніх богослужбових друків, із середини XVIII ст. дещо розширила видавничу програму. Слід додати, що із середини XVIII ст. у деяких містечках Поділля й Волині розгорнули діяльність дрібні єврейські друкарні. Видавничі ініціативи окремих магнатів на Правобережжі залишались ефемерними, жодна із заснованих ними друкарень не відіграла помітної ролі в культурному житті.

Етапними подіями в історії друкарства в Україні стали впровадження гражданського шрифту – епізодично вперше в Єлизаветі 1764 р., а постійно в друкарнях навчальних закладів і низці урядових друкарень у самому кінці століття, у губернських містах (Катеринославі, Харкові, Кам'янці, Житомирі), а також початок діяльності у Львові друкарів-німців, що обслуговували потреби австрійської адміністрації та освітніх установ. Попри всі відмінності, і німецько-латинсько-польська друкарня Піллера в Галичині, і російськомовні гражданські друкарні в центральних та південних регіонах України мали багато спільного. Вони обслуговували потреби урядів й освітньої системи, яку ті насаджували, їхній вплив на характер освіти створював певні передумови й для майбутнього національно-культурного відродження українців, але у конкретній своїй видавничій програмі вони були набагато віддаленими від питомих українських культурних традицій, ніж більшість друкарень, що діяли в попередній період.

Дуже знаменно, що майже одночасно з небаченим раніше поширенням в Україні друкарства іноземними мовами наприкінці століття

поза межами України – 1798 року в Петербурзі – побачила світ перша книжка українською народною мовою. Поява друкованих книг національною мовою поза межами національної території – і притому часто в столицях або головних містах імперій – явище досить типове.

2. Філософські ідеї Г. Сковороди.

Знайомство з особистістю

Цей фрагмент уроку можна заздалегідь доручити підготувати 1 чи 2 учням. Завдання підготувати презентацію електронну чи паперову щодо життя та творчості Г. С. Сковороди. Наприкінці виступу учні можуть ставити питання класу в межах своєї доповіді. Кожна правильна відповідь приносить 1 бал учневі. Накопичені бали наприкінці уроку обмінюються на оцінку за урок.

Робота в малих групах над матеріалами.

Філософія Григорія Савича Сковорода зводилась до основної ідеї, що сутність людини – це дух, думка й серце. Шлях до ідеального суспільства пролягає через серце людини, її мораль, самовиховання, творчу працю. Тема природної людини у творчості Григорія Сковорода, як і в західноєвропейських мислителів-просвітників, – одна з провідних. Філософ осмислює сутність людини з побутового досвіду, яскравого фольклорного надбання народної мудрості. У багатьох творах чітко окреслені три аспекти тлумачення теми природи людини: по-перше, пантеїстичний аспект – природність людини як злиття її з первинною природою, тобто натурою; по-друге, соціально-психологічний аспект – природність людини як спрямування життєвої діяльності за її природними нахилами, за внутрішнім законом буття особистості (життя за принципом «хто ти є»); по-третє, природність людини як цілеспрямованість особистості на гармонізацію відносин людина – природа та людина – людина (суспільство). Григорій Сковорода палко відстоює рівність між людьми, право кожного незалежно від соціального становища на щастя й свободу, уважаючи свободу найвищим досягненням людини. Шлях до ідеального суспільства, у якому всі рівні, убачав у вихованні через самовиховання, на основі праці відповідного життєвого покликання. В ліквідації ненависного світу зла, користолюбства, зажерливості, наживи бачив суть методів вирішення соціальних проблем. Його творчість створила міцні передумови для становлення нової української літератури. Між тим чомусь Григорій Сковорода хоча й бачив, що українському народу загрожувало перетворення в аморфну етнографічну масу, приречену на денационалізацію, але не зважав, уважаючи, що все саме собою вирішується.

Морально-етична, або практична філософія Г.Сковорода ґрунтується на таких провідних ідеях. Головне етичне завдання людини –

досягти стану рівності з Богом. Це означає, що людина стає людиною тоді, коли звільняється від суто зовнішніх характеристик і набуває внутрішньої духовності. Це обожнення людини, уподобання її Богові, де воля Бога стає єдиним її керівництвом, однак це не означає, що індивідуальність людини зникає, гине разом із «зовнішньою людиною». Навпаки, вона зберігається, реалізуючи свої внутрішні можливості, набуває своєї значущості в процесі життя, морального вдосконалення, піднесення, адже, з одного боку, усі люди – лише «тіні» дійсної людини, різні перед Богом, з іншого – усі вони різні. Підвестись до Бога людина здатна лише на засадах самопізнання.

Корінь щастя людини не в палацах, ґрунтах, грошах, а в спокої серця. Спокій серця, злагода, мир можливі лише тоді, коли людина звільняється від «ескадронів чортів» та єднається з Богом. Уникати принади світу, задовольнятися малим, досягнути внутрішньої свободи. Внутрішня свобода – це цвіт людського життя. Сковорода сам не дав себе спіймати світові, принаймні, він склав для свого надробку відповідний напис: «Світ ловив мене, але не спіймав».

Рух зовнішнього світу – це примари, які переслідують живу людину. Світ – це море, океан, яким людина «пливе до своєї останньої мети» – до міцної скелі божественного буття. Принади світу – це неспокій, незадоволення, непевність душі. Один незадоволений тим, що не в знатному домі й не з гарним обличчям народився та ще й неаристократично вихований; другий шкодує, що хоч іде шляхом безгрішного життя, але багато знатних і простих людей його ненавидять, називає безнадійним, негідним, лицеміром; третій нарікає, що не осяг стану чи місця, що давало б йому десять страв на обід, а тепер споживає їх по пів; четвертий переживає, щоб не втратити корисного місця; п'ятий нудьгує, бо не може зробити кар'єру. Розбіжність цього світу – очевидна й не може задовольнити душевний стан людини. Нездатність світу задовольнити потреби людини відбиваються на суб'єктивному світі людини, спричиняє її до нудьги, туги.

Суперечність етичної науки Г. Сковороди полягає в тому, що обожнення людини є водночас її приниженням. Спокій, мир серця можна осягнути лише на шляху самоприниження. Погорда – зло. Добро – страждання, наслідування Христа. «Зовнішня людина» має вмерти. Це вмирання зовнішньої людини є «очищення душі».

Природні здібності дає кожному з нас Бог: царство Боже є в нас, до цього внутрішнього голосу й треба прислухатись, коли обирають собі працю, та не братись за те, до чого нездатний. Усі стани, усі посади серед суспільства гарні, коли за них беруться відповідно до здібностей. Бог нікого не ображає й не обділяє, надає кожному якусь можливість, закликаючи до єднання, соборності кожного. Г. Сковорода наголошував: кожен має зробити вибір «спорідненої праці». Якщо цього нема, то людина відчуває душевну тугу від того, що обрала невідповідну для

себе діяльність. Така праця є тяжкою. Бог створив потрібне легким, а непотрібне – важким.

Завдання

1. Від імені Г. Сковороди розробіть рекомендації нашим сучасникам. Як стати: а) щасливою людиною; б) вільною людиною; в) гідною людиною.

2. На надгробку Г. Сковороди вибитий напис «Світ ловив мене, та не спіймав». Як ви розумієте цей вислів?

3. Підтвердіть або спростуйте думку мислителя щодо важливості правильного обрання праці людиною за бажанням серця, а не через рішення інших людей.

3. Розвиток музики в Україні.

Розповідь учителя із супроводом відповідних музичних композицій

В історії української художньої культури II половину XVIII ст. називають «золотим віком української музики». У цей період класичних вершин досягає духовна хорова творчість блискучого тріо українських композиторів М. Березовського, А. Веделя і Д. Бортнянського. Водночас було здійснено важливий прорив у галузі світських музичних жанрів: опери, симфонії, концерту, сонати, пісні-романсу. Вокально-хорова та інструментальна музика були невід'ємна складовими тогочасної театральної культури. У театрі, професійній музиці став помітним стиль бароко, а наприкінці XVIII ст. – класицизм.

Основоположником жанру духовного хорового концерту циклічної структури в українській музиці був Максим Березовський (1745–1777) – композитор і співак, митець яскравої творчої індивідуальності. Він також створив оперу «Демофонт» і сонату для скрипки й чембало в трьох частинах, які стали першими зразками музично-театрального та камерно-інструментального жанрів у вітчизняній музиці. Хорова спадщина композитора охоплює концерти, літургії та інші твори, які вирізняються високою емоційністю, вишуканістю композиторського письма, художньою досконалістю, красою й виразністю. Четверта частина з літургії М. Березовського «Вірую» стала однією з найпопулярніших церковних творів.

Артемій Ведель (1767–1808) – композитор, хоровий диригент, співак (тенор), скрипаль, педагог – увійшов в історію музичної культури як митець, який писав виключно сакральну хорову музику. Він розвивав багатовікові традиції української хорової культури, народної творчості. Багато творів композитора не дійшли до нашого часу. Нам відомо близько 30 хорових концертів, серед них – «Доколе, Господи», а також частини з «Літургії», «Всеношна», «Покаянне тріо». Діапазон концертів А. Веделя – від скорботних до врочисто-величальних. Його музика вирізняється експресивністю мелодики. Особливо запам'ятовуються виразні тенорові соло – драматичні декламації імпровізаційного характеру, споріднені з українськими думами.

Дмитро Бортнянський (1751–1825) – класик хорової музики XVIII ст. У його творчості поєдналися найновіші на той час досягнення світової композиторської техніки, зокрема італійської школи, з вітчизняними музичними традиціями. В історію світової культури Д. Бортнянський увійшов як реформатор церковного співу. Він створив понад 100 хорових творів: святково-урочистих, ліричних, скорботно-елегіїчних тощо. Крім хорової музики, Д. Бортнянський написав кілька опер, сонати для клавесина, квінтет, концерти, тобто започаткував в українській музиці низку камерно-інструментальних жанрів. Створені на італійські лібрето опери, «Креонт», «Алкід», «Квінт Фабій» ставились у театрах Венеції. В одному з найвеличніших храмів Нью-Йорка – Єпископальному Соборі святого Івана Богослова стоїть єдине у світі скульптурне зображення Д. Бортнянського. Його встановлено поряд з 11 іншими скульптурами найвидатніших авторів церковних творів.

Гра «Музичний марафон»

Учитель пропонує знову прослухати фрагменти з різних музичних творів, якими супроводжував свою розповідь та вгадати назву музичного твору. Кожна правильна відповідь приносить учневі, що її дав, 1 бал.

4. *Особливості архітектури, скульптури та образотворчого мистецтва II половини XVIII ст.*

Учитель об'єднує дітей у три групи. Кожна з груп отримує завдання дослідити та проаналізувати одну з галузей культури протягом 10 хвилин. Кількість завдань досить велика, тому учням, щоб упоратись, доведеться розподілити обов'язки між усіма членами команди.

Завдання для групи «Архітектори»

1. Скласти кросворд на тему «Архітектура II половини XVIII ст.».

2. Зробити сенкан на тему «Андріївська церква в Києві».

3. Зробити презентацію, використовуючи ілюстративний матеріал на тему «Видатні архітектори та їхні витвори».

4. Використовуючи матеріал підручника та додатковий матеріал, учні мають заповнити порівняльну таблицю «Архітектура України II половини XVIII ст.»:

Питання для порівняння	Бароко	Рококо	Класицизм
Особливості стилю			
Який стиль вплинув на його появу			
Архітектори, що працювали в цьому стилі в Україні			
Пам'ятники архітектури			

5. Прокласти маршрут по ландшафтному парку «Софіївка» так, щоб гості могли подивитися всі його архітектурні споруди за короткий проміжок часу.

Матеріал для роботи

У другій половині XVIII століття стиль рококо потрапляє до Львова, а потім до Києва. Кращі зразки архітектури доби рококо в Україні: Покровська (1766) і Набережно-Миколаївська (1772–1774; архітектор І. Григорович-Барський) церкви на Подолі, Лаврська дзвіниця (1731–1745; архітектор Й. Шедель), Андріївський собор (1747–1753; архітектор Б. Растреллі) – у Києві, ратуша в Бучачі (1751; архітектор Бернард Меретин) і собор св. Юра у Львові (1745–1770; архітектор Б. Меретина-Мардерера), собор Різдва Богородиці в Козельці на Чернігівщині (1752–1763; архітектори А. Квасов та І. Григорович-Барський).

Церква Св. Андрія (Андріївська церква) – це однокупольний храм з п'ятиглавим завершенням має форму хреста, у кутах якого розміщені декоративні вежі на масивних стовпах. Зовні вони прикрашені пілястрами з трьома парами колон з капітелями коринфського ордера.

Кафедральний собор Св. Юра у Львові – монументальний архітектурний ансамбль бароко та рококо з виразними національними рисами, вважається однією з найбільших святинь українських греко-католиків. Храм стоїть на терасі, до якої ведуть двомаршеві сходи. Фасад храму акцентований монументальним порталом з постатями отців східної церкви Афанасія і Льва.

Бучацька ратуша є справжнім витвором архітектурного мистецтва. Ця будівля має яскраво виражену вертикально-центричну композицію вежевого типу. На двоповерховий кубічний об'єм спирається двоярусна вежа з великими вікнами. Головний фасад ратуші повернутий до заходу, на його фронтоні – картуш із родинним гербом «Пиллява» фундатора ратуші Миколи Василя Потоцького. На фігурному щиті з перехрещеними військовими атрибутами – напис «М. Р. 8. К.» («Микола Потоцький – староста Канівський»). Раніше ратуша мала висоту 38 метрів, 18 з яких припадало на шпиль, однак знищений пожежею в 1811 році він вже не був відновлений. У середині XVIII століття в башті під цим шпилем знаходилась спеціальна людина, у чий обов'язки входило оглядати міські вулиці. Висота будівлі дозволяла спостерігати навіть за околицями Бучача.

З кінця XVIII ст. в Україну прийшов класицизм, так званий «міський стиль», характерною рисою якого було значне зменшення церковного будівництва. Перевага стала надаватись палацам та громадським будівлям. На межі XVIII–XIX століть характерними зразками класицизму були величаві палати гетьмана Кирила Розумовського в Почепі (проект Де ля Мото, арх. О. Яновецький), Яготині (проект Менеласа), Глухові (арх. Андрій Квасов) і Батурині (проект Андрія Квасова, арх. Чарльз Камерон). Величезних розмірів палата в Почепі, збудована в 1796 р., дає широку площу спокійних архітектурних мас, але із сухими й одноманітними лініями деталей. Зате справжнім мистецьким витвором є палата

в Батурині, побудована в 1799–1803 рр., де вже помітні впливи стилю Людовіка XVI. Не менш цікава величезна садиба Завадовського в Ляличах (арх. Джакомо Кваренгі, 1794–95), де цілий комплекс будов створює колосальне півколо, а головний корпус має витончені форми т. зв. паладіанства – типу Вілла Ротонда поблизу Віценци в Італії.

Завдання для групи «Скульптори»

1. Скласти кросворд на тему «Скульптура II половини XVIII ст.».
2. Зробити сенкан на тему «Спадок Іоана Пінзеля».
3. Зробити презентацію, використовуючи ілюстративний матеріал на тему «Скульптури І. Пінзеля».
4. Використовуючи матеріал підручника та додатковий матеріал, учні мають заповнити порівняльну таблицю «Скульптура стилю рококо»:

Питання для порівняння	Скульптура України	Скульптура Західної Європи
Зв'язок з архітектурою		
Стильові особливості		
Скульптори, що працювали в цьому стилі		
Пам'ятники скульптури		

5. Визначити причини занепаду скульптурного мистецтва в Україні.

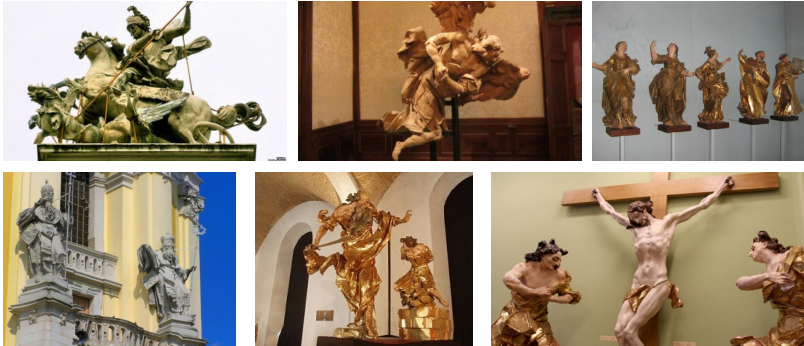
Матеріал для роботи

Центром розвитку скульптури рококо був Львів. У добу раннього рококо тут працювали переважно майстри німецького походження, а згодом – французького. До авторів численних статуй, що прикрашали рим-о-католицькі храми, відносять Т. Гуттера, К. Кученратнера, Т. Фершера, Ю. Маркварта та інших.

Стиль рококо вніс істотні зміни як у побудову, так і в декорацию іконостасів. Іконостаси цієї доби не мають суцільної площі й не зберігають симетрії та структурної логіки. Як декоративні елементи (або замість ікон) подекуди з'являються скульптурні зображення.

Тлом для орнаментики царських воріт стає решітка або штахетка, виноградну лозу замінюють мушлі або орнамент з тонких вигнутих галузок, стилізованих на зразок мушель, а також орнамент у формі вогника.

Йоган-Георгій Пінзель – галицький скульптор середини XVIII ст., представник пізнього бароко та рококо, започаткував Львівську школу скульпторів. Розквіт творчості Й.-Г. Пінзеля пов'язаний з архітектурою у Львові та Бучачі. Найважливішими прикметними особливостями його стилю є монументальний характер величних фігур, духовна наповненість образів, активне моделювання тіл, деталізація облич, своєрідні «кристалізовані» складки одягу.

Завдання для групи «Живописці»

1. Скласти кросворд на тему «Образотворче мистецтво II половини XVIII ст.».
2. Скласти сенкан на тему «Творчість В. Л. Боровиковського».
3. Зробити презентацію, використовуючи ілюстративний матеріал на тему «Видатні живописці та їхні витвори».
4. Визначити особливості стилю класицизм у портретному живописі.
5. Знайти та пояснити символіку картини «Казак Мамай».

Матеріал для роботи

Володимир Боровиковський – портретист та іконописець. Народився й жив у Миргороді, а в 1788 році оселився в Петербурзі. Сталося це через Катерину II, яка, побачивши розпис інтер'єру будинку в Кременчуці, який Боровиковський виконав разом з В. В. Капністом, відзначила роботу художника та наказала йому переїхати до Росії. У столиці Володимир Лукич працює під керівництвом Дмитра Левицького; у 1795 році він нагороджений званням академіка живопису. Творчість Боровиковського являє собою злиття стилів класицизму й сентименталізму. Він є визнаним майстром портретної мініатюри. Художник тонко передає внутрішній світ зображуваних ним людей.

У камерному сентиментальному портреті, що має певну обмеженість емоційного вираження, майстер здатний передати різноманіття інтимних почуттів і переживань зображуваних моделей. У жіночих образах Володимир Боровиковський втілює ідеал краси своєї епохи.

Також він – автор низки парадних портретів, найбільш відомі з яких – «Портрет Павла I в білому далматинці», «Портрет князя О. Б. Куракіна, віце-канцлера» (1801–1802). Парадні портрети Боровиковського найбільш яскраво демонструють досконале володіння художником пензлем у передачі фактури матеріалу: м'якість оксамиту, блиск золочених і атласних убрань, сяйво дорогоцінних каменів.

Загалом Володимир Лукич створив близько 200 портретів своїх сучасників. Його твори зберігаються в багатьох музеях Росії та України. В останні роки життя митець повернувся до релігійного живопису: до золотого мистецького фонду належать ікони його роботи для головного іконостасу Казанського собору, Троїцького собору Олександрівської Лаври в Петербурзі, Покровської церкви на Чернігівщині тощо.

Дмитро Левицький – один з найвидатніших художників-портретистів другої половини XVIII ст. у цілій Європі. З'явився на світ у сім'ї священика з Маячки, визначного гравера Г. Левицького-Носа, який і став першим учителем свого сина. З 1758 жив у С.-Петербурзі. Протягом 17 років вів портретний клас Академії мистецтв (1771–1788), призначався радником Академії. Інтенсивно працюючи над державними та приватними замовленнями, оволодів усіма формами портрета – від парадного до камерного. Володіючи віртуозною технікою й блискучим відчуттям колориту, правдиво передавав психологічну характеристику моделей. Загалом створив понад 100 портретів, а також ікони. Серед шедеврів Левицького: портрет багатія, дивака й філантропа П. Демидова (1773), філософа Д. Дідро (1773–1774), серія із семи портретів вихованок Смольного інституту (1773–1776), портрети друзів та його нареченої, згодом дружини М. Дьякової (1778, 1781), портрет священика (батька), графині Урсули Мнішек (1782), імператриці Катерини II (1770–1780-і). Митець належав до кола людей, які вірили в просвітницькі ідеї й готові були обернути свої здібності на досягнення «царства загального братерства і добра».

Рефлексія «Шкатулка побажань»

Учні записують на папірцях: який матеріал їх зацікавив, приголомшив, надихнув, про що вони хотіли б дізнатися більше та кидають їх у шкатулку побажань.

II. РОЗРОБКИ УРОКІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ» КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Матеріальний світ і капіталістичні відносини в Ранньомодерну добу

Мета уроку: розкрити особливості капіталістичних відносин та соціального розшарування в західноєвропейських країнах Ранньомодерної доби; сприяти розумінню та засвоєнню нової термінології; розвивати критичне мислення й спостереження; сформувані уявлення про цінність грошей та їхній вплив на розвиток людства; виховувати інтерес до історії європейських країн періоду Модерн.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде розуміти та пояснювати поняття «мануфактура», «капіталізм», «соціальний прошарок»; проводити порівняння станів населення, що були притаманні європейським країнам доби Середньовіччя з Ранньомодерною добою; простежувати вплив великих географічних відкриттів на процес формування капіталістичних відносин; робити висновки та прогнозування щодо матеріального становища європейських країн-колонізаторів у XVII–XVIII ст.

План основної частини уроку.

1. Людина Нової доби та її ставлення до природи.
2. Нові капіталістичні відносини в суспільстві. Цінність грошей.
3. Технічний розвиток європейських країн.

Основні поняття уроку: капіталізм, мануфактура, соціальний прошарок, буржуа, гроші.

1. Людина Нової доби та її ставлення до природи.

Розповідь учителя

Є такий старий анекдот. «Чукча вирішив дізнатися, чи холодною буде зима, чи треба заготовлювати велику кількість дров. Тож він пішов до шамана та спитав в нього: «Якою буде зима?». Шаман подумав, що якщо він скаже, що зима буде теплою, то чукча запасе мало дров і при холодній зимі може замерзнути, тому вирішив сказати, що зима буде холодною. Коли чукча повернувся додому, то шаман не витримав і пішов до метеорологічного центру та запитав: «Якою буде зима?». «Холодною», – відповіли йому. «А чому ви так вирішили?» – запитав шаман. «А он чукча по дрова пішов».

Запитання:

1. Як ви вважаєте, яке відношення цей анекдот має до нашої теми?
2. Чи намагалися люди в усі віки спрогнозувати, якими будуть літо чи зима, чекати посухи чи повені? У кого люди до того, як розвинулась наука, намагалися дізнатись про майбутні природні зміни?
3. Як ви вважаєте, чи часто пророцтва справджувалися?

4. Який можна зробити висновок щодо бажання людей знати про природні зміни? Чи залежить життя людини від природних катаклізмів?

Творче завдання

У групах на аркушах учні повинні виокремити ресурси природи, які використовують люди, природні небезпеки, засоби підкорення природи людиною, негативні наслідки впливу людини на природу. Краще, якщо дати кожній групі власне завдання, а висновки учнів прикріпити на дошку, утворивши таблицю. Важливо, щоб члени команд змогли обґрунтувати власну думку, особливо, якщо якісь поняття (фабрика, злива, ферма) опиняться в різних колонках.

Робота за підручником

Пропонується використовувати такий підручник:

Д'ячков С. В., Литовченко С. Д. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.

Ознайомившись із текстом підручника, учні можуть спробувати відповісти на питання:

1. Навіщо люди намагаються підкорити природу?
2. Чи можемо ми сказати, що люди, які жили в XVI–XVII ст. підкорили природу? Підтвердить свою думку?
3. Чи можемо ми сказати, що зараз ми стали господарями природи?
4. У чому буде різниця між поняттями «керування природою» та «господарюванням над природою»?

Розповідь учителя

Мешканці Європи періоду Нової доби відчували великий вплив природи на їхнє життя, проте вони постійно шукали шляхи зменшення цього впливу. Це було необхідною умовою для виживання. Великі географічні відкриття вплинули й на ставлення людини до природи. До Європи прибули нові види рослин, що досить вдало прижились на європейських селянських землях і зменшили проблему голоду, створення колоній у Новій землі також сприяло збільшенню селянських угодь. Люди почали харчуватися більш різноманітно.

Дидактична гра «Чарівний кошик»

Учні з переліку продуктів, запропонованих учителем, кладуть у кошик ті, що були привезені до Європи завдяки Великим географічним відкриттям. Учні повинні окремо виділити ті продукти, що були завезені з Америки.

Продукти: пшениця, боби, *томати, банани, апельсини, какао боби, паприка, картопля, кукурудза*, ячмінь, арахіс, овес, батат, жито, *перець чилі*, буряк, кава, капуста, морква, *тростини́вий цукор*, цибуля, часник, *маніок, ананаси*.

Можна запропонувати учням назвати відомі їм страви, у які додають ці завезені

продукти. Команди називають їх по черзі, переможе та команда, яка пригадає найбільшу кількість страв.

2. Нові капіталістичні відносини в суспільстві. Цінність грошей.

Розповідь учителя

У Ранньомодерну добу почали змінюватись соціально-економічні відносини між людьми. Збільшилось виробництво товарів, на економічному ринку праці з'являються нові потужні конкуренти цехам та сільським ремісникам – мануфактури. Мануфактури, що стали попередниками заводів та великих підприємств, виникли завдяки ряду факторів. Звичайно, що головним чинником появи мануфактур було постійне бажання людей змінюватися, удосконалюватися, робити життя більш комфортним. Уявіть собі, що ваш батько, майстер цеху, дуже вдало вів справи й накопичив чимало грошей. Усі ці гроші усядикували ви разом з його цехом.

У командах обміркуйте такі запитання:

1. Щоб ви зробили із цими грошми?
2. На яких ресурсах базувалась робота цехів у період Середньовіччя?
3. Як би ви вдосконалювали працю батька, щоб вона приносила вам статок, а ви могли б витримати конкуренцію сусідніх цехів?

Розповідь учителя

Поступово цехи із закритих маленьких підприємств перетворюються на великі відкриті підприємства, де, крім господаря та його сім'ї, починають працювати наймані робітники. Часи, коли майстри ховали таємниці виробництва, минули. Кількість народонаселення Європи починає збільшуватись, а тому ви зацікавлені виробляти товару більше. Ваша вигода вже полягає не в тому, щоб зробити невелику кількість якісних дорогих товарів, які скуповують багаті, а випустити велику кількість дешевих товарів, що будуть доступні багатьом. Мануфактура збагачується не через продаж маленької кількості дорогих товарів, а завдяки збільшенню виробництва більш дешевих товарів. Як же збільшити кількість виробництва та зменшити ціну?

Виникає питання: де взяти таку кількість найманих робітників, щоб вони самі конкурували за можливість працювати в мануфактурах за мізерну заробітну платню? Розподіляючи працю на виробництві, ви можете наймати на легкі операції жінок та дітей, а тому платити їм менш, ніж якщо б цю ж роботу виконував дорослий чоловік. До того ж збільшення попиту на товари мануфактур призводило до того, що в деяких країнах, наприклад, в Англії, багаті землевласники проганяли селян зі своїх земель і будували на них аграрні підприємства. Тож багато селян були змушені шукати собі роботу в містах, а їхній наплив дозволив вам збільшити виробництво та притримувати підйом заробітних плат.

Робота за схемою

Робота з ілюстраціями

1. Визначте, на яких малюнках зображені гроші Раннямодерної доби.
2. Використовуючи матеріал підручника, обґрунтуйте свою відповідь.
3. Назвіть, яким країнам та до якого періоду належать гроші, що зображені на малюнках.
4. Які з цих грошей не можна назвати справжніми, хоча люди використовують їх.
5. Пригадайте, як називається наука, що досліджує історію грошей та людина, що колекціонує старовинні гроші.

Метод «Мозкового штурму»

1. Навіщо людям потрібні гроші?
2. Щоб ви зробили, якби мали велику кількість грошей? Велика кількість грошей – це скільки, на вашу думку?
3. Як ми називаємо людей, що мають велику кількість грошей, та тих, що мають мало грошей?
4. Які засоби отримання грошей ви знаєте? Які з них можна назвати моральними, а які аморальними та навіть кримінальними?
5. Чи згодні ви з Римським імператором Веспасіаном, який говорив, що «гроші не пахнуть»? За яких історичних обставин він зробив цей висновок?
6. А чи є, на вашу думку, різниця між висловами «гроші не пахнуть» та «криваві гроші»?
7. Чи мають гроші цінність в очах більшості людей?
8. За яких обставин гроші втрачають свою вартість?

Робота з додатковим матеріалом «Грошки-грошки»

Навіщо людям потрібні гроші? На перший погляд це питання здається дивним. Зрозуміло ж, що **в грошей потребують усі** й завжди. Додаткові пояснення тут абсолютно ні до чого, але насправді все досить складно. Для початку потрібно з'ясувати, чим є гроші.

З визначення «Гроші – це своєрідний товар, який служить універсальним еквівалентом ціни товарів і послуг» можна зробити висновок, що гроші слугують засобом для розрахунку за надані товари та послуги. Не зачіпаючи економічні визначення цієї категорії, варто відзначити, що зараз **гроші – це паперові купюри** із закріпленими за ними зобов'язаннями держави. Кожна держава зобов'язує приймати до оплати свої грошові одиниці всі підприємства й організації. Ці банкноти є номінальним еквівалентом, але не володіють власною вартістю. Сьогодні гроші виступають як засіб обігу, міри вартості, засобу нагромадження та **засобу платежу**. Щоб виконати роль засобу накопичення, перед грошима стоїть завдання не втрачати своєї вартості тривалий час. Саме для цього державою й створюється золотий запас. Розмір золотого запасу впливає на довіру громадян до своєї валюти. Включення «друкарського верстата» без підтвердження продукції готівки золотим запасом, як показує світова практика, обов'язково призводить до зростання інфляції.

Серед основних причин, чому гроші втрачають свою вартість, виділяють такі: інфляція, ризик, схильність до ліквідності.

Інфляція пов'язана із загальним підвищенням цін у країні. Коли ростуть ціни, падає вартість грошової одиниці. Іншими словами, купівельна спроможність грошей сьогодні вища, ніж буде завтра: через рік за одну грошову одиницю можна буде купити більше, ніж за ту саму одиницю через два роки.

Ризик, або невпевненість у майбутньому, також зменшують вартість грошей. Через побоювання прийдешній ризик із часом зростає.

Більшість людей хоче уникнути ризику, а тому вище цінує гроші, які є сьогодні, аніж ті, що мають бути в майбутньому. Вони готові віддати свої гроші тепер в обмін на гроші в майбутньому, але тільки за відповідну компенсацію. Неможливо точно передбачити чи повернуться гроші, вкладені в проект. Немає жодної гарантії, що якась фінансово міцна компанія буде такою завжди. Фінансові аналітики, досвідчені інвестори, незалежно від їхньої компетентності, не можуть твердо гарантувати, що доходи, які вони передбачають, будуть саме такими, як планувалось. Як непевність зростає відповідно до тривалості прогнозованого періоду, так само зростає й ризик. Відповідно зменшується сподівана вартість грошей.

Ліквідність залежить від спроможності реалізувати активи компанії, щоб одержати гроші. Інвестори схильні до ліквідності, а тому про всякий випадок віддають перевагу наявним грошам замість того, щоб вкладати їх у проекти, сподіваючись майбутніх доходів. Якщо вони здійснюють інвестування, то міняють гарантовані «живі» гроші на ризиковані доходи у майбутньому. Цей «обмін» можливий лише за умови: майбутні доходи будуть досить високі, аби виправдати ризик, який беруть на себе інвестори. Коли кредитори чи інвесторикладають свої гроші, сподіваючись на майбутні надходження, вони сподіваються на високу винагороду, як компенсацію за втрату ліквідності. І навпаки, якщо грошікладаються в неризиковані проекти, сподівані доходи досить низькі.

В історії людства непоодинокі випадки, коли вартість грошей різко впадала. Такі випадки ми зараз називаємо сучасним словом «економічна криза». Інколи держави штучно зменшують або підвищують вартість грошей, інколи це відбувається без бажань правителів. Так сталося в Західній Європі, що завдяки Великим географічним відкриттям до рук простого населення потрапила велика кількість золота, що майже відразу зменшила його цінність, тож товари та послуги почали дорожчати.

Завдання до тексту:

1. Дайте визначення поняттю «гроші». Які є причини втрати вартості грошей?
2. Наведіть власні приклади інфляції, ризиків, ліквідності. Що стає з грошми, коли люди їх накопичують, що називається «під матрацом», тобто некладають у справу, не кладуть на депозити?
3. Як називаються гроші, що були вкладені в якусь справу?
4. Яким сучасним висловом можна пояснити революцію цін, що відбулась у Західній Європі в XVI–XVII ст.
5. Як ви вважаєте, чому економічна криза не охоплювала всі країни відразу, а поступово розгорталась. Які країни першими відчули економічну кризу через проникнення надмірної кількості золота з Америки?
6. Поясніть, чому люди у світі не можуть стати майново рівними? Чи захотіли б ваші батьки працювати на рутинній щоденній роботі, якби вони мали постійне джерело великої кількості грошей? А якби

всі небагаті люди одночасно розбагатіли? До якого колапсу це могло б призвести?

Розповідь учителя

Середньовіччя кануло в літу разом із суспільним устроєм. Великі хрестові походи завершилися поразкою для римо-католицької церкви, проте вплинули вони й на лицарство та простих людей. Лицарі залишились без головного джерела їхнього існування – походів і грабунків, тому їхнім нащадкам довелося пристосовуватися до нових умов існування: багато з них подались у морські пригоди, стали піратами, мореплавцями, переселилися до колоніальних земель, поповнили ряди державної найнятої армії, а дехто й обрав роботу на землі, подався в купці чи зайнявся ремеслом. Міста розростались, а заможні землевласники в гонитві за прибутком виганяли селян. Більшість із них подалась до міст та утворила новий соціальний прошарок. Завдяки значним науковим відкриттям зміцнилась позиція інтелігенції, що тільки почала народжуватись у Середньовіччі. Виникає й зовсім новий прошарок населення – буржуазія. Більшість із них були вихідцями зі стану «ті, що працюють». Хоча й невелика кількість представників стану «ті, що воюють», забувши про станові забубони, також почали жваво використовувати нові можливості збагачення, розвивати мануфактурне виробництво на власних землях. Розбагатівши, ремісники, купці, селяни за своїм статком стали не нижче аристократів. Їм не вистачало тільки благородних звань, які вони почали отримували завдяки вдалим шлюбам з аристократами, що зубожли. Фактично цей процес формування нових соціальних прошарків відбувався протягом XVI–XVIII ст.

3. Технічний розвиток європейських країн.

Дидактична гра «Мішанка»

Учні отримують зображення технічних винаходів, що почали використовуватися в Західній Європі в XVI–XVII ст., та окремо їхні визначення. Завдання: поєднати зображення з визначенням та прикріпити на дошку, класифікувавши напрям використання: торгівля, військова справа, реміснича справа, наука.

Мушкет, доменна піч, гармати, лафети, карабін, іспанські галеони, каравели, візок, самопряда, телескоп, мікроскоп, термометр.

Мушкет – ручна вогнепальна зброя з гнотовим замком. Калібр 20–23 мм, дальність стрільби до 250 м.

Доменна піч – металургійна піч шахтного типу (вертикально розташована), призначена для виплавки чавуну або феросплавів із залізорудної сировини. Паливом доменної печі є кам'яновугільний кокс.

Гармата – тип артилерійської зброї, що відрізняється від інших представників ствольної артилерії більшим подовженням ствола, більшою початковою швидкістю снаряда.

Лафет – станок артилерійської системи, на якому закріплюється ствол гармати із затвором.

Карабін – гвинтівка або рушниця зі зменшеною довжиною ствола, укорочена та полегшена, щоб спростити використання зброї верхи, у будівлях, у шанцях та в інших ситуаціях, коли стандартна гвинтівка була б задовгою та громіздкою.

Галеон – великий багатопалубний вітрильний корабель з достатньо сильним артилерійським озброєнням, що використовувався як військове, так і торговельне судно.

Каравела – швидкий легкий вітрильник, який винайшли португальці в XV столітті. Мала три щогли з прямими та косими вітрилами, що дозволяло рухатися за будь-якого вітру та здійснювати далекі мандрівки.

Візок – транспортний двоколісний засіб, призначений для переміщення по твердій поверхні вантажів або пасажирів з використанням сили м'язів тварин або людини.

Самопрядка – механічне знаряддя праці, на якому пряли нитки.

Телескоп – прилад для спостереження віддалених об'єктів.

Мікроскоп – прилад для розглядання дрібних, невидимих для неозброєного ока, предметів у збільшеному зображенні.

Термометр – прилад для вимірювання температури через перетворення тепла в покази або в сигнали.

Рефлексія «Власна думка»

Запропонуйте 5 тез та антитез для вислову «Технології дають можливість робити великі речі».

2. Повсякденне життя людей у XVI–XVII ст.

Мета уроку: розкрити особливості повсякденного життя європейців доби Модерн різних соціальних станів; розвивати вміння

проводити порівняльний аналіз повсякденного життя європейська доби Модерн з повсякденним життям європейців постмодерну та соціального положення жінки в різні історичні періоди; виховувати інтерес до історії європейських країн періоду Модерн.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде описувати становище різних верст населення в країнах Західної Європи в XVI–XVII ст.; робити порівняльний аналіз життя європейців доби Модерн із життям європейців Середньовіччя та життям сучасних європейців; називати причини великої кількості дитячої смертності доби Модерну; характеризувати демографічну ситуацію країн Західної Європи в XVI–XVII ст.

План основної частини уроку.

1. Демографічне становище Західної Європи в XVI–XVII ст. Проблеми великої смертності дітей.

2. Роль жінки в західноєвропейських країнах доби Модерну.

3. Повсякденне життя багатого та бідного мешканця Західної Європи в XVI–XVII ст.

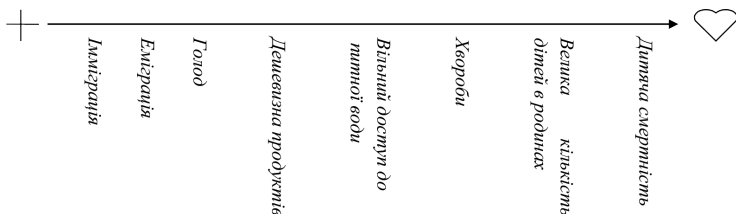
Основні поняття уроку: тривалість життя, висока смертність, косметика, харчування, санітарія.

1. Демографічне становище Західної Європи в XVI–XVII ст. Проблеми великої смертності дітей.

Вступне слово вчителя

Завдяки Великим географічним відкриттям, розвитку науки та техніки на початку XVI ст. вдається зменшити голод, а отже, відбувається повільний приріст населення в Західній Європі. Швидкий приріст населення відбудеться тільки в XIX ст. Спробуємо з'ясувати, які фактори сприяють приросту населення, а які заважають.

На «Стрічці життя» оберіть ті чинники, що заважали приросту населення та перемістите їх уліво, а ті, що сприяли приросту населення, – управо.

Розповідь учителя

І хоча голод поступово почав відступати в Західній Європі, а тривалість життя збільшилась, особливо серед заможних, епідемії чуми та інші хвороби, з якими ще не навчилися боротися лікарі, забирали велику кількість населення. Особливо від хвороб страждали діти. 30 % дітей

умирало, не досягши навіть першого року життя. Великі географічні відкриття розповсюдили деякі хвороби з материка на материк, що додавало роботи лікарям, які не могли навіть діагностувати хворобу, не те щоб її лікувати. До послуг лікарів могли звернутися здебільшого заможні люди, коли селяни мовчки страждали та помирали від хвороб удома.

Особливо страшними були епідемії холери, чуми та дизентерії. Приблизно 30 % дорослих і 40 % дітей помирало від віспи, хвороби, яка в наші часи вважається повністю подоланою. Побояючись розповсюдження хвороб, влада зачиняла міські лазні, тож процедура прийняття ванни сприймалась як медична процедура й робилась дуже рідко навіть серед заможних людей. Наприклад, французький король Людовик XIV жодного разу не приймав ванну, обмежуючись тільки протиранням вологою ганчіркою. Саме відсутність практики приймати ванну змусила багатіїв користуватись парфумами.

2. Роль жінки в західноєвропейських країнах доби Модерну.

Робота з підручником та додатковим матеріалом у парах

1. Прочитавши фрагмент підручника, порівняйте життя жінки в період Середньовіччя, доби Модерну й сучасним станом жінок. Зробіть порівняльну таблицю. Визначте, у який час жінкам жилося найгірше, та доведіть, що переважна більшість жінок так не вважала.

Критерії оцінювання	Середньовіччя	Доба Модерну	Наш час
Вік вступу до шлюбу			
Доступ до освіти			
Хатні обов'язки			
Види праці			
Ставлення до жінок			
Відомі жінки			

Додатковий матеріал

Високий статус жінки сформувався завдяки сімейній економіці Середньовіччя, але з початком Нового часу він утратив колишню стійкість, хоча жінки по-своєму намагалися чинити опір нововведенням, які не обцяли їм нічого хорошого. З поступовим розвитком державного апарату й посиленням контролю з його боку вплив жінок у суспільстві ставав усе більш невидим. Тільки чоловіки могли обіймати посади в системі управління, а це мало вплив на бізнес, навіть якщо він належав жінкам; тільки чоловіки отримали можливість купувати політичний статус. Чоловіки, а не жінки здійснювали ділові поїздки, ефективно використовуючи їхні результати. І водночас жінки, а не чоловіки виявились відповідальними за стабільний ритм сімейного життя, тільки жінки відповідно до християнської виховної концепції повинні були ставити сімейні обставини вище ділових.

Філософські ідеї гуманізму та цінності людини не поширювалися на жінок. Європейський Ренесанс означав для жінок витіснення з ринку праці, визнання домашньої економіки. Крім того, саме на епоху Відродження припали суперечки про те, чи людина жінка, і найодіозніші процеси над тими, хто був звинувачений у чаклунстві, і навіть у звичайному лікуванні травами або ворожіннях. Жінки, що протистояли такому рабському до них ставленню, називалися відьмами й спалювалися на вогнищі. Поряд з моральними стимулами конформізму важливу роль відігравало тоді те, що матеріальний та соціальний добробут жінки багато в чому залежало від відповідності еталону доброчесної дружини й матері. У часи Ренесансу та пізніше постійно підтверджувався авторитет чоловіка в сім'ї, відкидалася можливість жінкам отримувати освіту. Позитивні й негативні зразки жіночої поведінки встановлювалися чоловіками, але впроваджувалися у свідомість жінок, засвоювалися останніми нарівні з іншими культурними цінностями в ході виховання. Культ сім'ї й домівки нітрохи не сприяв індивідуальній свободі жінки, виховував у ній утриманство, жертвовність, готовність до страждання, соціальну слабкість і залежність. До XVII століття в Західній Європі жінки були позбавлені колишніх прав на контроль за своїм майном.

У розпочату епоху великих соціальних потрясінь незначна частина грамотних жінок намагалася сказати про своє безправ'я, як це було за часів Англійської буржуазної революції, але найчастіше вони не були ще почуті. Кілька разів під час Громадянської війни в Англії великі групи жінок прямо зверталися до парламенту з петиціями з важливих питань економіки й політики, але незмінно стикалися зі зневагою й насмішками. Вони відчували себе вправі діяти на політичній сцені, однак ніхто всерйоз не обговорював це, а автори газетних заміток того часу настійно рекомендували чоловікам суворіше контролювати своїх дружин і так завантажити їх домашніми обов'язками, щоб у них не було можливості турбуватися про політику.

2. Використовуючи додатковий матеріал, зробіти історичний портрет англійської королеви Єлизавети I Тюдор за планом:

А) Негативні зовнішні обставини, що були успішно використанні Єлизаветою.

Б) Досягнення Англії в період правління Єлизавети I.

В) Риси характеру Єлизавети I.

Г) Чи можна вважати Єлизавету I Тюдор історичною постаттю – доказом можливості жінок ефективно займатись політикою?

Додаткова інформація

Єлизавета була дочкою Анни Болейн. Після страти її матері деспотичний Генріх VIII оголосив Єлизавету незаконнонародженою, заборонив іменувати її принцесою й тримав у віддаленні від столиці в маєтку Хетфілд. Утім, те, що Єлизавета опинилася в опалі, пішло їй у певному розумінні на користь, позбавивши від церемоніальної суєти й інтриг

королівського двору. Вона могла більше часу приділити освіті, з нею займалися учителі, прислані з Кембриджа. З дитинства вона проявила велику старанність до наук, мала блискучі здібності й чудову пам'ять. Особливо досягала успіху Єлизавета у вивченні мов: французької, італійської, латині й грецької. Знання мов дозволило їй згодом обходитись без перекладачів під час зустрічей з іноземними послами.

До кінця свого царювання Генріх відновив Єлизавету в правах престолонаступництва, призначивши їй царювати після сина Едуарда й старшої сестри Марії. Після смерті батька для Єлизавети почався час тривог і хвилювань. При юному Едуардові VI найбільш впливове положення зайняли брати Сеймури. Один з них, Томас, з дозволу короля почав залицятися до молодшої принцеси. Едуард був не проти цього шлюбу, але сама Єлизавета незабаром стала цуратися тимчасового правителя, а коли він прямо запропонував їй свою руку, відповіла ухильною відмовою.

Найважча пора в житті Єлизавети настала, коли на престол зійшла її старша сестра Марія. Завзята католичка, вона намірилась навести Єлизавету у свою віру. Це виявилось нелегко: Єлизавета уперлась. Відносини між сестрами стали псуватися день від дня. У січні 1554 р., під час повстання протестантів під проводом Томаса Уайта, Єлизавету ув'язнили в Тауері. Два місяці, поки йшло слідство, принцеса перебувала у в'язниці. Потім її заслали у Вудсток під суворий нагляд піклувальників. Восени 1555 р. Марія дозволила сестрі повернутися до Хетфілду. Із цього часу знову пішли розмови про те, що її необхідно видати заміж, однак Єлизавета вперто відмовлялась.

У листопаді 1558 р. королева Марія померла. Перед смертю вона з великим небажанням оголосила молодшу сестру своєї спадкоємицею. Нещасна доля в роки правління батька та сестри розвинула в Єлизаветі твердість характеру й суджень, якими рідко володіють правителі-початківці. Вона не хотіла ні розривати зв'язку з папським престолом, ні ображати іспанського короля. Тільки жорстка політика папи Павла IV, який оголосив молодшу дочку Генріха VIII незаконнонародженою, остаточно відштовхнула Єлизавету від католицизму. Сама королева не любила зовнішніх форм чистого протестантизму, однак її міністр Сесіль переконав Єлизавету, що в інтересах її політики краще триматися реформованої церкви. Англійські католики вважали сумнівними права Єлизавети й були завжди готові влаштувати змову на користь шотландської королеви Марії Стюарт.

Єлизавета мала складний і в багатому чому суперечливий характер. Як жінка вона успадкувала деякі моральні недоліки своєї матері: жадібність, марнославство, пристрасть до нарядів і прикрас. Разом з тим вона мала бадьорий та веселий характер і вміла зберігати спокій навіть у самі важкі роки життя. Мовлення її, повне не тільки гумору, але витонченості й гостроти, свідчило про знання життя й тонкої проникливості. У всіх важливих справах Єлизавета незмінна проявляла

твердість, енергію й розум. У часи її правління Англія зробила великі вигоди з воєн на континенті, здобула в 1588 р. знамениту перемогу над іспанською Непереможною армадою. Морська торгівля й промисловість досягли помітного успіху.

3. *Повсякденне життя багатого та бідного мешканця Західної Європи в XVI–XVII ст.*

Робота з ілюстраціями в малих групах

1. Використовуючи підручник та ілюстративний матеріал, кожна група готує діалог-довідку заможного та бідного мешканців Західної Європи про:

А) особливості харчування;

Б) оснащення житла;

В) жіночу та чоловічу моду.

2. Виявити зайву ілюстрацію, що не відповідає періоду Раннього модерну, та визначити, до якого періоду вона належить:

Особливості харчування

Особливості оснащення житла:

Жіноча та чоловіча мода:

Рефлексія «Виправ учителя»

Учитель каже твердження, але в деяких з них допущені помилки. Учні повинні віднайти ці помилки та відновити правильний текст.

1. Багато дослідників помилково вважають, що європейці XVI–XVII ст. мало приділяли уваги гігієні. Приймати ванну – це було обов'язковою щоденною процедурою знаті, а для міської бідноти будували державні лазні, адже лікарі вважали, що санітарія – головна перешкода в розповсюдженні хвороб, тож прийняття водних процедур вони прописували як засіб лікування.

2. Великі географічні відкриття сприяли збільшенню продуктів харчування. Навіть у бідних людей на столах з'явилася картопля, помідори, батат і цитрусові, проте солодощі були доступні тільки заможним, а цукор з ліків перетворився на головний інгредієнт солодощів. Більшість солодощів можна було покуштувати тільки на званих вечерях. Їх виготовляли пекарі заможних людей та зберігали таємницю рецепту навіть від іншої челяді.

3. Житло європейських селян XVI–XVII ст. майже не відрізнялось від житла західноукраїнських селян – дерев'яні, криті соломою будиночки із земляною підлогою на одну, рідше на дві кімнати та скромним начинням, але в містах будинки були багатопверхові, зроблені з каменю чи цегли, криті черепицею. Причиною таких вимог до будинків були занадто часті пожежі в містах, через які могли вигорати майже всі квартали.

4. Що таке мода, європейці дізнались у XVI ст. Здебільшого моду для знаті визначав королівський двір, а для простих людей – погодні

умови. У XVI ст. почала формуватися національна мода. У заможних людей одяг був вишуканий, з дорогих, завезених тканин, розшитий золотою ниткою, з'являється попит на пір'я страусів та папуг, яким оздоблювали капелюшки модниць, проте мати велику кількість туалетів не могли дозволити собі навіть королі. Ремісники та селяни носили одяг, що був схожий на одяг заможних людей, але з грубої тканини та стриманих кольорів, переважно темно-червоного та темно-зеленого. Не маючи можливості замовляти одяг у модистів, вони власноруч ткали полотна та шили одяг. Одягнути родину – це була турбота жінки.

3. Реформація в Німеччині

Мета уроку: ознайомити учнів з причинами та наслідками Реформаційного руху для Німеччини; освітити перебіг Селянської війни періоду Реформації; сприяти розумінню ролі особи в історії через аналіз діяльності Мартіна Лютера та Томаса Мюнцера; розвивати в учнів критичне та абстрактне мислення, уміння працювати з історичними джерелами; виховувати інтерес до історії європейських країн періоду Модерн.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде знати дати початку Реформації в Німеччині, укладення Аугсбурзького релігійного миру; показувати на карті територію поширення Реформації; характеризувати головних історичних осіб процесу реформації в Німеччині; визначати та розрізняти передумови, причини та привід реформаційного руху в Німеччині; визначати наслідки Реформації; формулювати основні ідеї вчення Мартіна Лютера.

План основної частини уроку.

1. *Взаємостосунки Німеччини та католицької церкви на початок XVI ст.*

2. *Роль особи в історії. Мартін Лютер та Томас Мюнцер.*

3. *Протестантизм та розгортання Реформації в Німеччині.*

4. *Наслідки реформаційного руху для Німеччини.*

Основні поняття уроку: протестантизм, католицька церква, релігійні війни, Мартін Лютер, Томас Мюнцер, лютеранство, Аугсбурзький релігійний мир.

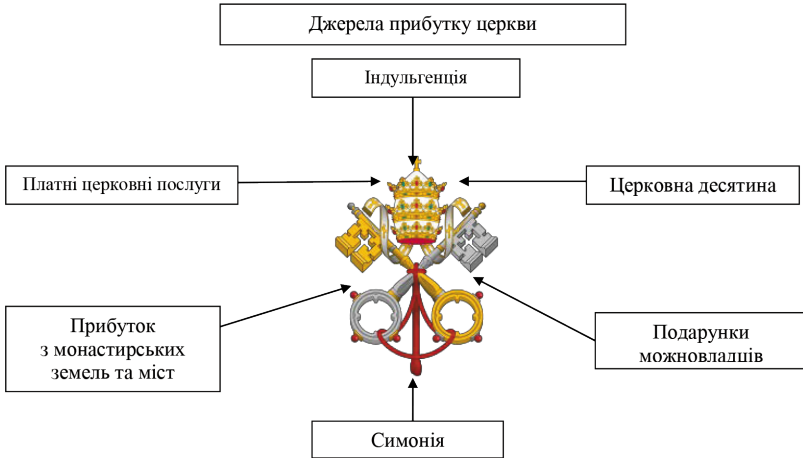
1. *Взаємостосунки Німеччини та католицької церкви на початок XVI ст.*

Вступне слово вчителя

Священна Римська імперія – так називався величезний шмат землі між Францією на заході, Польщею та Османською імперією на сході, Венеціанською республікою на півдні та Данією на півночі. Сказати, що країна відрізнялася єдністю та була міцною, важко, бо всі її землі були поділені між курфюрстами, які й визначали, хто буде імператор та як він буде керувати країною. Велика кількість майна в імперії належала римо-католицькій церкві, що викликало обурення в більшості населення. Папа Римський отримував неабиякі статки від

розрізненій Німеччині, а держава втрачала значні прибутки, до того ж римська церква сповільнювала науковий та політико-економічний розвиток Священної Римської імперії. Пригадаймо, які ресурси збагачення вигадала римо-католицька церква в епоху Середньовіччя.

Робота за схемою

Розповідь учителя

Непомірне багатство та влада представників церкви дратувала як князів, так і простий народ, який був придавлений непомірними податками від духовної та світської влади. Римські папи не дослухалися до перших закликів освічених людей щодо негайної відмови церкви від непридатних для духовництва бажань володарювати всіма королівствами, захоплення нових земель через об'яву чергових хрестових походів, розпусти та жадібності єпископів. Римські папи звикли спирати свою владу на страх людей перед гнівом Божим і військову силу, а тому, замість проведення змін, вирішили боротися з тими, хто намагався критикувати дії представників церкви.

Запитання:

1. Пригадайте, як називали тих, хто намагався критикувати церковну владу?
2. Як з ними боролись? Яка церковна організація допомагала в цьому?
3. Які несподівані наслідки отримала церква від своїх дій. Наведіть приклад з історії, коли спалення на вогнищі однієї людини викликало велике обурення народу?
4. Чому люди не змирились із ситуацією владарювання Церквою? Що сприяло тому, що люди почали втрачати страх перед Церквою?

5. Поясніть вислів «Освіченою людиною керувати важко». Чи можна було б поставити цей вислів епіграфом нашого уроку?

Завдання в парах

1. Напишіть визначення терміна «реформація», використовуючи шаблон:

Реформація – (від лат. ...) –, що розпочався на території ... з публічного закликів ... проти торгівлі та поширився ... протягом ...

2. Визначіть головні претензії до католицької церкви представників князівства, бюргерства, ремісників, селян.

2. Роль особи в історії. Мартін Лютер та Томас Мюнцер.

Розповідь учителя

Реформація почалась у Німеччині з такої події, яка могла б відбутись майже непоміченою більшістю людей, якби населення вже не було готове до радикальних змін. 31 жовтня 1517 року мало кому відомий монах-августинець Мартін Лютер прибив до дверей Замкової церкви, у якій служив у маленькому місті Віттенберг «95 тез проти продажу індульгенцій». Ці тези швидко поширились по всій Німеччині. На той час Мартін Лютер, який тільки планував унести зміни в католицьку церкву, щоб зміцнити її та очистити від жадібних священиків, не міг ще спрогнозувати, що його протест буде підтриманий усіма прошарками населення Священної Римської імперії та призведе до релігійної війни й створення зовсім нової церкви. Мартін Лютер – став ідеологом антикатолицького руху в Німеччині. Така подія повертає нас до питання – яка роль особи в історії. Передусім звернімось до біографії Мартіна Лютера.

Дидактична гра «Асоціативні малюнки»

Учитель розповідає про життя Мартіна Лютера, замінюючи частину інформації ілюстраціями.

Мартін Лютер народився 10 жовтня 1483 року в християнській німецькій родині. Батько Лютера змінив професію та важко працював гірником з видобування міді на цих родовищах. Коли народився Мартін, то родина переїхала до міста Мансфельд, яке розташовувалося поблизу гори. Батько Лютера стає заможним бюргером. І в 1497 році батьки віддають чотирнадцятирічного Мартіна до францисканської школи міста Марбург.

У Лютера було важке життя: змушений був заробляти собі на хліб, співав пісні разом зі своїми друзями під вікнами побожних жителів. У 1501 р., за рішенням батьків, Лютер вступає до Ерфуртського університету. На той час бюргери намагались дати вищу юридичну освіту для своїх синів, але Мартіну довелося пройти курс «вільних мистецтв».

У 1505 р. отримує ступінь магістра «вільних мистецтв», займається юридичною справою. У 1506 р. приймає обітницю монаха, а в 1507 р. був рукопокладений у сан священика. У 1508 р. був направлений

до Віттенберзького університету, щоб викладати для студентів. Там Лютер уперше ознайомився з працями Августина Аврелія.

Коли він у 1511 році поїхав у справах ордену до Ватикану, то те, що Лютер побачив, його неприємно вразило: розбещення та зіпсування римо-католицького кліру. У 1517 році Лютер прибиває на двері Замкової церкви 95 тез проти індульгенції, за що отримує анафему від Римського Папи. Папську буллу Лютер публічно спалює у дворі Віттенберзького університету.

Від спалення самого Лютера захищає курфюрст Фрідріх Саксонський, у замку якого й переховується Мартін Лютер. Там Лютер займається перекладом Біблії німецькою мовою. Жодна літературна праця в ті часи не мала такого попиту, як перекладена Лютером Біблія.

Проте сам Лютер не бере участі в Аугсбурзькому рейхстазі в 1530 році. Позиції протестантів на ньому представляв Меланхтон. Останні роки життя Лютера були потьмарені хронічними недугами. В Айслебені 18 лютого 1546 року Лютер помер.

Робота з історичним джерелом «95 тез»

1. Господь і Учитель наш Ісус Христос, кажучи: «Покайтеся...», заповідав, щоб усе життя вірян було покаянням.

2. Це слово [«покайтеся»] не може бути зрозуміле як таке, що відноситься до таїнства покаяння (тобто до сповіді й відпущення гріхів, що звершується служінням священика).

3. Однак відноситься воно не тільки до внутрішнього покаяння; навпаки, внутрішнє покаяння – ніщо, якщо в зовнішньому житті не тягне за собою цілковитого вмертвіння плоті.

4. Тому покарання залишається до тих пір, поки залишається ненависть людини до нього (це і є справжнє внутрішнє покаяння), іншими словами – аж до входження в Царство Небесне.

5. Папа не хоче й не може прощати будь-які покарання, крім тих, що він наклав або своєю владою, або з церковного права.

6. Папа не має влади відпустити жодного гріха, не оголошуючи й не підтверджуючи відпущення ім'ям Господа; крім того, він дає відпущення тільки у відведених йому випадках. Якщо він нехтує цим, то гріх перебуває й далі.

22. І навіть душі, які перебувають у Чистилищі, він не звільняє від того покарання, яке їм належало, згідно із церковним правом спокутувати в земному житті.

27. Людські думки проповідують ті, які вчать, що зараз, як тільки монета задзвенить у ящику, душа вилітає із Чистилища.

28. Воістину, дзвін золота в ящику здатний збільшити лише прибуток і користолюбство, церковне ж заступництво – єдине в Божій волі.

36. Усякий християнин, що істинно розкався, отримує повне звільнення від покарання й провини, уготовані йому навіть без індульгенцій.

43. Потрібно навчати християн: той, хто подає жебракові або позичає нужденному, вчиняє краще, ніж той, хто купує індульгенції.

44. Бо благодійністю примножується благодать, і людина стає кращою; за допомогою ж індульгенцій вона не стає кращою, але лише вільнішою від покарання.

45. Потрібно навчати християн: той, хто, бачачи жебрака й нехтуючи ним, купує індульгенції, не папське отримає прощення, але гнів Божий накличе на себе.

46. Потрібно навчати християн: якщо вони не володіють статками, їм ставиться в обов'язок залишати необхідне у своєму будинку, і ні в якому разі не витратити надбання на індульгенції.

47. Потрібно навчати християн: покупка індульгенцій — справа добровільна, а не примусова.

50. Потрібно вчити християн: якби папа дізнався про зловживання проповідників відпущенням, він уважав би за краще спалити дотла храм св. Петра, ніж зводити його зі шкіри, м'яса й кісток своїх овець.

69. Єпископам і священикам ставиться в обов'язок приймати комісарів папських відпущень з усіляким благоговінням.

70. Але ще більше їм ставиться в обов'язок дивитися в усі очі, слухати, аж рота роззявивши, щоб замість папського доручення вони не проповідували власні вигадки.

71. Хто говорить проти істини папських відпущень – нехай буде той підданий анафемі і проклятий.

Запитання до тексту:

1. Як ставився до продажу індульгенцій Мартін Лютер?
2. Чого треба було вчити мирян, згідно з точкою зору Мартіна Лютера?
3. Кого звинувачував у неправильному навчанні мирян Мартін Лютер?

4. Доведіть, використовуючи текст, що Мартін Лютер спочатку не мав мети конфліктувати з Римським Папою?
5. У чому помилявся Мартін Лютер?
6. Наскільки потрібен цей документ був для його сучасників?
7. Як ви вважаєте, чи потрібен цей документ сучасним людям?

Робота з ілюстраціями

Учитель пропонує учням роздивитися карикатури, зроблені на Мартіна Лютера на замовлення католицької церкви, та дати відповіді на питання:

1. Чисю зброєю намагалися представити Мартіна Лютера представники католицької церкви?
2. Як характеризує церкву такий вчинок?
3. Чи можна сказати, що вони намагалися облити брудом Лютера в очах людей? З якою метою вони це робили?
4. Чи можна назвати представників офіційної Церкви впевненими в правильності власних вчинків?
5. Чи можна дії представників церкви вважати чорним піаром, якщо враховувати, що чорний піар – створення й поширення інформації, направленої на формування в аудиторії, клієнтів, негативного ставлення до певного явища, події, процесу, товару?

Порівняльна таблиця

Використовуючи додатковий матеріал, учні заповнюють таблицю

Питання для порівняння	Мартін Лютер	Томас Мюнцер
Походження		
Освіта		
Відношення до Реформаторського руху		
Діяльність		

Додатковий матеріал «Томас Мюнцер»

Походив, за чутками, з родини шанованого майстра, карбувальника монет. У 1506 році він вступив до Лейпцизького університету, у якому займався філософією, теологією й медициною. Надалі він отримав ступінь магістра вільних мистецтв та бакалавра теології.

Близько 1517 р. він служив учителем у Мартинській гімназії в Брауншвейзі. У 1519 р. Мюнцер вступив капеланом і духівником до монастиря бернардинок Бейтц поблизу Вейсенфельса, однак через кілька місяців отримав відставку через те, що запроваджував різні нововведення в богослужінні. Потім він проповідував у Ютерборзі й був вигнаний католиками. Звідти Мюнцер відправився у Віттенберг, де зустрівся з Лютером. У майбутньому їм належало стати непримиренними ворогами, але в той час Мюнцер сподобався Лютеру, і той виклопотав для нього в 1520 р. місце проповідника у Цвікау. Там він активно виступав проти францисканців. Улітку 1521 року Мюнцер відвідав Чехію. Тут він опублікував «Празький маніфест», у якому виклав основні положення свого революційного вчення і розуміння Реформації. Томас Мюнцер закликав рудокопів Чехії відродити бунтівні традиції таборитів. Після того, як влада Чехії вислала Мюнцера з країни, йому довелося деякий час прожити в Нордхаузені. Потім йому вдалося отримати місце проповідника в Альштедті – невеликому містечку, яке лежало у володіннях саксонських князів. Оселившись тут, Мюнцер багато писав, проповідував і набув великого впливу на своїх парафіян. Одночасно з Лютером, або навіть трохи раніше, він скасував усі католицькі обряди, увів богослужіння німецькою мовою та розпорядився читати народу не тільки тексти апостольських послань, а й всю Біблію. У своїх проповідях Мюнцер закликав ставитися до католицьких храмів, як до ідолівських капищ. Він закликав увести в місті владу громади й так установити принцип справедливості й загальної користі. Його вчення незабаром дало результат. У Мюльхаузені почалися погроми монастирів і церков. Далі більше: з'явилися вимоги скасування всіх податків і поборів, вигнання попів і передача влади громаді. Чималими зусиллями магістрату вдалося відстояти владу, і Мюнцеру довелося втекти. В кінці лютого або початку березня 1525 року Томас Мюнцер приїхав у Тюринзьке місто Мюльхаузен та очолив там загони повсталих селян. Він намагався створити в Тюринзько-саксонському регіоні єдиний центр усієї Селянської війни. 15 травня 1525 року його загін був розгромлений біля міста Франкенхаузен об'єднаним військом німецьких князів, а сам Мюнцер, потрапивши в полон, був страчений після болісних катувань.

3. Протестантизм та розгортання Реформації в Німеччині.

Робота з підручником. Колективне формування схеми-конспекту

Пропонуйтеся використовувати такі підручники:

Дячков С. В., Литовченко С. Д. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.

Подальок Н. Г., Лукач І. Б., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза, 2016. 240 с. : іл.

Головні ідеї Мартіна Лютера

Причини неприйняття ідей Лютера та дії проти нього

Мета, хід, наслідки Селянської війни

Результати Аугсбурського релігійного миру 1555 р.

Запитання «6 чомучок»

1. Чому Карл V не підтримав реформаторські погляди Мартіна Лютера, хоча це могло зменшити витрати казни на втримання католицької церкви?

2. Чому Мартін Лютер не підтримав заклики Томаса Мюнцера щодо збройної ворожнечі проти представників католицької церкви?

3. Чому учасникам Селянської війни не вдалось отримати бажаного полегшення життя?

4. Чому не всі курфюрсти підтримали ідею Лютера дешевої церкви?

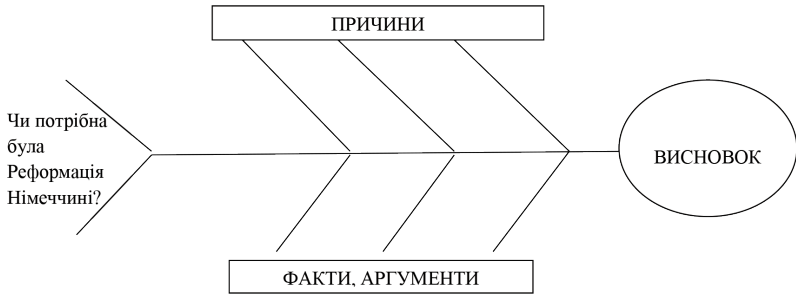
5. Чому князів, що підтримали ідеї Мартіна Лютера, стали називати протестантами?

6. Чому не вдалось поширити ідеї Реформації на південні землі Священної Римської імперії?

4. Наслідки реформаційного руху для Німеччини.

Метод «Рибна кістка»

Учні об'єднуються в групи по 4–6 осіб. Кожна з груп отримує макет, який треба заповнити протягом 3 хвилин. Після цього кожна група проводить захист свого макета (до 2 хв).

Рефлексія «Перевірю самого себе»

1. Люди в XVI ст. вірили, що для того, щоб очиститися від гріхів або врятувати душу померлого родича достатньо було:

- А) побудувати церкву Б) купити індульгенцію
- В) піти на сповідь Г) прочитати Біблію

2. Духовним ідеологом Реформації в Німеччині історики вважають:

- А) Карла V Б) Томаса Мюнцера
- В) Фрідріха Сміливого Г) Мартіна Лютера

3. Офіційною датою початку Реформації історики вважають:

- А) 31 жовтня 1517 р. Б) 31 жовтня 1519 р.
- В) 29 жовтня 1521 р. Г) 29 жовтня 1523 р.

4. Німецьких князів, що підтримали ідею реформування церкви стали називати:

- А) реформатори Б) курфюрсти В) атеїсти Г) протестанти

5. Аугсбурзький релігійний мир був підписаний учасниками релігійної війни в:

- А) 1550 р. Б) 1552 р. В) 1555 р. Г) 1557 р.

6. Лютеранська церква була відмінною від римо-католицькою в тому, що:

- А) у ній заборонялось вірянам самостійно читати Біблію
- Б) у ній заборонялось одружуватись священикам
- В) у ній проповідь відбувалась рідною мовою
- Г) у ній заборонялась симонія та індульгенція
- Д) у ній не вірили в Ісуса Христа як у Сина Божого
- Е) у ній відмовлялись від пишних таїнств та обрядів

4. Реформація й Контрреформація в Європі

Мета уроку: ознайомити учнів з процесом поширення ідеї Реформації за межі Німеччини та подіями Контрреформації – як реакції римо-католицької церкви на Реформацію; розвивати вміння працювати з історичною картою, розуміти й давати визначення новим термінам, проводити порівняльний аналіз католицької та протестантських конфесій; сприяти формуванню розуміння логіко-наслідкових зв'язків, обґрунтовувати власну думку щодо ролі особистості в історії; виховувати інтерес до історії європейських країн періоду Модерн.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде знати країни та регіони поширення Реформації, показувати їх на карті; давати визначення поняттям «реформація», «контрреформація», «лютеранство», «кальвінізм», «цвінгліанство», «товариство Ісуса»; простежувати зв'язок між реформаційними рухами та формуванням капіталістичних відносин у державах; характеризувати головних історичних осіб реформаційного та контрреформаційного руху, називати головних прибічників католицької церкви; розташовувати в хронологічній послідовності відомості про Реформацію.

План основної частини уроку.

1. *Реформація в Швейцарії.*
2. *Поширення протестантизму на регіони різних країн.*
3. *Контрреформація як відповідь католицької церкви.*

Основні поняття уроку: реформація, контрреформація, кальвінізм, цвінгліанство, «товариство Ісуса», Тридентський собор, Ульріх Цвінглі, Жан Кальвін, Ігнатій Лойола.

1. *Реформація в Швейцарії.*

Вступне слово вчителя

Реформаційні процеси, що охопили північну частину Священної Римської імперії, не могли пройти не поміченими для сусідніх країн, адже, як і сьогодні, ми цікавимося подіями в інших державах, сприймаємо чи відкидаємо їхні політико-соціальні, культурно-релігійні ідеї, цінності, так і в будь-які часи люди цікавилися тим, що відбувається в сусіда. Змінюються тільки засоби отримання інформації, а людська цікавість залишається. Саме тому історичні події в одній країні можуть призвести до значних змін в інших. З'ясуймо, як це відбувалось, дослідивши процеси поширення ідей Реформації за межі Німеччини.

Робота з історичною картою

1. Де знаходиться Швейцарія?
2. Які моря омивають Швейцарію?
3. З якими державами межує Швейцарія?
4. Яка територія Священної Римської імперії знаходиться ближче до Швейцарії?
5. Яка церква стає поширеною на території Саксонії в I половині XVI ст.?

6. Як ви вважаєте, які релігійні ідеї: католицькі чи протестантські – більше впливають на уми мешканців королівства в XVI ст.?

Метод «Асоціативний куш»

Учитель пише на дошці по центру «Швейцарія» та стрілочки, під якими пише такі слова: «географічне розташування», «влада», «суспільство», «релігія та церква», «історичні діячі Реформації», «досягнення», «історичні події». Учні, використовуючи матеріал підручника та додатковий матеріал, по черзі підходять і пишуть під стрілочками, що їм відомо про Швейцарію.

Додатковий матеріал

Швейцарія – офіційна назва Швейцарська Конфедерація – нейтральна федеративна республіка в Західній Європі. Датою створення Швейцарської Конфедерації вважають 1 серпня 1291 року, коли три лісові кантони (землі): Урі, Швіц й Унтервальден, відстоюючи незалежність від династії Габсбургів, уклали заради оборони «вічний союз» у межах Священної Римської імперії». Як самостійна держава Швейцарія одержала міжнародне визнання за Вестфальським миром 1648 року. 12 вересня 1848 року ухвалена конституція, що утвердила Швейцарію як єдину федеративну державу.

Те, що конфедерація була сильною, засвідчив 1315 рік, коли горці лісових округів зіткнулись із військами Габсбургів та їхніми союзниками. Вони перемогли в битві при Моргартені, яка вважається однією з найважливіших в історії Швейцарії. Ця перемога спонукала інші громади приєднатись до конфедерації. У 1332–1353 роках міста Люцерн, Цюрих і Берн, сільські громади Гларус та Цуг уклали окремі угоди з трьома округами, що об'єднались, утворивши низку конфедерацій. Хоча ці угоди не мали спільної основи, вони забезпечили найголовніше – незалежність кожного з учасників. Зазнавши поразки в битвах при Земпасі в 1386 році й при Нефельсі в 1388 році, Габсбурги змушені були, нарешті, визнати незалежність округів, які об'єднались у конфедерацію.

Під час численних воєн і кампаній швейцарці здобули репутацію прекрасних воїнів. Їх боялись вороги й поважали союзники. У 1513–1798 роках Швейцарія стала конфедерацією 13 округів. Крім них, у конфедерацію входили землі, які вступили в союз з одним або кількома округами. Постійного центрального органу не було: періодично скликалися загальносоюзні сейми, де право голосу мали тільки повноправні округи. Загальносоюзних адміністрацій, армії й фінансів також не було, й таке становище зберігалося аж до Французької революції.

Помітний слід у житті Швейцарської Конфедерації залишила епоха Реформації, в умовах якої проходило життя двох найвідоміших її лідерів: У. Цвінглі (1484–1531 роки) і Ж. Кальвіна (1509–1564 роки). Цвінгліанський напрям протестантизму згодом об'єднався з напрямом Жана Кальвіна з Женеви у Швейцарську реформаторську церкву. Оскільки округи центральної Швейцарії залишалися

католицькими, розкол за релігійним принципом був неминучий. Після нетривалих релігійних сутичок встановилася зразкова рівновага між обома релігіями.

Швейцарія славиться на весь світ своїм сиром, годинниками, банками, складним ножом з ручкою червоного кольору, йодлем – химерним співом пастухів, у якому немає слів.

Порівняльна таблиця

Використовуючи матеріал підручника, учні заповнюють таблицю.

Пропонується використовувати такі підручники:

Д'ячков С. В., Литовченко С. Д. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.

Таблиця може мати бути такою:

Питання для порівняння	Жан Кальвін	Ульріх Цвінглі
Походження, освіта	походив з французької родини юристів, отримав правову освіту	походив зі шведської сім'ї судді міста Відхауз, здобув освіту магістра мистецтв
Головні ідеї	усі люди поділяються на тих, кому заздалегідь даровано спасіння й тих, хто заздалегідь проклятий. Кожна людина повинна розвинути свої таланти й старанно працювати. Багатство, успіх – це прояв прихильності Бога	Біблія – найвищий авторитет у релігійних питаннях, ознака благочестя – сумлінна праця
Методи реалізації вчення	жорстка заборона розваг, зменшення кількості святкових днів, заохочування доносів сусідів, страта всіх противників учення Кальвіна, відсутність духовенства, обрядів	Із церков прибрали ікони, святі мощі, ліквідація целібату, церковної ієрархії, чернецтва, постів, безкоштовність деяких церковних ритуалів, богослужіння німецькою мовою
Засновник релігійного напрямку	кальвінізм	цвінгліанство
Території поширення їх учення	місто Женева, частково на території Англії, Чехії, Шотландії, Польщі, Угорщини, Франції, Данії, Норвегії, Нідерландів	м. Цюрих, Швейцарські кантони та сусідні німецькі князівства

2. Поширення протестантизму на регіони різних країн.

Розповідь учителя

За розповіддю вчителя учні заповнюють таблицю «Реформаційний рух у Європі»

Країна	Головні події	Діячі Реформації	Протестантська церква, що була поширена	Наслідки Реформації
Данія				
Норвегія				
Швеція				
Велике князівство Литовське				
Нідерланди				
Франція				
Англія				

Ідеї Реформації охопили велику кількість європейських держав, і хоча в кожній державі домішувалися власні національні прагнення, усі вони сходилися на одному – християнська церква повинна змінитися, наблизитися до людини та її духовних потреб.

Реформація в Данії пов'язана з ім'ям Ганса Тауса, який після навчання у Віттенберзі почав проповідувати лютеранські ідеї на батьківщині. Спроба церковних ієрархів влаштувати суд над «данським Лютером» не увінчалась успіхом, оскільки йому підтримував король Фредерік I. У 1530-у на церковному синоді в Копенгагені Таус захистив «символ віри» датських протестантів – «43 копенгагенські статті». Офіційно ж євангелічно-лютеранська церква була визнана державною при сині Фредеріка I – Крістіані III, який використовував проведення Реформації в політичних цілях. Зробивши Реформацію законом, Крістіан III змістив католицьких єпископів і провів секуляризацію всієї церковної власності, у результаті чого королівська земельна власність зросла втричі: королю належало більше ніж половина земель в країні. У 1550 році данською мовою була видана Біблія. Особливістю Реформації в Данії було ставлення до монастирів, які не були закриті, хоча й обкладені податками. Нових послухників приймати не дозволялося. У результаті монастирі діяли ще 30 років після початку церковних реформ.

Церковна реформація в Норвегії була також проведена данським королем Крістіаном III, який поширив на країну дію данської церковної ординації 1537 року, що визначала становище нової релігії у церкві. Спроба норвезького архієпископа Олава Енгельбректссона перешкодити введенню нової релігії виявилася безуспішною. Більш того, боротьба за збереження старої церкви призвела до остаточної втрати Норвегією самостійності й перетворення її на «данську провінцію», про що було офіційно оголошено в Копенгагені.

У Швецію ідеї Реформації принесли з Німеччини два брати – Олаус (Олаф) і Лаврентій (Ларс) Петрі. Спочатку до виступів Петрі негативно поставились не тільки церковні ієрархи, а й звичайні парафіяни, які кидали в проповідника камінням і палицями. Негативно поставився до проповіді нового вчення й новий король Густав Васа, однак складна внутрішньополітична ситуація змусила короля шукати як нових союзників усередині країни, так і додаткові джерела фінансування свого правління. До того ж в 1524 році виник конфлікт між королем і папою Клементом VII з приводу обрання нового архієпископа. У результаті стосунки з папством були перервані й більше не поновлювалися. Реформа Церкви в Швеції здійснювалася поступово. З 1525 року почалося проведення богослужінь шведською мовою, у 1526 році був виданий Новий Заповіт, а в 1541 році – уся Біблія, і король зобов'язав усі церкви купити нові книги. У 1531 році архієпископом Швеції став брат Олауса Лаврентій. Під його керівництвом у 1536 році в Упсалі відбувся Церковний собор, на якому лютеранські церковні книги були визнані обов'язковими для всієї Швеції. Целібат було скасовано. У 1571 році Лаврентій Петрі розробив «Шведський церковний статут», у якому визначались організаційна структура та характер самоврядної Шведської церкви. Пастори й миряни отримували можливість вибирати єпископів, однак остаточне затвердження кандидатів стало прерогативою короля.

Активно поширювалось лютеранство у Великому князівстві Литовському. У 1547 році литовською мовою Мартінас Мажвідас переклав Євангелічний Катехізис. У 1550 році Аугсбурзьке сповідання прийняв Каунас. На якийсь час уся Литва стала протестантською (конфесіями, що переважали стали лютерани й реформати), проте крім цього тут почалася активна проповідь соцініанства, що багато в чому полегшило завдання Контрреформації. Велике князівство Литовське втратило самостійність, злившись із католицькою Польщею в одну державу – Річ Посполиту.

Поява перших протестантів у Нідерландах за часом практично збігається з проповіддю Лютера, проте ні лютеранство, ні анабаптизм не отримали в країні значної кількості прихильників. З 1540 року тут почав поширюватись кальвінізм, так що до 1560-го більшість населення були реформатами. Саме кальвінізм став ідеологічною основою Нідерландської революції, яка кардинально змінила економічний та соціально-політичний розвиток держави.

Як і в багатьох інших країнах, Реформація у Франції виникла на ґрунті, підготовленому гуманістичними ідеями. Проповідували тут Ж. Лефевр д'Етаплем і Г. Брісон. У 20–30-х роках XVI ст. серед багатих городян і плебейських мас поширення набули лютеранство й анабаптизм. Новий підйом реформаційного руху, але вже у формі кальвінізму, належить до 40–50-их років. Реформаційний рух

у Франції містив не скільки релігійний характер, скільки політичний, та був спрямований проти абсолютної форми монаршої влади. Реформаційний рух був неоднорідним у соціальному відношенні. У ньому можна виділити два основних напрями: буржуазний і дворянський. Уже в перші десятиліття XVI ст. реформаційні ідеї, близькі до лютеранства, стали формою вираження соціального протесту для частини міського населення, що страждало від експлуатації та непосильних податків. Реформаційні ідеї засвоювались головню підмайстрами й найманими робітниками. Цехові майстри відокремились у замкнуту привілейовану групу й здебільшого трималися королівської віри – католицизму. Урешті-решт Реформаційний рух у Франції привів до гугенотських (релігійних) війн, які тривали 36 років (1569–1598) і завершилися приходом до влади Генріха Саксонського та виданням Нанського едикту в 1598 р., згідно з яким католицизм визнавався панівною релігією, а гугенотам дозволялось вільно сповідувати свою віру.

Реформація в Англії проводилася, на відміну від інших країн, «зверху», з волі монарха Генріха VIII, який так намагався порвати з папою і Ватиканом, а також зміцнити свою абсолютну владу. При Єлизаветі I в 1571 р. була складена остаточна редакція англіканського Символу віри (так звані «39 статей»). Церква стала національною та перетворилася на важливу опору абсолютизму, її очолював король, а духовництво підпорядковувалося йому як частина державного апарату абсолютистської монархії. Богослужіння відбувалось англійською мовою. Відкидалось учення католицької церкви про індульгенції, про шанування ікон і мощей, була зменшена кількість свят. Разом із цим визнавались таїнства хрещення й причастя, була збережена церковна ієрархія, а також літургія й пишний культ, характерні для католицької церкви. Як і раніше, стягувалась десятина, яка стала надходити на користь короля та нових власників монастирських земель.

3. *Контрреформація як відповідь католицької церкви.*

Метод «Мозковий штурм»

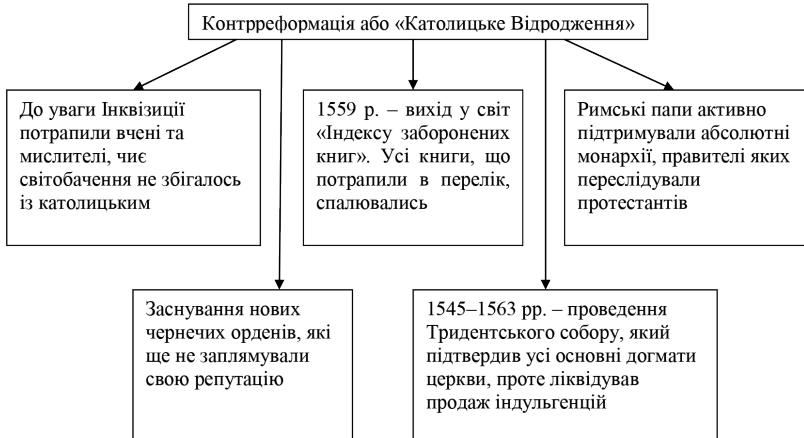
1. Чи могли представники католицької церкви миритися з тим, що втрачають владу над багатьма європейськими країнами?

2. Які засоби вони могли використати, щоб завадити поширенню протестантизму?

3. Як ви вважаєте, у XVI столітті чи достатньо було оголосити хрестовий похід проти єретиків, як це робилось у Середньовіччі? Пригадайте, проти кого виступали вірні католицькій церкви лицарі й чим це завершилось?

4. Чи вважали Римські папи терор найкращим засобом подолання свободи мислення мешканців Європи?

Робота за схемою

Розповідь учителя

Несподівану підтримку католицька церква отримала з Іспанії, де в 1534 р. виходець із заможної родини дворян Ігнатій Лойола заснував чернецький орден «Товариство Ісуса», або, як його стали називати, орден єзуїтів. Попри те, що чітке дотримання всіх канонів католицької церкви, а головне – прийняття обітниць всіма членами ордену – послухання Папі римському, орден був офіційно визнаний тільки в 1540 р. Папою римським Павлом III. Єзуїти використали сильну сторону протестантизму собі на користь і навіть випередили їх. Вони здебільшого вели світське життя, а не зачинялись у стінах монастирів і тому швидко реагували на потреби простих людей, займаючись благодійними справами. Хоча все майно єзуїта й належало ордену, він міг вільно їм розпоряджатись до самої смерті. Тож серед єзуїтів було й багато заможних людей. Єзуїти провели докорінні зміни в системі освіти, яка вже на той момент не відповідала потребам населення. Вони заснували нові безкоштовні університети – єзуїтські колегії, де працювали найкращі викладачі країн. Єзуїтські колегії були доступні для всіх верств населення. Єзуїти зайнялись проповідництвом у далеких країнах, а тому міжнародні торговельні справи краще було проводити тим, хто мав підтримку єзуїтів.

Запитання

1. Як склалась доля єзуїтів надалі?
2. Чому представники дворів великих монархій змусили Римського Папу розпустити орден у 1773 р., а останній генерал ордену помер у в'язниці?
3. Пригадайте з історії Середньовіччя, що сталося із видатними лицарсько-чернечими орденами, які завзято підтримували Римських пап? Які висновки можна зробити?

Робота з відеоматеріалом. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=non7-ZDNriw>

Запитання

1. Що таке «духовні вправи» з точки зору Ігнатія Лойоли?
2. Навіщо «духовні вправи» потрібні сучасній людині?
3. Як до «духовних вправ» ставився Римський Папа Іоанн Павло II?
4. На які далекосхідні духовні практики схожі «духовні вправи»

Ігнатія Лойоли, який зазначав: «Під назвою Духовних Вправ маємо на увазі кожен спосіб виконання іспиту совісті, розважання, споглядання, словесної чи мисленної молитви та інших духовних дій»?

Рефлексія «Ромашка Блума»

Учитель робить ромашку із шістьма пелюстками. На кожній пелюстці пишеться запитання, що за смыслом перегукується з наступним запитанням.

1. З якої події розпочалась Реформація в Європі?
2. Чи могла б бути Реформація без Мартіна Лютера?
3. Чи могли б поширитись ідеї Реформації без Жака Кальвіна та

Ульріха Цвінглі?

4. Чи могла б бути Контрреформація без Реформації?
5. Чи могла бути Контрреформація успішною без Ігнатія Лойола?
6. Що важливіше в історії особа чи сума подій?

5. Відродження та гуманізм

Мета уроку: розкрити особливості європейської культури періоду пізнього Відродження; ознайомити учнів з пам'ятками європейської культури доби Відродження; сприяти вмінню знаходити спільні ознаки пам'яток культури стилю ренесанс; сприяти розумінню ідей гуманізму; розвивати вміння працювати в командах, опрацьовувати новий матеріал самостійно, робити висновки; виховувати повагу до культурної спадщини доби Відродження та естетичний смак.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде розуміти світський характер культури Відродження, уміти пояснювати гуманізм епохи Відродження як європейський інтелектуальний рух удосконалення людської природи через пізнання культурної спадщини Античності; називати головні витвори мистецтва епохи Відродження; показувати на карті культурні центри епохи Відродження; розповідати про представників культури Високого Відродження; розпізнавати пам'ятки культури.

План основної частини уроку.

1. Архітектура та образотворче мистецтво епохи Відродження.
2. Гуманістичні ідеї епохи Відродження.
3. Літературні пам'ятки епохи Відродження.

Основні поняття уроку: Ренесанс, гуманізм, натурфілософія, антидогматизм, бароко, рококо, утопія, Донато Браманте, Леонардо да Вінчі,

Рафаель Санті, Мікеланджело Буонаротті, Тіціан, Ніколло Макіавеллі, Франсуа Рабле, Вільям Шекспір, Мігель Сервантес, Томас Мор.

1. *Архітектура та образотворче мистецтво епохи Відродження.*

Вступне слово вчителя

Унаслідок нагромадження знань, розширення обріїв суспільного досвіду та кризи середньовічного світобачення в XIV–XV ст. Європа вступає в нову історичну епоху – епоху Відродження. Відбувається суттєва світоглядна переорієнтація: набувають цінностей пізнання природи та земні вчинки людини, поступово формуються принципи класичної науки. Термін «Відродження» першим почав уживати Джорджо Вазарі – італійський художник XVI століття та перший дослідник культурної спадщини епохи Ренесансу. Цим терміном він хотів підкреслити особливий інтерес митців до античної культури та прагнення відродити її стильові особливості. Водночас епоха Відродження не стала виключно періодом відновлення античної культури, вона поєднала елементи Середньовіччя та зародки процесів епохи Нового часу. Античне архітектурне й образотворче мистецтво поєдналися із християнськими традиціями, що залишились у спадок від «темних віків» і сучасними примхами моди, що виникла як результат розвитку науки, техніки, збільшення інформації про світ. Отже, доба Відродження ніби підсумувала всі найкращі досягнення європейської культури, починаючи ще із часів античних цивілізацій, і дала світові велику кількість геніальних творців. Сьогодні ми й дослідимо творчий шлях геніїв періоду Високого Відродження та проаналізуємо їхні витвори мистецтва.

Робота творчих груп

Група «Дослідники архітектури та скульптури»

1. Порівняйте давньоримські архітектурні споруди зі спорудами доби Відродження, склавши доповідь дослідника. Зверніть увагу на такі особливості, як: купол, колони, арки, ростовка, цоколь.

2. З'ясуйте роль скульптури в мистецтві доби Відродження, порівнявши зі ставленням до скульптури в античному та середньовічному мистецтві за таким планом: розмір скульптур, місце розташування, жанр скульптур, художньо-виразні засоби (динаміка, колір).

3. Порівняйте сакральну та світську архітектуру доби Відродження із Середньовіччям (донжони та палацо, готичні храми та базиліки, ротонди), звернувши увагу на розмір, колір, ліпнину, форму даху.

Матеріали для завдання

1. Давньоримські споруди

2. Робота над текстом

В епоху Середньовіччя техніка роботи над скульптурою вдосконалюється. В орнаментальних зображеннях соборів, крім священних сюжетів, зустрічаються алегоричні мотиви, символічні фігури, класичні відсилання, а також народні баєчні й казкові теми. Скульптурою прикрашаються вікна, двері, капітелі колон, фризи. Скульптура взаємозалежна зі стіною, обрамляє поверхні або позначає вузли.

Скульптура епохи Ренесансу – один з найважливіших жанрів мистецтва, що досяг у цей час свого розквіту. Основним центром розвитку скульптурного мистецтва була Італія, а головним мотивом – орієнтація на античні зразки й милування людською особистістю. Монументальна скульптура в цей час виходить з інтер'єрів на фасади церков і громадських будівель, на площі міст, стаючи частиною міського ансамблю. Для культури епохи Ренесансу характерними були відкриті перспективи й закони пропорцій, скульптори відкидали традиції, які нашарувалися (готичні, візантійські), і прагнули повернутися до давньоримського джерела, застосовували у своїх роботах нові матеріали: глазуровану поліхромну кераміку, мармур, глазуровану теракоту тощо. Серед видів скульптури цієї епохи переважали круглі та рельєфні твори. Утім, по-іншому підходять до проблеми монумента. Для римлян монумент своєю значністю й непорушністю втілює незмінність певних інститутів, силу та міць держави. Скульптори нового часу ставили перед собою завдання показати, що велич християнського пам'ятника не може складатися в міці, що виставляється напоказ, силі, гнітючої тяжкості маси. Ідея виражається духовними та моральними цінностями через досконалість пропорцій, геометричність форм і близьку мармуру. Статуя стала гуманістичною темою. Тож і головними темами скульптур доби Відродження були – біблійні герої, а не імператори та заможні люди, як це були в давніх римлян. Саме сюжети скульптур доби Відродження наближують їх до готичного мистецтва.

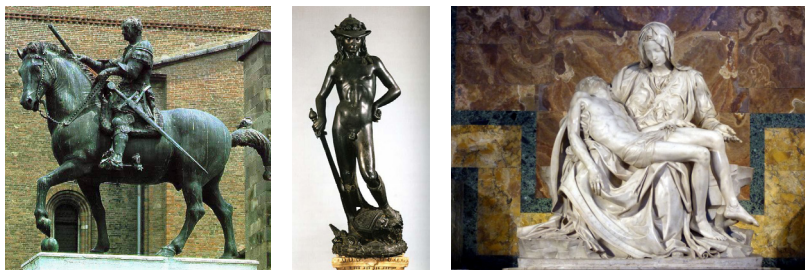
Скульптури Давнього Риму

Скульптури Середньовіччя

Скульптури доби Відродження

3. Архітектурні споруди Середньовіччя та доби Відродження

Новий архітектурний і художній стиль розвивався під сильним впливом античної грецької та римської спадщини, однак в архітектурі ренесанс став проявляти себе дещо пізніше, ніж у живописі або скульптурі. Відмінність архітектури стилю ренесанс у тому, що він набуває

більш світського й оптимістичного характеру. Саме в епоху Відродження виникають споруди, які починають співвідноситися з людиною, тобто їхній масштаб залежить від потреб людини, а не Бога. На відміну від вертикалізму готики, ренесанс і його форми значною мірою розвиваються в ширину. Архітектура цього періоду характеризується простотою та спокоєм обсягів, форм і ритму. Стрілчасті готичні склепіння й арки поступово починають поступатися місцем циліндричним та хрестовим склепінням. Ренесансні споруди викликають відчуття статичності внаслідок того, що відбувається нашарування горизонтальних поверхів один на одного. Від епохи Античності ренесанс перейняв логічну ордерну систему. Колони, пілони, пілястри, архівольти, архітрави й склепіння є основними елементами, які ренесанс використовує й створює їхні різні комбінації. В архітектурі епохи Відродження використовуються різні ордери, які можуть вибудовуватися в ряд відповідно до так званої класичної підпорядкованості: від найважливого доричного в нижній частині до коринфському нагорі. Стіна набуває свого первісного тектонічного значення.

Група «Дослідники творчості Леонардо да Вінчі та Рафаеля Санті»

1. Використовуючи контурну карту та інформацію про життя Леонардо да Вінчі, зробіть його життєвий шлях – подорож. Позначте на карті місця, де він створив найкращі художні твори.

2. Порівняйте технічні розробки Леонарда да Вінчі з сучасними технологіями. Які технології він передбачив?

3. Проаналізуйте художні твори Леонарда да Вінчі «Таємна вечеря», «Джоконда», «Мадонна в гроті» Рафаеля «Сикстинська мадонна», «Мадонна Бенуа», «Афінська школа» за таким планом: вид живопису, жанр живопису, художньо-виразні засоби (динаміка, колір, світ прямий чи розсіяний, наявність фону), символіка (янголи, хрести, ягня, кубки тощо).

1. Робота над текстом

Леонардо да Вінчі народився 14.04.1452 року в невеликому місті Вінчі, недалеко від Флоренції. Удома, крім читання, письма й арифметики його навчили елементарної латини, музики та співу. Помітивши захоплення сина малюванням і ліпкою, батько Леонардо-П'єро да Вінчі віддає сина на навчання до знаменитого скульптора й живописця Андреа Верокіо. Майстерня Верокіо, де Леонардо сформувався як художник і значною мірою як учений, була в 70-х роках XV ст. головним художнім центром Флоренції. Тут виховували любов до природи, точного малюнка й точного моделювання. У 20 років Леонардо да Вінчі був проголошений Майстром. З 1472–1482 р. він живе й працює у Флоренції, з 1482–1499 р. – і Мілані, потім знову у Флоренції (1499–1506) і в Мілані (1506–1513). У 1516 році, після трьох років ро-

боти в Римі, Леонардо да Вінчі переїжджає до Франції на запрошення французького короля й там проводить свої останні роки.

У 1482 році Леонардо створив срібну ліру у формі кінської голови. Лоренцо Медічі послав його як миротворця до Людовіко Сфорца в Мілан, а ліру відправив з ним як подарунок. Цього ж року Леонардо почав роботу над кінним пам'ятником Франческо Сфорца, батька Людовіко Сфорца. Протягом 10 років Леонардо да Вінчі працював над цим монументом. На цей період припадає й творчий розквіт Леонардо-живописця. У «Мадонні в скелях» персонажі, розроблені Леонардо да Вінчі, представлені в оточенні дивного скелястого пейзажу, у якому відбиті геологічні спостереження Леонардо да Вінчі. У середині 1480-х він створив «Мадонну Літту». У 1485 році був створений «Портрет музиканта». З 1490-х років Леонардо зосередився на архітектурі й анатомії. У 1490 була створена Вітрувіанська людина – уславлений малюнок, який іноді називають канонічними пропорціями. Він створив глиняну модель кінного монумента Франческо Сфорца, яку зруйнували французькі вояки в Мілані. Протягом 1495–1498 років Леонардо працював над фрескою «Таємна вечеря» в монастирі Санта-Марія делле Граціє в Мілані.

1502 року Леонардо вступив на службу до Чезаре Борджія, 1503 року да Вінчі повернувся до Флоренції, де конкурував з Мікеланджело, але мав з ним спільні роботи. Тут да Вінчі створив картон до фрески «Битва в Анджарії» та картину «Мона Ліза».

Працював у Мілані над кінним пам'ятником маршалові Трівульціо, розписував собор Святої Анни (1509 рік). 1512 року створив «Автопортрет».

У 1512 році Леонардо переїхав до Рима під заступництво папи Льва X, три роки жив у римському Бельведері, де працював над картиною «Іван Хреститель».

1516 року Леонардо прийняв запрошення французького короля й оселився в його замку Кло-Люсі. Леонардо був присутній на побаченні короля Франциска I з папою Львом X у Болоньї 19 грудня 1515 р. Протягом 1513–1516 років Леонардо жив у Бельведері й працював над картиною «Іоанн Хреститель». Франциск доручив майстру сконструювати механічного лева, здатного ходити, з грудей якого з'являвся би букет лілій. Можливо, цей лев вітав короля в Ліоні або використовувався під час переговорів з папою. У Франції Леонардо практично не малював, у майстра онімліла права рука, і він насилу пересувався без сторонньої допомоги, проте майстерно займався організацією придворних свят, плануванням нового палацу в Роморантані, проектом каналу між Луарою й Соной, головними двозахідними спіральними сходами в замку Шамбор.

2. Технічні розробки Леонардо да Вінчі

3. Художні твори для аналізу

Група Дослідники творчості Мікеланджело та Тіціана

1. Використовуючи контурну карту та інформацію про життя Мікеланджело Буонаротті, зробіть його життєвий шлях – подорож. Позначте на карті місця, де він створив найкращі твори.

2. Доведіть, що Тіціан утілював у своїх творах гуманістичні ідеї доби Відродження.

3. Проаналізуйте художні твори Мікеланджело «Створення Адаму», «Страшний суд», «Мадонна Доні» Тіціана «Портрет папи Павла III», «Утеча до Єгипту», «Каяття Марії Магдаліни» за таким планом: вид живопису, жанр живопису, художньо-виразні засоби (динаміка, колір, світ прямий чи розсіяний, наявність фону), символіка (янгולי, хрести, ягня, кубки тощо).

1. Робота з текстом

Мікеланджело народився в Італії 6 березня 1475 р. Коли він був зовсім маленьким, його мама захворіла, тому за малюком доглядала родина каменярів. Пізніше Мікеланджело говорив, що навчився створювати кам'яні скульптури саме завдяки цим людям. Дитинство Мікеланджело пройшло у Флоренції. У 13 років він став учнем художника, але найбільше любив займатися скульптурою. Крім того, художник робив розтини, щоб подивитися, як влаштовані м'язи людини. Ці знання допомогли йому висікати з каменя фігури, дуже схожі на живих людей.

Восени, 9 листопада 1494 року, родину Медичі було офіційно вигнано з Флоренції, а Савонарола став диктатором. У Флоренції встановилась так звана «Друга республіка». Через небезпеку вторгнення військ Карла VIII Мікеланджело вирішує поїхати спочатку до Венеції, а потім до Болоньї. Там він створив три невеликі скульптури для гробниці Святого Домініка, яка залишалася недовершеною через смерть Ніколо дель Арка, скульптора, що розпочав роботу. 25 червня 1496 року Мікеланджело прибуває до Рима, де й пробув наступних п'ять років. За цей час він створив відомі скульптури «Вахс» та «П'єта».

У 26 років Мікеланджело повертається до Флоренції, де взявся за роботу над знаменитою статуєю Давида. Через три роки статуя була готова. У 1504 році на площі його рідного міста Флоренції була встановлена п'ятиметрова скульптура «Давида», зроблена ним як образ бійця за свободу. Сюжетом її стала біблійна оповідь про пастуха Давида, який урятував усю країну від поневолення в бою з могутнім Голіафом. Мікеланджело зобразив Давида тоді, коли, суворо нахиливши брови, він підстерігає свого суперника. Його потужна оголена фігура нагадує хоробрих атлетів, яких так воліли зображувати грецькі архітектори, але в «Давиді» є те, що було недоступне давнім митцям – велика й щира напруга. На відміну від стародавніх героїв, він не приховує своїх почуттів.

Його обличчя в гніві. Флорентійський період творчості Мікеланджело був відмічений майже гарячковою активністю майстра.

У 1506 році Папа Римський попросив Мікеланджело розписати стелю Сікстинської капели в Римі. Розмір цієї величезної вигнутої стелі приблизно дорівнює тенісному корту, до того ж художникові доводилось працювати на будівельних спорудах 15 метрів заввишки. Весь цей час він працював, лежачи на спині, тримаючи пензля над головою. Розпис стелі зайняв цілих чотири роки.

З 1513 по 1516 рр. Мікеланджело працював над скульптурами для гробниці Папи Римського Юлія II: фігурами двох рабів: «Раб, що рве пута» та «Вмираючий раб» – і скульптурою «Мойсея». На початку 1500-их років Мікеланджело постійно їздив з Флоренції до Рима. У 1534 році Мікеланджело переїхав до Рима. У цей час Климент VII обдумував тему фрескового розпису вітарної стіни Сікстинської капели, зупинившись на темі Страшного суду. Робота над фрескою розпочалась у квітні – травні 1536 року й тривала до жовтня 1541. Урочисте відкриття відбулося 31 жовтня 1541 року. Тут Мікеланджело відступив від традиційної композиції Страшного суду: його робота не є сукупністю окремих частин. Твір наповнений могутнім рухом: скелети встають із землі, урятована душа піднімається вгору по гірлянді з троянд, чоловік, якого диявол тягне вниз, із жаху закриває обличчя руками. Центральні фігури Христа та Марії привертають увагу глядача, усе інше відбувається довкола них.

У кінці 1530-х років Мікеланджело займався архітектурними проектами й побудував декілька будівель у Римі. Серед них найзначнішим є комплекс споруд на Капітолійському горбі, а також проекти для собору Святого Петра. У 1538 на Капітолії була встановлена копія римської кінної бронзової статуї імператора Марка Аврелія. Мікеланджело помер 18 лютого 1564 в Римі.

2. Художні твори для аналізу

3. Гуманістичні ідеї епохи Відродження.

Розповідь учителя

Одною з характерних рис епохи Відродження є її гуманізм, і світоглядною спрямованістю Відродження було відкриття самоцінності людської особистості, гуманістична спрямованість пізнання. Людина відчуває таку самостійність, яку вона не мала ні в античності, ні в Середньовіччі. Її сила, влада над усім, що є, і над собою не потребує ніяких зовнішніх сил: ні природи (античність), ні Бога (середні віки).

В епоху античності людина вважалась природною істотою, оскільки її сутність, поведінка визначались її природою, активність людини залежала лише від того, наскільки вона піде за природою чи відхилиться від неї. У середні віки стверджувалось не лише творення Богом людини, а й подальша її доля. Характерною була впевненість у гріховності людини та зіпсованості людської природи і як наслідок цього – потреба в божій благодаті для свого спасіння.

Визначний мислитель епохи Відродження Піко делла Мірандола (1463–1494) саме так розумів людину. Бог, створивши людину й зробивши її центром світу, звернувся до неї з такими словами: «Не даємо ми тобі, Адаме, ні певного місця, ні власного образу, ні особливого обов'язку, щоб і місце, і лице, і обов'язок ти мав за власним бажанням, згідно з твоєю волею та твоїми рішеннями». Отже, Бог дав людині свободу волі, вона сама має вирішити свою долю, визначити своє місце у світі. Людина не просто природна істота, вона творець самої себе й цим відрізняється від решти природних істот.

Значну роль в утвердженні нового погляду на людину відіграла соціальна група людей, що називалася в Італії гуманістами. Основним смислом свого життя вони вважали заняття філософією, літературою, стародавніми мовами, вивчення творів античних авторів тощо. Своїм способом життя, своєю діяльністю гуманісти прагнули утвердити нову систему духовних цінностей. Згідно з новою системою в суспільному житті на перше місце висуvalися особисті достоїнності, власна гідність, а не походження, належність до суспільного стану, багатство чи влада. Культура виступає головним критерієм особистого благородства та достоїнства.

Гідність людини проявлялася не в тому, що вона буде уособлюватися в монастирях та займатися рятуванням власної душі, а в тому, що вона служитиме Вітчизні. Громадський обов'язок людини проголошувався замість церковних догматів, які були обов'язковими для християнина. Антиклерикальний характер гуманізм доби Відродження проявився й у розвитку політичних теорій. Саме в цей період виникають ідеї ідеального державного устрою, який би міг бути при наявності ідеальних обставин для їх створення в морально ідеальному суспільстві. Твори, у яких автор описував ідеальну державу, яка десь була, отримали назву «утопії», завдяки твору Томаса Мора «Утопія».

4. Літературні пам'ятки епохи Відродження.

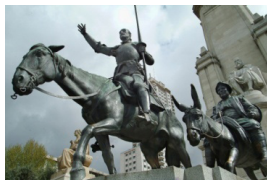
Дидактична гра «Літературний квест»

Учні працюють далі в командах. Їхнє завдання – дати відповідь на запитання вчителя, обігнавши інші команди, тому напередодні вони отримують завдання ознайомитись із біографією та творчістю таких письменників, як: Франсуа Рабле, Мігель Сервантес, Вільям Шекспір, Томас Мор.

Запитання

1. Як звали видатного французького сатирика, автора роману «Гаргантюа та Пантагрюель»? (Франсуа Рабле)

2. Назвіть літературних героїв, яким був поставлений цей пам'ятник в Іспанії?
(Дон Кіхот та Санчо Панса)

3. Якого письменника називають національним поетом Англії? (Вільяма Шекспіра)

4. Автор відомого вислову «Апетит приходить під час сніданку»? (Франсуа Рабле)

5. Який художній твір сприяв появі такого вислову «Битися з вітровими млинами»? (Дон Кіхот)

6. Як називався театр, у якому працював В. Шекспір («Глобус»)

7. Ілюстраціями до якого твору стали ці малюнки:

(«Гаргантюа та Пантагрюель»)

8. Як правильно називається роман Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот»? («Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі»)

9. Цього письменника поєднує з Гомером не тільки сумнів багатьох дослідників у тому, що його твори належать йому, а навіть сумнів у тому, що й він сам колись існував. Про кого йде мова? (Вільям Шекспір)

10. Як звали письменника, який критикував релігійні погляди Мартіна Лютера та відстоював католицьку церкву? (Томас Мор)

11. Що написав Франсуа Рабле на пакетиках із цукром, для того, щоб потрапити до Парижу з Леона, не потративши на подорож жодної

монети? («отрута для короля», «отрута для королеви», «отрута для дофіна»)

12. Що саме висміяв Мігель де Сервантес у романі про Дон Кіхота, показавши, що такий витвір мистецтва втратив актуальність і безглуздий? (*середньовічні лицарські романи*)

13. До якого твору належить ця цитата:

«Я дух твого батька,
Приречений на певний строк блукати
Уночі, а вдень каратися вогнем,
Аж поки всі гріхи буття земного
Не вигорять до пня. Якби не тайна
Тюрми моєї, я б наговорив
Такого, що тобі найменше слово
Роздерло б душу, остудило кров,
Як зорі, очі вирвало б з орбіт,
Цей чуб густий, хвилястий розняло б
І підняло в нім кожну волосину,
Немов голки від люті в дикобраза.
Однак не для живих ці одкровення,
Що вічності належать. Слухай, слухай!
Якщо коли любив ти справді батька...
(«Гамлет, принц датський»)

14. Зі скількох частин складалась серія книжок Франсуа Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель»? (*з п'яти*)

15. Який твір ілюструють ці малюнки:

(«Ромео і Джульєтта»)

16. До якого твору належить ця цитата: «Збожеволів він отак до послідку, і ввійлася йому в голову дивочна думка, яка жодному шаленцеві доти на ум не спливала: що йому випадає, мовляв, і подобає, собі на славу, а рідному краєві на пожиток, статися мандрованим рицарем, блукати світами кінно і оружно, шукати пригод і робити все те, що робили, як він читав, мандровані рицарі...» («Дон Кіхот»)

17. Який твір ілюструють ці малюнки:

(«Сон у літню ніч»)

18. Як Томас Мор назвав острівну державу, у якій був заведений найкращий устрій правління? (*Утопія*)

Рефлексія «Пазл»

Учні отримують фрагменти пазлу, на яких пишуть, що нового дізнались на уроці про добу Відродження. Пазли складають в одну картину, яка в підсумку виглядає, як один з творів згаданих на уроці митців.

6. Північне Відродження.

Виникнення нової європейської культури

Мета уроку: розкрити особливості європейської культури північних країн доби Відродження; ознайомити учнів з пам'ятками європейської культури Північного Відродження; розкрити сутність стилю бароко, ознайомити з новими видами живопису, що виокремлюються в культурі північних країн Європи; ознайомити з пам'ятками культури цього періоду; розвивати пошуково-дослідницьке вміння; сприяти розвитку творчих умінь учнів; виховувати повагу до культурної спадщини Північного Відродження та естетичний смак.

Очікуванні результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде знати поняття «бароко», «рококо»; розкривати особливості культури Північного Відродження, визначати світський та релігійний напрям культури Північного Відродження; називати нові види живопису, що виокремлюються в культурі Північного Відродження; розуміти сутність мистецтва бароко як усвідомлення людиною Ранньомодерної доби складності, багатоманітності та мінливості світу; показувати на карті культурні центри Північного Відродження; розповідати про наукові й технічні досягнення Раннього Нового часу, представників культури; розпізнавати пам'ятки культури Північного Відродження й Бароко.

План основної частини уроку.

1. Особливості Північного Відродження.
2. Нове слово в розвитку живопису. Жанри живопису та видатні майстри.
3. Мистецтво бароко та рококо як новий тип мислення людини.
4. Розвиток освіти та науки. Філософське мислення людини Раннього Модерну.

Основні поняття уроку: Північне Відродження, бароко, рококо, портрет, натюрморт, пейзаж, гравюра, Ян ван Ейк, Пітер Брейгель Старший, Альберт Дюрер, Геронім Босх, Пітер Рубенс, ван Дейк, Рембрандт, Галілео Галілей, Рене Декарт, Йоганн Кеплер, М. Коперник.

Увага! ВУраховуючи великий обсяг матеріалу, який включений до одного уроку, пропонуємо вчителю зробити урок-презентацію. Завдання учні повинні отримати хоча б за два тижні до уроку. Учні об'єднуються в групи. Кожна група отримує своє завдання – зробити проект-колаж за поданою темою. Наприклад: «Творчість Ян ван Ейка», «Творчість Пітера Брейгеля (старшого)», «Архітектура рококо – перлина Франції», «Витонченість пам'ятників стилю бароко» тощо. Кожен з учнів робить свою частину роботи – підбирає матеріал, формує колаж, готує трихвилинну доповідь з теми. Проекти-колажі розвішуються по класу, усі учні, крім доповідачів об'єднуються в маленькі групи та кожні три хвилини по колу переходять від колажу до колажу (час переходу контролює вчитель). За три хвилини доповідач повинен представити тему проекту. Усі учні, крім доповідачів, отримують різнокольорові паперові жетони (у кожної групи свій колір) для голосування за кращий, на їхню думку, проект. Проголосувати можна протягом 1 хв, просто поклавши свій жетон на стіл біля проекту. За свій проект голосувати не можна. Кожен жетон оцінюється в п'ять балів. Після завершення оцінювання проектів, доповідачі ставлять питання учням за тією інформацією, що розповідали. Кожна правильна відповідь додає команді, учасник якої відповів правильно, ще два бали. Сума балів переводиться учителем в бали. За бажанням учителя та учнів, колажі можуть бути репрезентовані всім учасникам освітнього процесу закладу.

1. Особливості Північного Відродження.

Розповідь учителя

Поняття «Північне Відродження» за аналогією сприймають як щось подібне до Італійського, однак, коли в Італії Ренесанс мав первинний сенс – відродження традицій античної культури, то в інших країнах насправді нічого не «відроджувалось»: там пам'яток та згадок античної епохи було обмаль.

Мистецтво Нідерландів, Німеччини та Франції (головних осередків Північного Відродження) у XV ст. розвивалось як пряме наслідування готики, як її внутрішня еволюція – у бік «мирського», тобто світського мистецтва. Релігійні війни, боротьба з католицькою церквою – Реформація, Селянська війна, революція в Нідерландах, драматичний пік Столітньої війни у Франції та Англії, криваві сутички католиків і гугенотів у Франції. Здавалося, клімат епохи не сприяв становленню ясних та величавих форм Високого Ренесансу в мистецтві. І дійсно, готична напруженість у Північному Відродженні не зникає. Сплав італійських настроїв із самобутніми готичними традиціями складає своєрідність стилю Північного Відродження.

Відтак у місцевому мистецтві більше внутрішніх суперечностей, скутості, напруженості; види мистецтва розвивались неодноразово; проте дуже рано почалися реалістичні пошуки, інтерес до індивідуальності людини, її оточення, інтер'єру, натюрморту, пейзажу. На зламі XIV–XV ст. у Бургундії вихідці з Нідерландів – живописці Жан Малюель, Анрі Бельшоз, Мельхіор Брудерлам та особливо скульптори Клаус Слютер і Клаус де Верве підготували розвиток реалізму в Нідерландах та Франції.

Художники нідерландського Відродження (Ян ван Ейк, Робер Кампен, Петрус Крістус, Рогір ван дер Вейден, Дірк Баутс, Гертген тот Сінт-Янс, Хуго ван дер Гус, Ханс Мемлінг) не прагнули до раціоналістичного усвідомлення загальних закономірностей буття, були далекими від науково-теоретичних інтересів та захоплення античною культурою.

Період Ранняго Північного Відродження був досить впливовим для розвитку всього світового мистецтва. Рання Північне Відродження стимулювало появу нових митців у всіх галузях творчої діяльності. Упевненість людей у нескінченних можливостях людства дала свої плюси. Творців образотворчого мистецтва в той період дуже поважали та цінували. Їх кликали до себе королі та інші знатні люди.

Щодо Пізнього Північного Відродження, то його досить повно та змістовно зумів розкрити у своїх витворах *Шекспір*. Його герой Гамлет став певною мірою символічним. У цьому образі якнайкраще зображено бажання визначити свою життєву позицію та зробити власний вибір.

Також одним з представників цього періоду був Сервантес. Він зумів розкрити ті самі проблеми особистості, що й *Шекспір*, але з комічного боку. Один з його образів, а саме герой Дон Кіхот, розкриває нам загальне розуміння зла й добра.

Північне Відродження було нетривалим, однак в історії воно лишилось як цілісна епоха, як клуб геніїв, майстрів слова та живопису, які спілкуються між собою, беруть участь у загальній боротьбі, подорожують, пишуть дивовижні портрети один одного. Залучення народів північних країн у загальноєвропейський культурний процес почалося в епоху Північного Відродження. Головною причиною поширення Ренесансних настроїв на Європу був ріст та становлення буржуазного гуманізму, занепад феодального суспільства.

Філософською основою Північного Відродження був пантеїзм, який розчиняв образ Бога в природі. Пантеїсти вважали, що кожний шматочок природи гідний змалювання, бо в ньому міститься частка Бога. Це й призвело до появи пейзажу як самостійного жанру. Якщо в італійському Відродженні на перший план вийшла естетична краса (насамперед краса оголеного чоловічого й жіночого тіла), то в північному – етична. Художники Північних країн вважали, що духовна краса важливіша, ніж тілесна. Отож мистецтво цього регіону було пов'язане з благочестям та громадською доброчинністю. Воно прагнуло до

наукового дослідження Біблії, було менш блискучим та дивовижним, але більш ґрунтовним, ніж італійське. Вплив античності на культуру Північного Відродження незначний. У більшості представників тут легше виявити сліди готики, ніж античні мотиви.

2. *Нове слово в розвитку живопису. Жанри живопису та видатні майстри.*

Метод «Поняття в малюнках».

Із цим методом учні ознайомились у шостому класі, але його можна дещо змінити для 8 класу. Поняття розкриватимуться не в послідовному показі малюнків учителем. Усі поняття стосуються нових жанрів живопису, що виокремилися в період Північного Відродження і з цими жанрами живопису учні вже зустрічалися на уроках образотворчого мистецтва, тож учитель може привернути увагу до їх особливостей, показуючи в змішаному порядку. Учні мають упізнати, до якого виду живопису належить репродукція: пейзажу, портрета, натюрморту чи це гравюра. Можна додати жанри живопису, які не належать до вищезгаданих (це робиться для того, щоб учні звертали увагу й на деталі).

Пропоновані до показу картини:

1. Ян ван Ейк «Портрет чети Арнольфіни» (портрет)
2. Ян ван Ейк «Шлях на Голгофу» (релігійний)
3. Ян ван Ейк «Лік Христа» (релігійний)
4. Ян ван Ейк «Чоловік з гвоздиною» (портрет)
5. Альберхт Дюрер «Меланхолія» (гравюра)
6. Альберхт Дюрер «Носоріг» (гравюра)
7. Альберхт Дюрер «Освальд Крель» (портрет)
8. Альберхт Дюрер «Апокаліпсис» (гравюра)
9. Ян ван Гойен «Сцена на льоду біля Дердрюхта» (міський пейзаж)
10. Альберт Кейх «Пастух з коровами» (пейзаж)
11. Абрахам ван Беерен «Сніданок» (натюрморт)
12. Віллем ван Алст «Мисливський натюрморт» (натюрморт)
13. Ян Вермеер «Маленька вулиця» (міський пейзаж)
14. Ян Вермеер «Молочниця» (побутовий)
15. Антоніс ван Дейк «Кінний портрет Карла I» (портрет)
16. Пітер Клас «Vanitas» (натюрморт, ванітас)
17. Рембрандт «Валаамова ослиця» (релігійний)

Поняття до словничка

Портретний жанр – це художнє зображення людини з передачею його внутрішнього світу. Ділиться на індивідуальний, груповий, парадний, автопортрет.

Пейзажний жанр – жанр образотворчого мистецтва, у якому основним предметом зображення є природа. У пейзажному жанрі виділяють міський пейзаж, морський пейзаж, ведуту.

Натюрморт – це художнє зображення різних предметів побуту. Ними можуть бути: посуд, домашнє начиння, фрукти, овочі, квіти, дичина або будь-яке їх поєднання.

Гравюра – вид графічного мистецтва, створення тиражованих зображень шляхом контрастного друку з рельєфних поверхонь або через трафарет.

Повідомлення учнів «Історія однієї картини»

Учні заздалегідь готують повідомлення до 2-х хвилин по одній з картин Ян ван Ейка, Рембрандта, Ян Вермеєра, Ієроніма Босха.

Дидактична гра «Знахідка»

Учні об'єднуються в команди по четверо,, отримують репродукцію картини Пітера Брейгеля Старшого «Нідерландські прислів'я» та перелік цих прислів'їв. Протягом двох хвилин учні шукають та обводять на картині зображення, які ілюструють прислів'я. Переможе та команда, яка знайде найбільшу кількість ілюстрацій нідерландських прислів'їв та зможе їх пояснити.

Перелік фламандських прислів'їв:

- ◆ «Пускати другу стрілу, щоб знайти першу» (безглузда завзятість).
- ◆ «У даху є обрешітка» («біля стін є вуха»).
- ◆ «Кусати колони» (релігійний лицемір).
- ◆ «Вона може навіть диявола прив'язати до подушки» (мається на увазі – уперта жінка переможе самого диявола).
- ◆ «У неї в одній руці вогонь, в іншій – вода» (що означає – вона лукава й брехлива).
- ◆ «Той, хто розлив кашу, уже не збере всю назад» (допущену помилку не виправити).
- ◆ «Він сповідується дияволу» (що означає – видає секрети ворогу).
- ◆ «Тримає свічку для диявола» (заводить друзів без розбору, лестить всім).
- ◆ «Вона накидає плащ» (еквівалент: «наставляє чоловікові роги»).
- ◆ «Одна пряде пряжу, інша сукає» (тобто – розпускають недобрі плітки).
- ◆ «Закопувати колодязь після того, як теля вже потонуло» (уживає заходів уже після того, як сталось нещастя).
- ◆ «Кидати перли перед свинями» (безплідні зусилля).
- ◆ «Кидати пір'я за вітром» (безцільна робота).
- ◆ «Тримати плащ за вітром» (змінює свої погляди відповідно до обставин).
- ◆ «Витріщатися на лелеки» (даремно витрачає час).
- ◆ «Легко плисти за вітром» (легко добитися успіху за сприятливих умов).
- ◆ «Важко плисти проти течії» (не бажає миритись із загальноприйнятим).
- ◆ «Кидають гроші у воду» (марно витрачають).

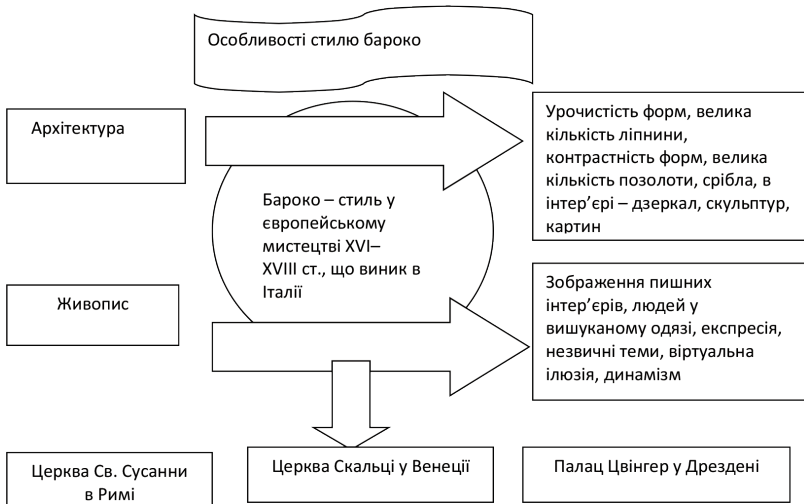
- ♦ «Битися головою об стіну» (глупа впертість).
- ♦ «Кусати залізо» (базіки).
- ♦ «Світ обертається на його великому пальці» (усі танцюють під його дудку).
- ♦ «Доводиться кланятися, щоб досягти успіху» (якщо хочеш багато чого досягти, доводиться бути нерозбірливим у засобах).

Пояснення вчителя

«Нідерландські прислів'я», також «Фламандські прислів'я», або «Світ догори дригом» – картина Пітера Брейгеля старшого, написана 1559 року, яка зображає буквальні значення нідерландських прислів'їв (112 прислів'їв). Картина, що виставлена в Берлінській картинній галереї, насичена символами, пов'язаними з нідерландськими прислів'ями та приказками, проте не всі з них розшифровані сучасними дослідниками, бо деякі вислови із часом були забуті.

3. Мистецтво бароко та рококо як новий тип мислення людини.

Робота за схемами

Караваджо. Лютніст

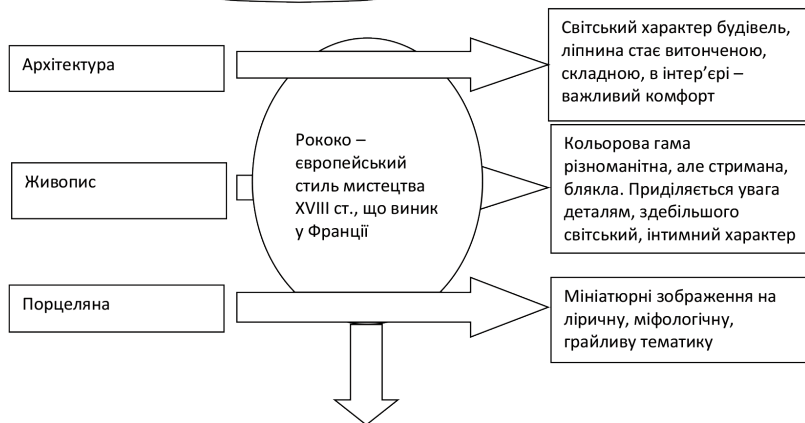

Е. Греко Поховання графа Оргаса

ван Дейк. Карл I

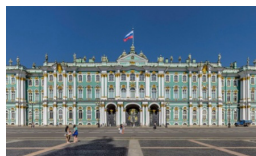
Особливості стилю рококо

Палац Келуш у Португалії

Версальський палац у Франції

Зимовий палац в Санкт-Петербурзі

Фр. Буше. Портрет
мадам де Помпадур

Ніколя Ланкре. Гойдання

Ферретті.
Арлекін як вдалил пан

Майсенська порцеляна

4. Розвиток освіти та науки. Філософське мислення людини Раннього Модерну.

Робота з підручником

Пропонується використовувати такі підручники:

Д'ячков С. В., Литовченко С. Д. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.

Учні опрацюовують відповідний матеріал підручника й дають відповідь на такі питання:

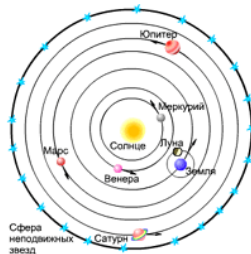
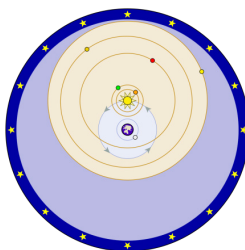
1. Як вплинув антиклерикалізм гуманістів доби Відродження на освітні заклади Європи?
2. Чому пропагувалось уведення таких дисциплін як: давньогрецька мова, міфологія, історія в освіту?
3. Діти з яких прошарків населення почали здобувати освіту? Чи відбулись якісь гендерні зміни в можливості навчати та навчатися?
4. Чому університетське навчання, що було досить прогресивним у часи Середньовіччя, у добу Модерну стало досить консервативним та пручалось змінам?

Робота з ілюстративним матеріалом

1. Порівняйте моделі сонячної системи Птолемея (Рис. 1), Тихо Браге (Рис. 2), Коперника (Рис. 3) та визначте, яка з моделей більш відповідає дійсності?

2. Спростуйте дві інші гіпотези, щодо розбудови всесвіту.

3. Роздивіться геліоцентричну модель сонячної системи М. Коперника та визначте, які астрономічні знання мали люди доби Модерну.

Робота за схемами

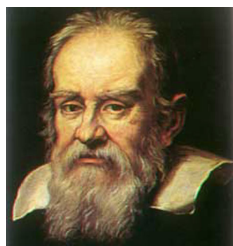

Джордано Бруно

Стверджував безкінечність світу

Стверджував, що Земля –
одне з багатьох таких тіл Усесвіту

Підтримував ідею
геліоцентричної сонячної системи

Галілео Галілей

Підтвердив правильність геліоцентричної
теорії будови сонячної системи

Відкрив гори й кратери на Місяці, розмір зірок та
їхню колосальну віддаленість, плями на Сонці, 4
супутники Юпітера, фази Венери, кільця Сатурна

Заклав основи механіки

Запитання

1. Як ви вважаєте, чому представники церкви переслідували вчених, що підтримували ідею геліоцентричної будови сонячної системи?
2. На розвиток яких наук вплинули відкриття вчених доби Модерну?

Дидактична гра «Що спільного?»

Рене Декарт був засновником науково методу – дедукція. Цим методом постійно користувався літературний герой Шерлок Холмс. Що ж це за метод? Це метод логічного мислення від загального до приватного. Наприклад, «Картоплю фермери саджають навесні. Зараз весна. Отже, зараз фермери саджають картоплю». Спробуйте навести власні приклади дедуктивного мислення.

Рефлексія «Табличка знань»

На цьому уроці:	
Я дізнався	
Я зрозумів	
Я навчився	
Мені було цікавим	
Хотів би ще більше дізнатися	

7. Початок промислового перевороту. Просвітництво

Мета уроку: ознайомити учнів з передумовами промислового перевороту; розкрити зміни в світогляді європейців; сприяти розумінню учнями нової термінології та вмінню її використовувати; розвивати критичне мислення на прикладі проблеми суджень та стереотипів щодо масонської діяльності; сприяти вмінню розкривати зміст, головні ідеї та наслідки доби Просвітництва; розвинути вміння правильно дискутувати; вчити вмінню будувати прогнози розвитку європейських країн у XIX столітті; виховувати інтерес до історії європейських країн.

Очікувані результати: наприкінці уроку учень (учениця) буде знати час епохи Просвітництва, початок промислового перевороту; давати визначення поняттям «індустріальна промисловий переворот», «Просвітництво», «енциклопедисти», «масонство», «атеїзм», «деїзм»; називати культурних діячів доби Просвітництва, розкривати

причини, зміст та наслідки Просвітництва; визначати зміни в повсякденному житті європейців протягом XVIII ст., які стали наслідком індустріальної революції та поширення ідей Просвітництва.

План основної частини уроку.

1. *Промисловий переворот: передумови та початок технічного прогресу.*

2. *Зміни в соціальній структурі суспільства та нова якість життя.*

3. *Просвітництво. Головні ідеї та представники.*

Основні поняття уроку: промисловий переворот, технічний розвиток, Просвітництво, філософи-енциклопедисти, атеїзм, деїзм, машина праця, масонство, Дж. Локк, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, Д'Аламбер, Ш. Монтеск'є, П. Гольбах.

1. *Промисловий переворот: передумови та початок технічного прогресу.*

Вступне слово вчителя

Люди завжди прагнули комфорту, розвиваючи науку, техніку. Приборкуючи природу, їм вдавалось позбутись багатьох незручностей існування, проте за комфорт доводилось платити досить високу ціну. Соціальні розшарування збільшувались, природне середовище забруднювалось, жага до накопичення зростала разом зі страхом усе втратити. Звісно, що далеко не все було поганим у науково-технічному розвитку. Сьогодні ми дізнаємось, що саме обумовило різкий крок науково-технічного прогресу європейських країн та якими саме винаходами XVIII ст. ми користуємось далі в наші часи.

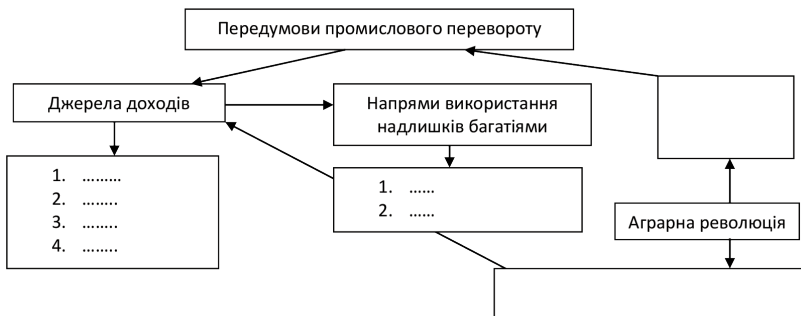
Робота за підручником

Пропонується використовувати такі підручники:

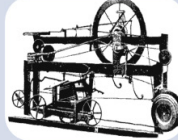
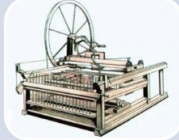
Д'ячков С. В., Литовченко С. Д. *Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.*

Гісем О. В., Мартинюк О. О. *Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2016. 256 с. : іл.*

Заповнити пропуски в схемі

Розповідь учителя або учня за схемами

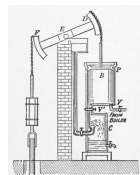
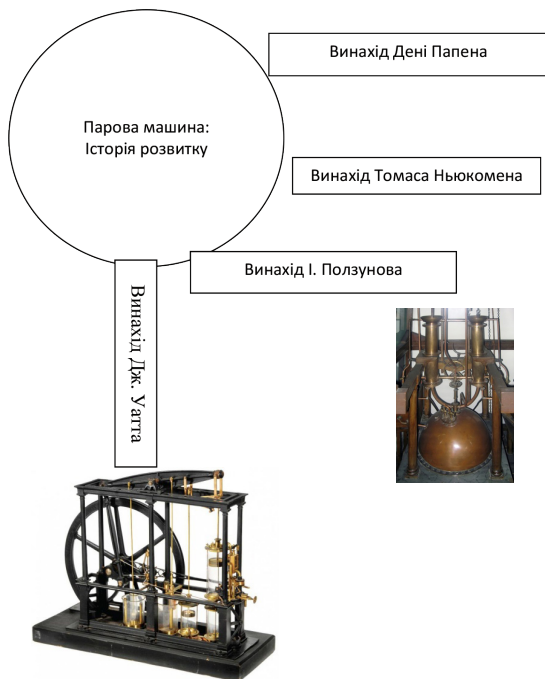

Ще за кілька тисячоліть до нашої ери майже всі народи застосовували ручний спосіб створення пряжі: витягали з маси волокон (переважно вовни, льону, бавовни, коноплі) вузьку стрічку й зсукували її пальцями. Першими знаряддями прядіння стали ручні гребені, якими розчісували волокна, і ручні веретена, за допомогою яких волокна зсукували. Досконалішими були прядки, веретена яких приводилися в рух від обертового колеса. Такий засіб прядіння був дуже повільним і виконувався жінками у вільний від господарської роботи час. Ручний засіб прядіння не міг задовольнити потреби індустріального суспільства, адже переважно жінки встигали набити пряжі тільки для задоволення потреб власної родини, до того селянки були зобов'язані задовольняти потреби ще й феодалів-господарів.

З XV століття в Європі почали застосовувати самопрядки з ніжним приводом, які одночасно зсукували пряжу й намотували її на веретено. Це значно прискорило процес виготовлення пряжі, проте попит на готову продукцію постійно ріс, тож напівручна праця також уже не задовольняла ринок. У 1738 р. у Великій Британії запатентована перша машина безперервного прядіння з витяжним приладом, на якій витягали, скручували та намотували пряжу. 1765 році Дж. Харгрівс створив механічну прядку, що могла пряди бавовняну нитку без допомоги людини. У дію цю прядку приводив тільки один робітник, а не шість. 1779 р. С. Кромптон удосконалив прядку «Дженні», приєднавши водяний двигун, що прискорило роботу у 8 разів і знизило затрати на виробництво на 90 %.

Найпоширенішими сучасними прядильними машинами є кільцеві (з веретеном) і пневмомеханічні (без веретена, розроблені наприкінці 60-х років радянськими й чехословацькими спеціалістами). На кільцевій прядильній машині рівниці (або стрічка) потрапляє з котушки у витяжний прилад, де витягується до заданої товщини, потім, проходячи через ниткопровідник та бігунок, скручується, після чого

за допомогою веретена намотується на шпулю (патрон тощо). У продуктивніших пневмомеханічних прядильних машинах рівниця роз'єднується на окремі волокна, які потоком повітря подаються у швидкообертову камеру, де з них формується пряжа. Далі вдосконалення прядильних машин спрямоване на підвищення швидкості прядіння, поліпшення конструкції розділювальних пристроїв, розширення діапазону товщин виробленої пряжі.

Парова машина складається з теплового двигуна зовнішнього згоряння, який з енергії водяної пари створює механічний рух поршня, а той своєю чергою обертає вал. Першим, хто винайшов парову машину, вважається Дені Папен. Винахід являв собою циліндр з поршнем, що піднімається завдяки пару й опускається в результаті його згущення. Такий самий принцип роботи мали пристрої Севері та Ньюкомена (1705). Устаткування застосовували для викачування води з виробок при видобутку корисних копалин. Остаточно вдосконалити пристрій вдалось Уатту в 1769 році.

Томас Ньюкомен уважно вивчив роботи Севері й Папена та зміг зрозуміти недоліки обох конструкцій. З них він узяв усі кращі ідеї.

Конструкція поєднувала в собі вертикальний циліндр і поршень, як у Папена. Створення пари відбувалось в окремому котлі, який працював за принципом машини Севері. Герметичність у паровому циліндрі досягалась завдяки шкірі, якою був обтягнутий поршень. Агрегат Ньюкомена піднімав воду з копалень за допомогою впливу атмосферного тиску. Машина відрізнялася солідними розмірами й вимагала для роботи великої кількості вугілля. Попри ці недоліки, модель Ньюкомена використовували в шахтах півстоліття. Вона навіть дозволила знову відкрити шахти, які були закинуті через підтоплення ґрунтовими водами.

Джеймс Уатт знайшов можливість відмовитись від атмосферного тиску. Це стало великим кроком уперед. У 1769 році механік отримав патент, у якому прописувалось, що температура двигуна в паровій машині буде завжди дорівнювати температурі пари, однак справи винахідника йшли не так добре, як очікувалось. Він був змушений закласти патент за борги. У 1772 році він знайомиться з Метью Болтоном, який був багатим промисловцем. Той викупив і повернув Уатту його патенти. Винахідник повернувся до роботи, підтримуваний Болтоном. У 1773 році парова машина Уатта пройшла випробування й показала, що споживає вугілля значно менше своїх аналогів. Через рік в Англії почався випуск його машин. У 1781 році винахіднику вдалося запатентувати своє наступне творіння – парову машину для приведення в рух промислових верстатів. Через деякий час усі ці технології дозволять рухати за допомогою пари потяги та пароплави. Це повністю переверне життя людини.

Проект першої парової машини, яка могла приводити в дію різноманітні робочі механізми, був створений у 1763 році. Розробив його російський механік І. Ползунов, що працював на гірничорудних заводах Алтаю. Начальник заводів був ознайомлений з проектом та отримав добро на створення пристрою з Петербурга. Усі дії в машині проходили автоматично, вона могла працювати безперервно. Машина не просто окупила витрачені кошти, але й дала прибуток своїм власникам.

Головною перевагою парового обладнання є те, що котел у якості палива може використовувати будь-яке джерело тепла: як вугілля, так і уран. Це істотно відрізняє його від двигуна внутрішнього згоряння. Історія винаходу парових машин показала переваги, які помітні й сьогодні, оскільки для парового аналога можна використовувати ядерну енергію. Сам по собі ядерний реактор не може перетворювати свою енергію на механічну роботу, але він здатний виділяти велику кількість тепла. Воно то й використовується для утворення пари, який приведе машину в рух. У такий самий спосіб може застосовуватись сонячна енергія. Локомотиви, що працюють на парі, добре показують себе на великій висоті. Ефективність їхньої роботи не страждає від зниженого в горах атмосферного тиску. Паровози досі застосовують у горах Латинської Америки. В Австрії та Швейцарії використовують нові версії паровозів, що працюють на сухій парі. Вони показують

високу ефективність завдяки багатом удосконаленням. Вони не вимогливі в обслуговуванні й споживають як паливо легкі нафтові фракції. За економічними показниками вони порівняні з сучасними електровозами. При цьому паровози значно легше своїх дизельних та електричних побратимів. Це велика перевага в умовах гірської місцевості.

До середини ХХ століття парові машини застосовували в промисловості. Також їх використовували для залізничного та парового транспорту. Заводи, які експлуатували парові двигуни: цукрові, сірникові, паперові фабрики, текстильні, харчові підприємства (в окремих випадках). Парові турбіни також відносяться до такого устаткування. За їхньою допомогою досі працюють генератори електроенергії. Близько 80 % світової електроенергії виробляється із застосуванням парових турбін. Свого часу були створені різні види транспорту, що працюють на паровому двигуні. Деякі не прижились через невирішені проблеми, а інші працюють і в наші дні.

2. Зміни в соціальній структурі суспільства та нова якість життя.

Методичний прийом «Дерево припущень»

Чим завершується протистояння людини та машинив наш час?

«У XVIII столітті машина була важливіше життя простого робітника»

Чому?

Що до цього призвело?

Творче завдання

Розробіть поради для робітників фабрик, які б допомогли покращити їхнє життя та отримати соціальні гарантії від господарів підприємств.

Підготуйте виступ-звернення до господарів підприємств та переконайте у важливості впровадження соціальних гарантій для збільшення ефективності роботи підприємств.

3. Просвітництво. Головні ідеї та представники.

Розповідь учителя

У філософії Нового часу виділяють філософію епохи Просвітництва. Починаючи з Канта, XVIII ст. стали називати століттям

Просвітництва: «Якщо поставити запитання, чи живемо ми тепер в освічений вік, то відповідь буде: ні, але ми живемо в століття освіти». Чому XVIII ст. стали називати століттям Просвітництва, який зміст вкладався в це поняття? Символ світла – один з найдавніших релігійних символів, що позначає самого Бога як світло, Божественне Світло Духа Святого. Діячі освіти вклали в це поняття новий сенс, кажучи про просвітництво людини світлом свого розуму, вільного від забобонів. Терміном «просвіта» стали позначати широкий культурний рух у Європі та Північній Америці кінця XVII–XVIII ст. Метою діячів Просвітництва було поширення ідеалів наукового знання, політичних свобод, суспільного прогресу й викриття забобонів і марновіств.

До передумов культури епохи Просвітництва відносяться криза феодалізму, розвиток капіталістичних відносин у Західній Європі, наукові відкриття. Погляди філософів Просвітництва нерідко суттєво різнилися між собою й суперечили один одному, проте для виділення Просвітництва в якості особливого етапу в розвитку філософської думки є підстави, пов'язані з ідеологічною та культурною цілісністю цього явища. Найхарактернішою рисою культури Просвітництва є віра в людський розум і в можливість на його основі прогресивної перебудови суспільства. Просвітники вважали, що всі лиха людства виникають з його помилок, подолати які можна тільки на основі наукового пізнання й освіти. Вони були переконані в тому, що існує єдиний порядок природи, виражений в її законах. Правильне відтворення законів природи дозволить побудувати природну моральність, релігію та право, звільнити людство від соціального й природного рабства. Важливе місце серед ідей просвітництва посідають концепції деїзму та атеїзму, які мають не тільки антицерковний характер, але й піднімають питання свободи та відповідальності людини перед собою й суспільством.

Дискусійний клуб

Учні об'єднуються в 4 команди, кожна отримує своє дискусійне питання. Завдання учнів протягом 5 хвилин розробити обґрунтовану відповідь на питання так, щоб вона влаштовувала всіх учасників команди.

Завдання-твердження

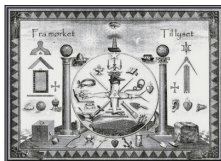
1. Відомо, що Ш. Монтеск'є захищав абсолютний монархізм, вважаючи його найкращою формою правління для Франції, у той час, як його співвітчизник Вольтер ратував за республіку. А що підтримуєте ви? Зробіть свій вибір та доведіть свою думку іншому філософу.

2. Відомо, що французький філософ Вольтер різко критикував церкву, вважаючи, що така організація взагалі не має право на існування, але Вольтер відомий ще й таким висловом: «Коли б Бога не було, його слід було б вигадати». Як ви вважаєте, чи має право держава втручатися в церковні діла, а Церква – в державні, і взагалі, чи потрібна церква – як ієрархічна структура об'єднання вірян?

3. Дж. Локк уважав, що держава створюється не на небесах з волі Бога, а на землі з волі всіх людей, тобто кожна людина відмовляється від певних своїх прав та віддає їх державі в надії, що остання буде захищати кожного члена держави, а коли держава порушить свої зобов'язання, то громадяни матимуть право змінити владу. А як ви вважаєте, що повинно бути вище в державі: права всіх чи права кожного?

4. Ж.-Ж. Руссо вважав науковий та технічний прогрес винуватцем у погіршенні моралі й посиленні нерівності в суспільстві, але, розуміючи, що прогрес неминучий, він пропонував виховувати дітей на лоні природи, якомога далі від досягнень прогресу. Чи підтримали б ви його думку? Чи згодні ви відмовитися від гаджетів і жити якомога далі від благ цивілізації заради духовного та фізичного здоров'я?

Робота з ілюстраціями

1. Чи могли б ви розшифрувати ці символи? Назвіть компоненти, з яких складаються символи?

2. Чи звернули б ви на них увагу, якщо б не знали, що це символи масонів?

3. Що ви чули про масонів? Як ви вважаєте, поширена серед великої кількості людей інформація, що всі масони служать дияволу, є забобою чи правдою?

4. Чи бачите ви в масонських символах доказ того, що масони служать дияволу? Знайдіть їх. Чи змінилось ваше ставлення до цих символів?

5. Пригадайте, чи були випадки в європейській історії, коли певні організації звинувачували в поклонінні дияволу?

6. Як ви думаєте, що може пов'язувати масонство та духовно-лицарський орден тамплієрів? Чи підтвердились звинувачування проти тамплієрів?

7. Як перевірити правдивість інформації? Як ви вважаєте, чому необхідно перевіряти правдивість інформації? Назвіть джерела інформації, які б ви не стали перевіряти, та ті, перевіряти правдивість яких є необхідним.

Можна додати розповідь учня або вчителя про масонство

Рефлексія «Одна думка – одне речення»

Учні по черзі називають, про що вони дізнались на уроці, не виходячи за межі одного речення.

ГЛОСАРІЙ

АНТИКЛЕРИКАЛІЗМ – погляди, а також суспільний рух, спрямовані проти світських привілеїв церкви та її впливу на різні сфери поза церковного життя – політику, економіку, культуру, освіту.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ (грец. людина + лат. centrum – центр) – погляд, згідно з яким людина є центром Всесвіту й метою всіх подій, що відбуваються у світі.

АТЕЇЗМ – безбожництво, заперечення існування Бога та пов'язане із цим заперечення релігій. Атеїзм, як правило, є не просто заперечення, а аргументована критика релігійних ідеологій, спростування релігійних поглядів на навколишній світ як таких, що не відповідають дійсності, протиставлення їм наукового розуміння світу, з'ясування причин виникнення та існування релігійних вірувань.

БАБИНЕЦЬ – приміщення, прилегле до нави, у західній частині церкви, де найчастіше знаходиться хід до храму. Під час літургії там перебували жінки.

БАЗИЛКА – це прямокутна, витягнута в довжину будівля, розділена колонами на три, п'ять та більше поздовжніх нав. Середня нава була ширшою та вищою від бічних. Структура базиліки стала основою для формування католицьких храмів. Основним типом православних храмів був хрестобанний.

БАЛАДА – жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історично-героїчного чи соціально-побутового змісту з драматичним сюжетом.

БАРОКО (італ. – примхливий) – напрям у європейському мистецтві XVI–XVIII ст., призначений звеличувати багатство й владу абсолютних монархів. Для бароко властиві: прагнення до величчя, складність, напрута, контрастність, монументальність, синтез мистецтв. У музиці та літературі бароковий стиль відрізняється своєю манірністю, витівоватістю. Бароко зобразило кризу ідеалів культури Відродження, проте не відкидало великих ідей Ренесансу. Навіаки, загострився інтерес до людини, що кидається в лещатах релігійних та етичних суперечностей, що говорить про «трагічний гуманізм» бароко. Динамічна та дуже мальовнича архітектура, побудови врочисті. Серед архітектурних шедеврів: церква Санта Марія делла Салюте у Венеції, Єзуїтська колегія в Саламанці, церква Свято-го Карла Борромей у Вені, палац Цвінглер у Дрездені, Зимовий палац у Санкт-Петербурзі та асамблеї Парського Села – творіння Растреллі (1700–1771). У світовій художній культурі бароко представлено також поезією Т. Тассо, М. Ломоносова, Г. Державіна, трагедіями П. Кальдорена, архітектурними спорудами Л. Берніні, Г. Гваріні, картинами П. Рубенса, Д. Веласкеса, Ван Дейка, М. Караваджо, музикою А. Вівальді, Д. Фрескобальді.

ВІВТАР – східна частина православного храму, відділена зазвичай від решти приміщення іконостасом.

ВІДРОДЖЕННЯ, АБО РЕНЕСАНС – етап у розвитку культури країн Європи, що характеризується зростанням інтересу до античних творів мистецтва та поширенням ідей гуманізму.

ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ – один з періодів Відродження, важливий етап у культурному й ідеологічному розвитку країн Західної та Центральної Європи, який охоплював 1500–1530 рр.

ГРАВЮРА – вид мистецтва графіки, що охоплює різноманітні способи ручної обробки дошок чи металевих пластин і друкування з них відбитків. Відбиток на папері з вирізьбленого малюнка на дерев'яній дошці – дереворит, мідний – мідьорит або на покритій спеціальним лаком металевій пластинці – офорт.

ГРАФІКА – (грецьк. – запис) – вид образотворчого мистецтва; зображення предметів лініями й штрихами, яке виконане без фарб (олівцем, пером, пензлем, вугіллям) на папері, тканині та ін.

ГУМАНІЗМ (від латин. *humans* – людський) – напрям суспільної думки епохи Відродження. Гуманісти цікавилися саме людиною та вважали за найвищу цінність людське життя.

ДЕЇЗМ – (фр. *deisme* – бог) – релігійно-філософське вчення, що було поширене в XVII–XVIII ст. та визнавало Бога творцем світу, проте відкидало його участь у житті природи та суспільства; представники деїзму вважали Бога безосібною першопрічиною, відкидали релігійний фанатизм.

ДЗВІНИЦЯ – висока башто подібна квадратна, прямокутна, кругла чи багатогранна в плані дерев'яна або мурована споруда для підвішування дзвонів, що зводиться біля храму або є його частиною та розташована над бабинцем.

ДОГМАТИЧНІ РЕЛІГІЙНІ (грецьк. – учення) – основні положення віровчення тієї чи іншої конфесії, що мають силу абсолютного авторитету, є вічними й незмінними істинами, установленними Богом та обов'язковими для віросповідання.

ДОГМАТИЗМ (грецьк. – думка, рішення, учення) – засіб мислення, що спирається на догми й оперує незмінними поняттями, положеннями без урахування конкретних умов.

ДУМИ – уснопоетичні героїчні твори про важливі події та видатних діячів української історії, які напівпроспівувалися – напівпромовлялися під музичний супровід на бандурі, кобзі чи ліри мандрівними співцями.

ДУХОВЕНСТВО – служителі культу; верства суспільства, представники якої здійснюють релігійні обряди й служби. Духівництво зазвичай об'єднане в особливу ієрархічну спільноту.

ЄЗУЇТИ – члени чернечого католицького ордену «Товариство Ісуса», створеного в 1534 р. іспанцем Ігнатієм Лойолою для боротьби з народними рухами, науковою думкою для зміцнення авторитету католицької церкви.

ІКОНОСТАС – стіна, перегородка, що відокремлює вівтар, головне місце в храмі, від центральної частини – приміщення, де знаходяться віряни.

ІНКВІЗИЦІЯ – судово-слідча організація, створена католицькою церквою в XI ст. для боротьби проти ересі. Боротьба церкви проти ересі перетворилася на розправу над передовими мислителями й ученими.

ІНТЕРМЕДІЯ – драматична сценка, писана українською мовою на матеріалі народного побуту, що ставилася в антрактах між діями шкільної вистави.

ІСТОРІЧНІ ПІСНІ – ліро-епічні фольклорні твори про конкретні історичні події, процеси та історичних осіб.

КАЛЬВІНІЗМ – один з найрадикальніших рухів протестантизму, заснований Жаном Кальвіном. Кальвіністи виступали за демократичний устрій церкви та держави, засуджували нероботу та марнотратство.

КЛАСИЦИЗМ (лат. *classicus* – першокласний, зразковий) – художній стиль у європейському мистецтві епохи Просвітництва (XVII – поч. XIX ст.), однією з найважливіших рис якого було звернення до форм античного мистецтва як ідеального естетичного еталона. Класицизм утілював ключові принципи Просвітництва – ідею раціоналізму, гармонії, порядку, розумної закономірності світу. Архітектурі класицизму притаманні чіткість і геометризм форм, логічність планування, стриманий декор; живопису властиві ясність та рівноваженість композиції, чіткість сюжету, стримане неоклористичне рішення.

ЛЮТЕРАНСТВО – протестантське віровчення, засновником якого був Мартін Лютер.

МАНЬЄРИЗМ (італ. *manierismo* – примхливість, химерність) – стильова течія XVI поч. XVII ст. у європейській літературі й образотворчому мистецтві, яка показала кризу гуманістичної культури Відродження характерні риси маньєризму: екзальтація, гіперболізм, суб'єктивізм, деформація пропорцій.

МАНУФАКТУРА (від латин. *manus* – рука і *factura* – виготовлення) – велике виробництво, що ґрунтується на використанні ручної праці та найманих робітників.

МАСОНСТВО – морально-етичний рух у країнах Європи за перебудову суспільства на принципах рівності та свободи людини.

МОДЕРН – (лат. *modernus* – новий, сучасний) – історичний період, що почався в епоху Просвітництва (XVII–XVIII ст.); те саме, що й *Новий час*. Ментально-світоглядна концепція модерну сфокусувалась на людині як творці «другої природи». Культурна свідомість модерну зв'язана з ідеєю тотального підпорядкування світу волі людини, безмежного розвитку самої себе, науки, техніки.

ПАРАФІЯ – нижча церковна адміністративна одиниця, фактично територія, на якій живуть члени громади вірян одного храму.

ПЕЙЗАЖ – (фр. *pausage* – країна, місцевість) – жанр образотворчого мистецтва або окремий твір цього жанру, у якому основним зображенням є природа. У пейзажі відтворюються реально або уявні художні види (місцевості, архітектурних споруд, міст, морські види).

ПІВНІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ — поширення мистецтва та ідей Ренесансу в країнах за межами Італії, на північ від Альп (Франція, Німеччина, Нідерланди, Англія та інші).

ПРАВОСЛАВНІ БРАТСТВА — релігійні та культурно-просвітницькі організації українських міщан, що виникли при церковних парафіях в Україні в XVI–XVII ст.

ПРОСВІТНИЦТВО — ідейна течія в європейських країнах та їхніх колоніях у другій половині XVII–XVIII ст., представники якої наполягали на поширенні освіти та наукових знань серед населення, виступали за встановлення громадянських прав і свобод. Головні риси ідейно-культурного руху Просвітництва: прагнення людського розуму проникнути в таємниці буття, пошук гармонії індивідуального й суспільного життя, віри та мистецтва як засобу досягнення такої гармонії. Більшість просвітників сприймало мистецтво в його цілісності, що вперше дозволило розглянути питання про розвиток мистецтва, прогресивних і регресивних тенденцій його як соціального явища. В ідеології епохи Просвітництва як соціального протесту виділялись такі напрями: антикріпацтво, антифеодалізм, антирелігійність, критика ідеалізму, критика мистецтва класицизму й боротьба за реалізм, критика догматизму, критика правової системи й розбещеності двора. Найбільш відомі представники Просвітництва: Вольтер, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро — у Франції; Г. Лессінг, Й. Гердер, Ф. Шіллер, Й. Гете — у Німеччині, М. Ломоносов, Д. Фонвізін — у Росії.

ПРОТЕСТАНТИЗМ — один з основних напрямів у християнстві, який відокремився від католицизму під час Реформації. Протестантизм об'єднує багато самостійних церков і відрізняється відсутністю чернецтва та складної церковної ієрархії. Протестанти засудили зловживання католицької церкви, вимагали приведення церковної організації у відповідність з принципами первинного християнства, значно спростили культ. Для протестантизму характерні: відсутність протипоставлення духовництва та мирян, відмова від складної церковної ієрархії, відсутність чернецтва, обов'язків celibat. У протестантів відсутні культи Богородиці, святих, ангелів, ікон. Є тільки два головних таїнства: хрещення та причастя. Головне джерело віровчення — Святе Писання.

РЕФОРМАЦІЯ (від латин. *reformatio* — перетворення, виправлення) — широкий суспільний рух у Європі в XVI–XVII ст., спрямований проти католицької церкви. Реформація передбачала перегляд основних догматів католицької церкви. Головний ідеологічний тезис прибічників реформації — вимагання «дешевшої церкви» та заперечення духовництва як посередника бога на землі. У реформації можна виділити три головних напрями: бюргерсько-буржуазне (М. Лютер, Ж. Кальвін), королівсько-княже та народне (Т. Мюнцер). Перше характеризується прагненням затвердити владу буржуа; друге — боротьбою за збереження влади багатих феодалів, шляхом захоплення церковних земель; третє — спробою усунути феодальну експлуатацію, яку підтримує католицька церква й установити соціальну рівність. Реформація поклала початок протестантизму. Вона сприяла процесу появи людини буржуазного суспільства — автономного індивідуума зі свободою морального вибору, самостійного й відповідального у своїх розсудках та діях, підготувавши цим ґрунт для ідеї прав людини.

РОКОКО — (фр. *rocaille* — уламки каменів, мушля) — стильовий напрям у європейському мистецтві першої половини XVIII ст. для якого характерні примхлива витонченість, ілюзорність, світ театралізованої гри й пасторальних сюжетів, ускладнений декор, примхливий ритм, що панують у декорі інтер'єру (скульптурі, живопису та декоративному мистецтві).

САКРАЛЬНЕ — (лат. *sacrae* — священний) — 1) термін, що характеризує церковні таїнства, предмети релігійного поклоніння, речі, які стосуються релігійного культу, усе, що згідно з ученням церкви наділене Божою благодаттю; 2) те, що відноситься до віри, релігійного культу; обрядовий, ритуальний.

ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС — поступовий розвиток науки та техніки, який приводить до вдосконалення засобів виробництва.

ТРЕБНИК — богослужбена книга, яка містить молитви, що читаються при требах (хрещенні, вінчанні, похованні померлих тощо).

ЦВІНГЛАНСТВО — течія протестантизму, яку започаткував Ульріх Цвінглі у Швейцарії, перебуваючи під впливом філософії Еразма Роттердамського. У 1523 р. він опублікував 67 тез, де обґрунтував своє вчення. Це була перша протестантська праця німецькою мовою. Основні принципи віровчення викладені в книзі «Про істинні й хибні релігії». За основу свого віровчення Цвінглі бере послання апостола Павла, особливо його вчення про «спокутну жертву Ісуса Христа» та благодать Господню, яка дарується Богом вірянам.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Els Marechal, Leen de Jong The royal museum of fine arts. Ludion Press-Ghent, 1994/ 128 p.
2. Isaacson Walter. Leonardo Da Vinci. New York : Simon & Schuster, 2017. 124 p.
3. Mandel G. The Complete Paintings of Botticelli. Abrams, 1967. 120 p.
4. Russel P. Delphi Complete Works of El Greco. Delphi Classics, 2017. 639 p.
5. Suthor N. Rembrandt's Rjughness. Princeton : Princeton University Press, 2018. 241 p.
6. Vout C. Classical Art : A Life History from Antiquity to the Present. Princeton : Princeton University Press, 2018. 375 p.
7. Арган Дж. К. История итальянского искусства. Москва : Радуга, 1990. 780 с.
8. Багдасарян В. Э., Орлов И. Б., Тельцын В. Л. Символы, знаки, эмблемы. Энциклопедия. Под общ. ред. В. Л. Телицына. 2-е изд. Москва : Локид-Пресс, Рипол Классик, 2005. 490 с.
9. Бенеш О. Искусство северного Возрождения. Москва : Искусство, 1973. 264 с.
10. Бокань В. Польовий Л. Історія культури України. Навч. посіб. 3-вид., стереотип. Київ : МАУП, 2002. 256 с.
11. Борзова Е. П., Никонов А. П. История мировой культуры в художественных памятниках. Санкт-Петербург : СПбКО, 2010. 93 с.
12. Бочкарев А. Е. Русское в русском искусстве. XVIII–XX вв. Москва : Деком, 2007. 160 с.
13. Великие художники. Альбом 01. Рафаэль. Под ред. А. Барагамяна. Москва : Директ-Медиа, 2009. 50 с.
14. Великие художники. Альбом 03. Леонардо да Винчи. Под ред. А. Барагамяна. Москва : Директ-Медиа, 2009. 50 с.
15. Великие художники. Альбом 16. Рембрандт. Под ред. А. Барагамяна. Москва : Директ-Медиа, 2009. 100 с.
16. Вишпер Б. Р. Итальянский Ренессанс XIII–XVI века. Т. 2. Москва : Искусство, 1977. 404 с.
17. Вольф Г. Шедевры мировой живописи. Итальянская живопись конца XVI–XVII века. Москва : Белый город, 2010. 214 с.
18. Воронихина Л. Н. Лондон. Москва : Искусство, 1969. 152 с.
19. Гринблатт С. Ренессанс. У истоков современности. Москва : АСТ, 2014. 384 с.
20. Емохонова Л. Г. Мировая художественная культура. 5-е изд., перераб и доп. Москва : Академия, 2001. 578 с.
21. Енциклопедичний словник символів культури України /за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. Москва, 2015. 912 с.
22. Искусство и культура Европы эпохи Возрождения и раннего Нового времени. Под ред. О. Ф. Кудривцева. Москва : Центр гуманитарных инициатив, 2016. 442 с.
23. Калмыкова В., Темкин В. Шедевры мировой живописи. Немецко-австрийская живопись XVIII–XIX веков. Москва : Белый город, 2009. 128 с.
24. Козлова С. Искусство Раннего Ренессанса во Флоренции. Москва : Белый город, 2011. 134 с.
25. Королева А. Ю. Дюрер. Москва : оЛМА Медиа Групп, 2010. 131 с.
26. Локтев В. И. Барокко от Микеланджело до Гварини. Москва : Архитектура-С, 2004. 496 с.

27. Матвеева Е. Шедевры мировой живописи. Германская живопись XV–XVI веков. Москва : Белый город, 2009. 128 с.
28. Милюков П. Н. Очерки по истории русской культуры. В 3-х томах. Т. 2. Москва : Прогресс-Культура, 1994. 416 с.
29. Монастыри Украины : Справочник. Авт.-сост. В. А. Дятлов. Киев : Издательский отдел Украинской Православной Церкви, 2013. 544 с.
30. Образы любви и красоты в культуре Возрождения. Под ред. Л. М. Брагиной. Москва : Наука, 2008. 309 с.
31. Пеллегрини Ф., Полетти Ф. Литературные сюжеты и персонажи в произведениях изобразительного искусства. Москва : Омега, 2007. 385 с.
32. Пономарева Т. Рафаэль. Москва : Белый город, 2008. 51 с.
33. Українська вишиванка. Автор-упоряд. Т. Кара-Васильєва. Київ : Мистецтво, 1993. 263 с.
34. Федотова Е. Шарден. Москва : Белый город, 2008. 51 с.
35. Фролова Н. Старый Краков. Москва : Вече, 2007. 234 с.
36. Чемберлин Э. Эпоха Возрождения. Быт, религия, культура. Москва : Центрполиграф, 2006. 240 с.
37. Шестаков В. Философия и культура эпохи Возрождения. Рассвет Европы. Санкт-Петербург : Нестор-История, 2007. 280 с.
38. Якимович А. К. Новое время. Искусство и культура XVII–XVIII веков. Москва : Азбука-классика, 2004. 445 с.

Методичний посібник

Г. І. Савонова

**УРОКИ ІСТОРІЇ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ:
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
8 КЛАС**

Редактор *Л. П. Гобельовська*
Дизайн та верстка *Ю. Ф. Власова*

Підписано до друку 05.10.2018 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура PetersburgC. Ум. друк. арк. 8,83.
Наклад 150 прим. Зам. № МА00-000273

Видавець і виготовлювач:
ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11
Тел.: (057) 756-53-25
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua

Свідोцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4399 від 27.08.2012 року